

GYÖKEREK

**A Dráva Múzeum
tanulmánykötete
2003**

GYÖKEREK

A Dráva Múzeum tanulmánykötete

Barcs, 2003.

Tartalom

<i>Előszó</i>	5
<i>Dr. Takács Éva emlékére</i>	6
Takács Éva : "Protestáns etika" a nemzeti és vallási kisebbségek körében a dualizmus idején	10
B. Czeller Szilvia : A Dráva Múzeum története, tevékenysége	18
Botka János : Adatok a Babócsai-Malomárok és a Barcs-Komlósvi Rinya patak mollusca faunájához	27
Rózsás Márton : Újabb adatok a barcsi vegyes céhről	32
Banicz László : Családi iratok a Dráva Múzeum gyűjteményében	39
Mészáros Ádám : Dramatikus játékok farsang idején.	
<i>A somogyi farsang a magyar és az európai hagyomány tükrében</i>	46
N. László Endre : Aranyászok a Dráván és a Murán	53
Mészáros Ádám – Rózsás Márton : „Rablókkali találkozás.” <i>Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról, a nevezetes somogyi rablóról</i>	66

ELŐSZÓ

Hat éves szünet után ismét jelentkezünk kiadványunkkal, melyet reményeink és szándékunk szerint ezután éves rendszerességgel szeretnénk megjelentetni. Múzeumunk az elmúlt években jelentős változásokon ment keresztül, szervezeti felállításában és kutatási struktúrájában is megújult.

Intézményünk személyi és tárgyi feltételei ma már több területen meghaladják a kisvárosi viszonylatban megszokottakat, ezért vált lehetővé az, hogy a korábbiaknál bővebb terjedelemben és változatosabb tartalommal adhassuk közre kutatási eredményeinket. Munkatársaink tanulmányai mellett hagyományteremtő szándékkal közöljük a városban és a város környékén tevékenykedő kutatók munkáit is. A szerzőket „külső munkatársként” tartjuk számon.

Tanulmánykötetünk szerkesztését még egykori igazgatónk, dr. Takács Éva kezdte el, aki korai, tragikus halála miatt már nem érhetette meg a könyv megjelenését. Ránk hárult a feladat, hogy a kötetet végleges formába rendezzük. Dr. Takács Éva elképzeléseit megvalósítva igyekeztünk egy olyan kiadványt létrehozni, amely szakmai és formai tekintetben egyaránt megállja a helyét. Újjáéledő múzeumi kiadványunk első számát az Ő emlékének ajánljuk.

A szerkesztők

DR. TAKÁCS ÉVA EMLÉKÉRE

1948. május 7. - 2002. december 13.

"Egy mindenkiért - mindenki egyéért!" - ez a szellem hatotta át s tartja még ma is össze a Somogy megyei múzeum történeti osztályának 1992 óta szanaszét szóródott tagjait. Ő az első közülünk, aki elment. "Talán nem is volna szabad munkatársaknak ilyen mély, baráti kapcsolatba kerülniük egymással" - mondta több alkalommal is, sajnálva a szétszakított kollektíva egykori jó légkörét - "hiszen nem hiányozna, fájna akkor ennyire a kényszerűség, hogy együtt tovább nem dolgozhatunk." A végzet úgy hozta, hogy erre soha többé már nem kerülhet sor...

Az 1980-as évek közepén pályakezdőként a Somogy megyei múzeumhoz kerültem. Ekkor már velem együtt három történész-muzeológus és két gyűjteménykezelő alkotta a csapatot, amely egy-két év múltán egy irodalomtörténésszel és még egy gyűjteménykezelővel osztállyá szerveződött. Szakmai tudása, gyakorlata, tapasztalata, rátermettsége okán csak természetes, hogy Éva volt az osztályvezető. Ekkorra már közel évtizedes levéltárosi munka állt mögötte és négy éves muzeológusi tapasztalattal rendelkezett. A Dr. Kanyar József vezette Somogy Megyei Levéltárban kitűnő alapokat szerzett az önálló közgyűjteményi munkához. Az addig sokat hányódó múzeumi történeti anyagot fáradhatatlanul gyarapította, rendszerezte. Tudta jól, hogy a múzeumot is, mint minden intézményt, az ott és érte dolgozó emberek működtetik, s hogy a siker egyik záloga a jó kedvvel, szívesen végzett munka. Tevékeny, lelkes, az "ügy" iránt elkötelezett csapatát kovácsolta a szaporodó gárdát. Jómagam, aki addigi egyetemista szakmai gyakorlatai során országos múzeumok olajozott működését, flancos gyűjteményét látta, bizony elcsodálkoztam a vidéki múzeum mostoha körülményein. Pedig én már sokkal jobb körülmények közé kerültem, mint ahogy Éva kezdte a múzeumban, hiszen én már az "új székházba" (a régi vármegyeházába) való költözködéskor jöttem. Ő még a Fő u. 40-ben kezdte. Az akkori kaposvári Patyolat boltjának udvarán egy lerobbant, 3x4-es teremben volt összehányva a történeti anyag. A helyiség berendezése mindössze egy alig pislákoló olajkályha, egy szék és egy kis asztal volt. A teendő pedig rengeteg, ám se raktár, se polc, se dobozok, se szakmai, se fizikai segítség... Aztán erőfeszítései nyomán alakult a raktár, lett polc, jöttek a kollégák. Mindannyian különböző egyéniségek, különféle érdeklődéssel, más-más szakmai tudással. Többnyire elméletileg jól felkészült, de még kevés gyakorlattal rendelkezők voltunk. Nap mint nap tapasztalhattuk odafigyelését, ahogy törődött velünk. Együtt mentünk gyűjteni, figyeltük a régiségek piacát, s bár tárgyvásárlásra alig volt lehetőség, tíz év alatt a gyűjtemény kétszeresére nőtt, tematikája számottevően bővült. Csak bámultuk jó kapcsolatteremtő képességét,

ahogy az idős emberek megnyíltak előtte, amint megszólította őket, ahogy a különböző társadalmi helyzetű embereket nagyszerű diplomáciai érzékkel az "ügy" mellé állította. Ezek az emberek egy idő után már visszajárók lettek, újabb és újabb anyagokat ajándékoztak a gyűjteménynek, és a továbblépésre mindenféle használható információkat hoztak. Éva fontosnak tartotta az önállósodásunkat is. Az egyéni érdeklődés mentén felosztottuk egymás között a munkát. Eredményeinkről a külvilág publikációink, kiállításaink alapján szerezhett tudomást. Ha a körülmények úgy hozták (például szorított a határidő), segített a szöveg gépelésében, közben figyelt arra is, hogy értelmes legyen a gondolat, guruljon a mondat. Ha kellett, kész tanulmányával ő maga visszalépett, kapjanak a fiatalabbak is lehetőséget. Így aztán nem csoda, hogy a vidéki, mostoha múzeumi körülmények ellenére szerettünk itt dolgozni, nem éreztük nyűgnek a mindennapi munkát, sőt, a hétköznapi beszélgetéseink közben is szerepet kapott a szakma. Ezek őszinte, bátran vitázó légköre miatt munkahelyünket egyetemista éveink egészséges meghosszabbításának éreztük.

Csodáltuk hatalmas munkabírását. Rengeteget dolgozott és tanult. 1974-től rendszeresen publikált. Évről évre jelentek meg tanulmányai, melyeknek témáit főleg Somogy gazdaságtörténetéből merítette. 1984-ben egyetemi doktori fokozattal a közgazdaságtudományok doktora lett. Történelem-orsz szakos középiskolai tanári diplomáját, amelyet még a '70-es években szerzett a debreceni egyetemen, 1986-ban szociológusival egészítette ki az ELTE-n. Mindemellett évente készült egy-egy történeti kiállítás. Mindmáig emlékezetes a ma is látható siófoki Kálmán Imre, a göllei Rácz Vali emlékkiállítás és a múzeumépület felújításáig látható várostörténeti, a Kaposvár anno... Közben eredeti foglalkozását is művelte. Történelmet tanított általános és középiskolásoknak, majd a tanítóképzőn szociológiát. "Nincs ebben semmi különös" - mondta, amikor már-már aggódtunk érte - "azt hiszem, hogy az átlagos emberek energiájának többszörösével, ilyennek születtem." És mindemellett volt ideje odafigyelni mindenre, mindenekelőtt a családjára, akiket a legjobban szeretett.

1992-ben a múzeumi történész kollektíva az ún. átszervezésnek esett áldozatul. Ketten maradtak. Éva és Gyöngyi, aki most is gyűjteménykezelő. Többen, állás nélkül, úgy éreztük, összedőlt a világ. A szakma, amelyet szerettünk, amiért lelkesedtünk megszűnt számunkra. Éva ekkor döntött úgy, hogy munkahelyet változtat. Neki ott volt a másik lehetőség, az, hogy főiskolai tanárként folytassa a pályát. Így kerülhettem a szakmába vissza, tudván, hogy egyedüli muzeológusként kell vállalom a munkát. Az osztály megszüntetését egyes érzelmekkel vettük tudomásul. Az élet ment tovább, megálltuk a helyünket: ki-ki a saját munkahelyén. Éva óriási munkát vállalt továbbra is. Sokféle képzési formában vett részt, magas

Dr. Takács Éva emlékére

óraszámában, s folytatta a kutatói munkát. 1994-ben kezdte kutatni a Dráva-mentén élő magyar és nemzetiségi népcsoportok együttélésének kérdéskörét, 1997-től szociológiai vizsgálatokat végzett a Somogyban élő nemzetiségek és a cigány kisebbség körében. Közben a kaposvári egyetem Népismereti és Romológia Tanszékének vezetője lett. Kapcsolatunk ez idő tájt sem szakadt meg. Ha összefutottunk (munkából jövet a Kossuth Lajos utca Fő utcai torkolatánál), órákat beszélgettünk. Beszéltünk mindenről: családról, szakmáról, munkahelyeinkről.

Amikor tudomást szerzett a barcsi múzeumigazgatói pályázatról, nem sokat teketóriázott: beadta a pályázatát. Annál is inkább, mivel, mint mondta, szereti a kihívásokat, s ha Barcon is dolgozik, gyakrabban láthatja az ott élő unokahúgát, akinek kisbabája született nemrég. (Rajongott a gyerekekért!) A muzeológus pályára való visszatérésének hírért örömmel vette tudomásul a széles szakma. Így voltak vele a barcsi fiatal pályakezdő muzeológusok is. Óriási energiával látott munkához, hiszen imádta ezt a munkát. "Képzeld, mivel kezdtem Barcon! Salgózással!"-mondta némi iróniával, nevetve. Majd lelkesen beszélt a tehetséges pályakezdőkről, ottani terveiről, amelyekből hamarosan valóság lett. Egyháztörténeti időszak, illetve új állandó kiállítás. Aztán egy alkalommal elmentünk együtt, hogy megmutassa, mi mindent csinált. Ott voltunk négyen, újra együtt - mi, a régiek. Megnéztük, átbeszéltük a kiállításokat, ismerkedtünk a kisvárossal, amely az ő idegenvezetésével számunkra eddig ismeretlen arcát mutatta meg. Megnéztük a kis kollégiumi szobát, amelyet nagy gonddal szépítgetett, hogy otthonosabbá, barátságosabbá tegye. Nem hiányzott a falról a régi történeti osztály fényképe sem. Gyönyörű nap volt.

Ment az élet tovább... December 8-án, vasárnap közös ismerősünk jóvoltából Budapestre kirándultunk zsidó múzeumot, Millenárist nézni. Szép utunk volt, a buszon jóízűen beszélgettünk mindenről: régi kedves kollégákról, családjairól, szakmai tervekről. Büszkén emlegette az új múzeumi szerzeményeket, az alakulóban levő évkönyvet, a jövő évre tervezett kiállítást. Mondta, hogy nehéz, fárasztó az év vége. Rengeteg a javítandó dolgozat, későn ér haza, keveset pihen. (Hétfőtől csütörtökig az iskolában, péntektől vasárnap estig a barcsi múzeumban.) "De nem baj!" Hazafelé láttam, hogy egy rövid időre elszunnyadt. Hagytam őt, tudtam, hogy nagyon fáradt. Amikor megérkeztünk, ő még az OBI-ba készült, a barcsi múzeumi vizesblokk felújításának gondolatával foglalkozott. Nem tartóztattam, egyszerű köszönéssel váltunk el.

December 14-én kaptam a szörnyű hírt: előző nap Barcsról hazafelé tartva végzetes baleset történt. Ezerszer olvastam el az aznapi hírt: "Halálos közúti baleset

Dr. Takács Éva emlékére

történt délután Kadarkút külterületén; egy gépkocsi a síkos aszfalton megcsúszott, s a vezető nem tudta az úton tartani..."

Munka végeztével az utcára lépve most is el-elnézek a Kossuth Lajos utca irányába. Kigyúlnak az esti fények, s szeretném hinni, hogy túlélnek bennünket azok az értékek, amelyek szerint élünk, amelyek – még nem is olyan rég – őt is éltették.

Gyászoló kollégái nevében:

dr. Varga Éva
(Kaposvár)

TAKÁCS ÉVA : "PROTESTÁNS ETIKA" A NEMZETI ÉS VALLÁSI KISEBBSÉGEK KÖRÉBEN A DUALIZMUS IDEJÉN

Időt szakítunk-e néha arra, hogy számba vegyük kincseinket, végig gondoljuk, milyen nemzeti értékek birtokában vagyunk? Mennyire és mire vagyunk kíváncsiak? Az üzletek kirakatáig terjed az érdeklődésünk, vagy a szuper- és hipermarketek áruhalmozóit nézzük végig szívesebben? Esetleg nagymamánkat is megkérdezzük, mire szolgál az a falra szerelt és otffelejttett ketyere, amit a kamrában pillantottunk meg? Egyáltalán kíváncsiak vagyunk még a nagymamára és a környezetében található egyéb „öskövületekre”? Ott van például az a sok megsárgult, alig olvasható papírfecni, vagy az idegennek tűnő, mégis ismerős arcú és megmosolyogtató ruházatú emberek a félujjnyi vastagságú papírra kasírozott fotókon. Csupa limlom! Legjobb lenne talán az egésztest kidobni?! Nem, nem visz rá a lélek. Valahol a tudatunk vagy a lelkünk legmélyén érezzük, hogy ezek a tárgyak és a hozzájuk fűződő emlékek, egy kicsit mi vagyunk.

Kereken száz évvel ezelőtt keletkezett dokumentumok tanulmányozása ad alkalmat arra, hogy néhány egyszerű emberi élethelyzet bemutatásával mélyebb erkölcsi, s talán történelmi távlatokra is kiható konfliktusra irányítsuk a figyelmünket.

Történelmi kutatómunkámat a porrogszentkirályi evangélikus egyházi levéltár irataiban végeztem. A falu két értelmiségi foglalkozású lakója – az evangélikus lelkész és az evangélikus felekezeti iskola tanítója – nagy tiszteletnek örvendett. Az evangélikus tanító, Haindt Bálint 1893-ben a községben vonult nyugállományba, Balogh István lelkész (később esperes) pedig évtizedekig szolgált a községben s nem csupán hívei lelki gondozójaként, hanem napi ügyes-bajos hivatalos ügyeik együttérző, megértő intézőjeként egyaránt. Az utókor különösen hálás lehet a lelkész úrnak és családjának, hiszen elsősorban nekik köszönhető, hogy a felekezeti levéltár iratai katonás rendben, gondosan megőrződtek napjainkig.

Porrogszentkirály egyházi levéltára többségében a hétköznapi élet egyszerű dokumentumait tartalmazza: anyakönyveket, templomi hirdetések és néhány prédikáció szövegét, hivatalos szervek körleveleit, kérvényeket és engedélyeket, magánleveleket és egyházi közgyűlési jegyzőkönyveket, számlákat és elszámolásokat. Ezekből a dokumentumokból azonban a 19. század társadalmi konfliktusainak egész sora bontakozik ki, melyek némelyike megmarad a csupán a magánküzdelem, az egyéni lelkiismeret színterén, legtöbbször viszont társadalmi méretű problémát takar.

A kor viszonyaiba sajátos látószögből bepillantást engedő egyházi levéltár dokumentum-együtteséből most csupán egy-két nagyobb témakör részletezésére van lehetőség. Ezek egyike az ún. "belmisszió" ügye, mely első ránézésre egyházi belügynek látszik, valójában azonban a magyar történelem súlyosabb kérdéseit is érinti, így a kivándorlást (különösen az 1867 után megszorodó, de még a századfordulón is tartó Szlavóniába irányuló kivándorlást), ennek kapcsán a kivándorolt emberek magyarsága megőrzésének kérdését. Mivel a protestáns vallás "magyar vallásnak számított", természetesen tartozik össze a protestáns egyházak - és a fenntartásukban működő iskolák - és a magyar nyelv és identitás megőrzésének kérdése.¹

Az 1890-es évek iratainak többsége rendkívüli házassági engedély iránti kérelem, mely a családok fiatal (18-19 éves) fiait próbálja elmenteni a nehéz katonaévek megpróbáltatásai elől, ugyanakkor tükrözi a kétségbeesett erőfeszítést a kis családi vagyon (legtöbbször 2-4 holdas földbirtok) megtartásáért, a családok fennmaradásáért. A szigorú hivatali előírásoknak megfelelően szabályosan dokumentált iratok mellékletei tartalmazzák az orvos néha igencsak talányos és körmönfontan megfogalmazott diagnózisát a családjára, a jelenlegi gazdaasszony betegségéről, a lelkész igazolását a házasulandók lelki összetartozásáról és a kötendő ígéretes házasságról, a községi elöljárók tanúsítványát a gazdálkodás eredményes folytatásához elengedhetetlenül szükséges szorgalmas és munkabíró ifjú feleség nélkülözhetetlenségéről. Így válik a magánügy közösségi ügygé, s a probléma megnyugtató elintézése (vagyis az engedély megszerzése) érdekében mindenki megmozdul, aki csak tehet valamit.

Fuchs Pál barcsi evangélikus tanító és a porrogszentkirályi lelkész évekig tartó magánlevelezést folytatott egymással. A két ember, majd a két család között baráti kapcsolat alakult, így levelezésükből a magánéletre, a hétköznapi gondokra vonatkozóan is sok információt szerezhet a kései kutató. A dolog természeténél fogva a levéltár csupán a tanító úr leveleit őrzi, de így is teljes képet alkothatunk a korabeli felekezeti iskola és tanítójának körülményeiről. Jelen dolgozat nem teszi lehetővé, hogy a kérdést részletesen tárgyaljuk, néhány fontosabb körülmény kiemelésére azonban lehetőség van. Állandó gondot okozott a kis tanulói létszám és a csökkenés megakadályozása, annak ellenére, hogy az evangélikus vallású családok mellett a reformátusok is többnyire ebbe az iskolába írták gyerekeiket. Egy alkalommal azonban azt panasolta levelében a tanító úr, hogy az izraelita iskola tanítója arra szólította fel, hogy az oda járó evangélikus vallású gyerekek számára tartsa meg a hittanórákat. Ő azonban már azt is mélységesen felháborítónak tartotta, hogy ezek a gyerekek a zsidó iskolába tanultak, azt pedig végképp kikérte magának,

¹ Kósa László egyik tanulmányában Szarvas Gábor 1876-ban megjelent tanulmányára hivatkozva említi, hogy a drávántúliak "magukat tartják »igazi« magyarnak és Attila utódainak", a Magyarországról érkezőket pedig "idegennek", "németnek". Lásd: *Kósa L.* 1994, 66.

hogy ő járjon el a hittanórákat megtartani, s ráadásul fele annyi fizetséget ajánlottak meg neki, mint amennyit kapni szeretett volna. A gyülekezet létszáma 100 körül mozgott, s "három év óta 70 lélekkel csökkent. A hívek ... földhöz ragadt szegények, a kivetett párbért csak törvényes erővel lehet beszédni". 102 Ft 30 krajcár párbérhátralékot mutatott ki a tanító úr, melyből - mint írja - "csak keveset reményelhetünk, mert vagy elköltöztek, vagy nem bírják fizetni. Az évi adót is nagy erőfeszítéssel fizetik meg, akkor is úgy kérnek kölcsön". Sok problémája volt a gyülekezettel a rendszertelen tanítói fizetés miatt is - levelei tanúsága szerint évekig nem kapta meg a járandóságát, így kénytelen volt intenzíven földművelésbe, állattartásba fogni, pedig "cseléddel dolgozni nem tud, maga a tanító meg nem tanulta azt nyolc évi deákoskodása alatt".² A kép azonban mégsem ennyire sötét, hiszen 1897. decemberében már arról tudósította tisztelendő barátját, hogy "a gyülekezet száma szaporodott néhány intelligens családdal, fűtőházi főnök a Déli-vasútnál, szolgabíró, vasúti felügyelő és portások által. Ezekkel ... az a törekvésünk, hogy az üres telekre építünk lakást, mert a belső szobánk fala vizes, a kidőléstől kell rettegni, a ruhák, bútorok vizesek, az istálló is közel van, szalmával van fedve úgy, hogy tűzvész esetén a lakásra is veszélyes..."

E rövid ízelítő talán érzékeltetni tudta az egyházi dokumentum-együttes sokszínűségét, történeti feldolgozhatóságának lehetőségeit. A harmadik típusú forráscsoport elsősorban egyházpolitikai kérdéseket érint, de az előzőekhez hasonlóan sokrétűen érzékelteti a sokszor a társadalmi lét alsóbb régióiba és az államélet perifériájára szorult emberek egyre erősödő elidegenedését, a régi kapaszkodók elvesztését, az összetartozás újabb formáinak kétségbeesett keresését.

A 19. század második felében meginduló és a szlavóniai erdőirtások következtében a könnyebb földhöz jutás lehetőségének előtérbe kerülésével megszorodó kivándorlás egyre erőteljesebben felvetette az így diaszpóra-helyzetbe került szép számú magyar lakosság lelki gondozásának kérdését. A probléma felszínre kerülése után az egyházak válasza sem várható sokáig: ún. misszió egyházakat szerveztek. "A református egyházban a múlt század második felében legnagyobb befolyású liberális teológia nyelvén a misszió nem másvallásúak térítését jelentette, hanem a saját szórványok összefogását."³ Megszervezték a tengerentúli külmisziót és a dualista állam területén (főleg a Szlavóniába, Horvátországba költöztek számára) a belmissziót. Ez utóbbi elnevezés a formális vallásosság ellen fellépő kegyességi irányzattól való megkülönböztetésül szolgált. A missziók számos dologban eltértek az autonóm egyházaktól, pl. lelkészüket nem választották, hanem kinevezéssel kapták, állandó segélyben részesültek, tehát mások voltak a jogaik, sajátos az igazgatásuk.

² Evangélikus Egyházi Levéltár, Porrogszentkirály. Fuchs Pál 1896. június 12-i leveléből

³ *Kósa L.* 1989, 8.

Ha meg akarta tartani szórványban élő híveit, az evangélikus egyház sem térhetett ki a feladat elől. "Okvetlenül szervezni kellene a pozsegai missziói kört, mert annyian vannak ... Eddig az antonováci lelkész szokott ... istentiszteletet tartani, most azonban már nem akar erre vállalkozni, mert utazási költségeit senki sem téríti meg. Antonovácon a hívek azért panaszkodnak, mert gyerekeik az iskolában semmire sem mennek, hiszen a horvát nyelvet nem értik, a községi tanító pedig anyanyelvükön nem magyarul ..." - tárják fel az egyik típusú problémát a soproni 1894-es közgyűlésen. Emellett az újabb "veszély" sürgető szüksége is megfogalmazódott: "... lelkes utazó papokra lenne szükség, hogy kiszabadítsák a lelkeket a szórványban a »hamis próféták kezei közül« - ilyenek meglehetősen számban vannak. ... Svájc, Cseh- és Németországból jönnek telve mind a nazarénusok üdvösséget hozó hitével ..."

Természetesen mindenki tisztában volt azzal, hogy a missziók megszervezése anyagi áldozatok nélkül nem fog sikerülni. A felekezeteknek pedig nem volt pénze, sőt "közülük éppen a súlyos egyházi terhek miatt hagyták el sokan a földjüket." A felelősség terhe azonban nyomasztó volt, hiszen a polgárosodás előrehaladásával újra tekintélyében megerősödő protestáns egyházak felvállalták a magyarság védelmét is. A hívek ragaszkodása pedig néha erejüket meghaladó anyagi erőfeszítéseikben is megnyilvánult. Hrasztovácon például iskolát építettek, de templomépítésre is gyűjtenek. Antonovácon lelkészlak építésébe kezdtek, Kapitanovopolje és Bostaj-Hrasztovác iskolaépítésbe fogott. Az építkezések persze csaknem mindenütt akadoztak, csak egy-egy segélyakció tudta volna kimozdítani őket a holtpontról.⁴ Másfajta ragaszkodást mutat, de jellemző a Barcsra házasságkötés céljából érkező jegyespár esete, akik "tudnak magyarul" s a porrogszentkirályi lelkészt kérik fel a szertartásra.⁵ Előljárói felszólítására Balogh István porrogszentkirályi lelkész is feltérképezte a környéket s a hozzá tartozó gyülekezeteket egy missziói székhely kialakításának lehetőségéről, de a hívek legtöbbje "nem képes semmit a missziói lelkész díjazására fordítani ... ámbár szívesen és örömmel fogadták a tervben lévő bevezetést."

Különös figyelmeztetés volt - részben a magyarországi irányítással szemben megnyilvánuló kritika, másrészt a megerősödés jeleként a saját autonómia iránti igény - a szlavóniai egyház különválási kísérlete. A "Horvát-Szlavon Országi evangélikus egyház küldöttei Zágrábban 1893 októberében tartott ülésükben elhatározták, hogy Horvát-Szlavon Országban önálló tartományi egyházat alakítanak és e tartományi egyház képviselőit választmányt választottak. E választmány

⁴ A Külső-Somogyi Ág. Ev. Egyházmegye 1894. augusztus 15-én Vésén tartott közgyűlésének jegyzőkönyve 10. pont és a Dunántúli Ág. Ev. Egyház 1894. szeptember 12-13. soproni rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve 166. rész

⁵ Evangélikus Egyházi Levéltár, Porrogszentkirály. Fuchs Pál barcsi evangélikus tanító levele 1895. május 21.

azután értesíti a bács-szerémi egyházmegyét a független horvát-szlavon tartományi egyház megalakulásáról, majd felhívta azt, hogy egyes horvát-szlavon egyházközségekkel ne érintkezzenek, hanem csak magával a választmánnyal, s egyes egyházközségek részéről is oly kijelentések történtek, hogy a bács-szerémi egyházmegyét felettes hatóságuknak el nem ismerik." A horvát bán azonban közölte a bányakerületi felügyelővel, hogy a horvát-szlavon kormány 1895. május 7-én olyan értelmű rendeletet bocsátott ki, mely szerint az evangélikus egyházközségek autonómiáját nem ismeri el, "hanem elrendelte az eddigi állapot fenntartását mindaddig, míg törvényes úton más rendelet hozatik".⁶ A horvát-szlavon kormány ilyen értelmű magatartása után a bács-szerémi egyházmegye egyrészt figyelmeztette a renitenskedőket, hogy "törvényes felsőségük határozatai előtt hajoljanak meg", hogy minden egyházi ügyben csak hozzá forduljanak. Annak érdekében pedig, hogy "a szlavon evangélikus egyházközségeket a célbavett elszakadás helytelen voltáról és az azzal járó veszélyekről a helyszínen felvilágosítsa Ó- és Új-Paznára canonica visitációt rendelt. E rendeletre azonban azon értesítés érkezett, hogy az egyházak a felügyelő és püspök urat mint magánszemélyeket szívesen fogadják ugyan, de a canonica visitacionak, minthogy nem ismerik el, hogy a bányakerülethez tartoznának, magukat alá nem vetik, mely értesítés következtében a kerületi elnökség a canonica visitációt nem foganatosította." A bács-szerémi egyházmegyei elnökség felhívására pedig az volt a válasz, hogy a horvát-szlavon evangélikus felekezetek egy részének, így a bács-szerémi egyházmegyéhez tartozó Ó-Pazna, Deska, Szurcsin, Bingula-Hídvég és Új-Pazna küldöttei 1895. évi augusztus 14-én összülést tartottak, s mint az az új-paznai lelkész által a kerületi elnökséghez megküldött jegyzőkönyvből kitűnik, "magukat a Horvát-Szlavon Országos Kormány határozatának köteles engedelmisséggel alávetik, nyomban kimondották, hogy ők saját egyházaik szervezése és rendezése ügyében lényeges határozatok hozatalára egyedül önmagukat tartják illetékesnek, hogy magukat, mint országos evangélikus egyházat akarják szervezni, hogy a Magyarországi egyházi hatóságok beavatkozását az ő ügyeikbe jogosnak el nem ismerik, minden közigazgatási összeköttetést felfüggesztenek, az egyházi adók behajtását pedig éppenséggel törvénytelennek jelentik ki, végül szervezetük megvalósítására bizottságot küldenek ki azzal, hogy az országos kormánnyal egyetértve utat-módot találjon a független tartományi egyház megvalósítására." Az előterjesztésre válaszul a kerületi közgyűlés a következőket határozta: "a bizottság az előterjesztés után s annak javaslatához képest, miután még felemlítették, hogy a szlavonországi egyházközségek a közalapra vonatkozó adókimutatásokat sem küldték be, a kerületi közgyűlés az Új-Paznán 1895. évi augusztus 15-én egybegyűlt egyháztagoknak, mint

⁶ A magyar honi ágostai hitvallású ev. keresztyén egyház 1895. évi október hó 9-10-11-12. napján Budapesten tartott egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve 35. pont

nem törvényesen alakulva, tehát testületi autonóm joggal nem bíró gyülekezetnek kijelentését tudomásul nem veszi és minthogy zsinati törvényeink értelmében az egyházközségek csak a felettes hatóságot alkotó egyházmegyei közgyűlésre küldhetnek képviselőket, az Új-Paznán összegyűlt egyháztagokat az egyházközségek képviselőinek sem ismerik el. Rosszsalja, hogy egyes egyháztagok és egyházi tisztviselők törvényes egyházi felsőbbbségükkel, de a világi hatósággal szemben is nyílt ellenszegülést tanúsítanak, ezáltal nemcsak magukra, hanem egyházközségeikre is, melyeknek a magyar honi evangélikus egyház mindig istápolója volt, s melyek épp a magyarhoni testvéregyház védszárnyai alatt keletkeztek s erősödtek meg, az elszakadással s ebből folyó elhagyatottsággal járó veszélyeket idézik fel. Nem zárkózik el a bányakerület attól, hogy amennyiben Horvát-Szlavon Ország közjogi állása s országos önkormányzata az egyházi téren különleges intézkedéseket és szervezeti szabályozást igényelnek, ezeket tárgyalás alá vegye, és a szükséghez képest alkalmazza. De amint egyrészt helyteleníti azt a felfogást, hogy az a cél csak a horvát-szlavon evangélikus egyháznak különválása s méghozzá törvénytelen elszakadás útján volna elérhető, éppúgy másrészt elvárja az egyházi hatósága alá tartozó szlavonországi egyházaktól, hogy ebbeli kívánságaikat a törvényes formák között törvényes egyházi hatóságaik elé terjesszék. Ebből az elvi álláspontból kiindulva felhívja a közgyűlés a bács-szerémi egyházmegyét, hogy e határozathoz alkalmazkodva igyekezzék annak a szlavonországi egyházközségeiben is érvényt szerezni és e határozatot alkalmas módon minél szélesebb körben közzétéve az egyházközségeket a törvényes álláspont és eljárás mibenléte felől felvilágosítani." ⁷

Még az ellenreformációs üldöztetések idején alakult ki a protestáns egyházak közötti ún. intercommunio gyakorlata, mely egymás kisegítését, a hívek körében végzett szolgálat kölcsönösségét jelentette. Ez a hagyomány most, a nehéz missziós munka közepette újra felélénkült. A szolgálatot vállaló lelkészek nagy empátiával, segítőkészséggel végezték vállalt feladatukat, hiszen ők közvetlen közelből láthatták, érzékelték a diaszpórában élők nehézségeit, akiket magárahagyatottságuk talán a mostoha körülményeknél is jobban kínozhatott. Az ilován-verőcei missziós körben tevékenykedő református lelkész, Novotny Alajos levele egész sor gondra rávilágít. A levél annak okán keletkezett, hogy egy spisics-bukovinai jegyepár egyik tagja evangélikus, másik tagja pedig református lévén, szükséges volt az evangélikus templomi hirdetés is, amire porrogszentkirályi kollégáját kérte fel a lelkész úr. A kihirdetésről szóló bizonyítvánnyal kapcsolatosan a következőket írja: "Úgy hiszem, mivel az állam bélyegmentesen fogadja el a keresztelő levelet a házasság ügyben s bélyeg nélkül adja ki a tanúsítványait, akkor mi is megkímélhetjük kivált ezeket a szlavóniai szegény atyafiakat a bélyeg vételétől, s így én részemről szívesen, minden nehézség nélkül elfogadom nagytiszteletű lelkész úrtól, ha a hirdetési bizonyítványt

⁷ Uott.

elküldi bélyeg nélkül." Levelének további részében általánosabb kérdésekről is megfogalmazta gondolatait. "Érdekes volna, ha mi eszmét cserélhetnénk a Verőce-Trekován és Ukotin vidéke missziós körökben szétszórta lakó ág. ev. atyámfiai lelki gondozásáról, kik szép számmal vannak kivált Verőcén és Borován. Én konventi határozat alapján évenként négyszer megyek ki körömbbe, éspedig húsvét utáni és pünkösd utáni úrnapon, továbbá augusztus 20-án és november 1-én Trelováczra, ahol ott is Jankovich úr által egy a saját házában engedélyezett nagyteremben a két testvér felekezeti tagjai összejönnek és úrvacsorával élnek - vivén magammal ostyát s ezzel szolgáltatván ki az evangélikusoknak az úrvacsorát, de nem nagy számmal jelentkeznek. Rendesen 5-9-14 a legmagasabb szám. Én szívesen látom e testvéreinket s mint a saját hitfeleinket úgy azokat is szívesen gondozom, de mégis csudálkozom, hogy Kedvességetek ily nagy kört figyelmen kívül hagynak. Igaz is, mint hallom Szlatinán díszes evangélikus templom épül s így e kör evangélikus tagjai oda gravitálhatnak, hja, de Szlatina bizony jól kiesik e körből s oda elgyalogolni a híveknek nagy nehézséggel jár, kivált rossz időn s utakon. Igen szép volna, ha nagytiszteletű lelkészársam egyszer-másszor velem együtt a fenn jelzett napokon Trelováczon megjelenék s ott a funkciót magunk közt megosztva vigasztalnánk meg kölcsönösen a híveket s annál impozánsabbá tennők összejövetelünket a hívek épületére, egyházunk, protestáns érdekeink emelésére, ápolására. Nem azért indítványozom ezt, mintha nem volna kedvem evangélikus testvéreinket gondozni, nem, ezt szívesen teszem, tenni fogom a jövőben is, mert meg vagyok győződve, hason körülmények közt Kedvességtek is ugyanezt teszik, ... mégis úgy látom, a hívek csak jobban szeretik saját pásztorukat látni, mint mást, hiába ez már a felekezeti jelleghez tartozik."⁸

Sikter Sándor, Porrogszentkirály jelenlegi fiatal evangélikus lelkésze feleségével és gyermekeivel együtt folytatja azt a példaértékű tradíciót, amelyet egykori elődje, nagytiszteletű Balogh István esperes úr hagyományozott rá. A 21. század embere, aki a technikai csodákhoz, állandó változáshoz, felpörgött életvitelhez már jól-rosszul hozzászokott, az ő segítségükkel férhet hozzá a nagy gondossággal és a múlt iránt érzett felelőséggel megőrzött egyházi irattár dokumentumaihoz, hogy aztán megkísérelje felfejteni belőlük a történelmet.

⁸ Novotny Alajos kastélyosdombói református lelkész levele 1896. november 2.

IRODALOM:

- KÓSA LÁSZLÓ: A szlavóniai magyar reformátusok egyházi és társadalmi állapota 1885-ben. In: Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből (Tanulmányok) Szerk.: Arday Lajos. Bp., 1994.
- KÓSA LÁSZLÓ: Maradék. Vallás és anyanyelv konfliktusa egy szerémségi községben a XIX-XX. század fordulóján. In: Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve. Bp. 1989.

CZELLER SZILVIA: A DRÁVA MÚZEUM TÖRTÉNETE, TEVÉKENYSÉGE

Előzmények

1972. szeptemberében a Barcshoz tartozó Belcsapusztán a régészek felszínre hoztak egy bődönhajót, amelyről kiderült, hogy egyike Európa legnagyobb megmaradt középkori hasonló vízi alkalmatosságainak.¹ Ezzel reflektorfénybe került a helyi honismereti, helytörténeti kutatás, amely már akkor jelentős múlttal bírt. 1974-ben a helyi Honismereti Kör gazdag gyűjteményéből nagyszerű kiállítást rendezett a művelődési ház. A kiállítás sikerén felbuzdulva határozta el a település vezetői, hogy Barcson múzeumot alapítanak.

„A barcsi múzeum létrehozása indokolt. A környéken nagy területen nincs múzeum. A nagyközségi tanács fontosságának megfelelően kezeli a múzeum létesítését. A Vörös Csillag MGTSZ múzeum céljára alkalmas 3 szintes raktárépületet bocsátott a nagyközség rendelkezésére... A múzeum építésének terve elkészült, amelyet L. Szabó Tünde tervezőmérnök vezetésével kaposvári mérnökök társadalmi munkával készítették... Mindezekkel összhangban halad a kiállításra kerülő anyagok gyűjtése, rendszerezése, restaurálása...”²

Sok helyi felajánlással, társadalmi munkával elkészült a barcsi múzeum, s 1979. december 6-án megnyitotta kapuját a látogatók előtt. Mivel ugyanabban az évben lett nagyközségből várossá településünk is, ezért elmondhatjuk, hogy a várossal egyidős múzeummal rendelkezünk.

1979-1984

A Dráva Múzeum első igazgatója Szilágyi János volt, aki nagy erővel vetette bele magát a múzeumszervezésbe. Az első kiállítások részben saját, részben kölcsönként tárgyakból épültek fel. A bemutatásra kerülő anyag sokoldalú, inkább kisebb témákra épülő szekciókból állt össze, amely jó keresztmetszetét adta a város és környéke helytörténetének, néprajzának, az Ősborókás növény- és állatvilágának. A múzeum épületét átadó Vörös Csillag MGTSZ is állandó kiállítást kapott, amelynek

¹ A több száz éves bődönhajó az egyik legrégebbi megmaradt drávai vízi eszköz. Az egyetlen fatörzsből kivágott, 11 m hosszú és 1,5 m széles hajótest hajdan egy hajómalom tartópontonja volt. Az éveken át mostoha körülmények közt tárolt leletet 2001. novemberében a Dráva Múzeum kérésére és szakmai felügyelete alatt a múzeum udvarára szállították, ahol védőtető alá került.

² Somogy Megyei Tanács VB 25/1978/II.26./sz. határozata

B. Czeller Szilvia: A Dráva Múzeum története, tevékenysége

köszönhetően a környék mezőgazdaságának (régebbi) története is bemutathatóvá vált. Ezt a kiállítást a Magyar Mezőgazdasági Múzeum készítette.

A város múzeuma hamarosan beilleszkedett a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága által működtetett múzeumi egységek közé. Nekik köszönhetően évente 4-6, általuk vándoroltatott időszak kiállítást is láthattak vendégeink.

A korszak legnagyobb eredménye az volt, hogy ebben az időben indult meg a Barcsi Ósborókás Természetvédelmi Terület kutatása, elsősorban a pécsi Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztályának kezdeményezésére. Ennek volt köszönhető, hogy a Somogy megyei természettudományi muzeológia bölcsője Barcson volt, hiszen a megye első természettudományi muzeológusa – Juhász Magdolna – Barcson kapott állást.

Ebben az időszakban csak egy nagyobb gyűjtemény, a barcsi származású Varga Hajdu István grafikusművész ajándéka (elsősorban a szülői ház használati tárgyai) kerültek a múzeumba, gyarapítva a kis számú néprajzi anyag mellett helytörténeti gyűjteményünket is.

1983-tól az igazgató – vagyis az egyetlen szakember – tartós betegsége miatt a múzeum nem, illetve alig fejlődött: a gyűjtemények nem gyarapodtak, „életet” csak az éppen aktuális időszak kiállítások hoztak a múzeumba. A látogatók száma rohamosan csökkenni kezdett.

1984-1992

1984. májusában új néprajzos szakember – Orzsi Zoltán – érkezett a múzeumba. Elsődleges feladata az volt, hogy kezdje el a gyűjtemények gyarapítását, a kölcsönként kiállítási tárgyakat lehetőség szerint próbálja lecserélni saját gyűjteményi darabokra, kezdje el a gyűjtemények szaknyilvántartását, s készüljön fel új, állandó kiállítások létrehozatalára. Ehhez a feladatrendszerhez kapcsolódott a lakócsai horvát nemzetiségi tájház kialakítása, amely során jelentős mennyiségű néprajzi anyag is bekerült a gyűjteménybe a meglévők mellé. Ekkor fogalmazódott meg először az az elképzelés, amely szerint a Dráva Múzeum lenne a Somogy megyei nemzetiségi kutatások központja is. A lakócsai tájház 1985-re készült el. 1987-ben a Dráva Múzeumba került az elnöki tanács volt elnöke, Losonczy Pál államfői ajándékainak egy része, amelyből 1989-ben új, állandó kiállítást nyithattunk.³

Teljesen átalakult a munkatársi gárda. A 6 nyugdíjas teremőr helyett 3 fiatal gyűjteménykezelő került az intézményhez, és letelepedett városunkban – s munkát is kapott – egy néprajzkutató, N. László Endre, aki a magyarországi, többek közt a

³ A Losonczy-anyag egyik része a kaposvári megyei múzeumba, másik része pedig – pontosan 646 tételnyi anyag – a barcsi Dráva Múzeumba került. A kiállítás a rendszerváltás idején, 1991-ben a megyei múzeum utasítására került lebontásra.

drávai aranymosással foglalkozott. Ebben az időben lett a múzeum munkatársa Rózsás Márton amatőr helytörténeti kutató, akinek több mint 20 éve gyűjtött régészeti-helytörténeti anyagát a város megvásárolta. Ekkor alakult ki a mai gyűjtemények zöme. Ekkor kezdődtek el az első leletmentő ásatások is.

Barcs első írásos említésének 600. évfordulóján, 1989. február 16-án megnyíltak az új állandó kiállítások. Az egyik teremben Barcs és közvetlen környékének régészeti leleteit valamint a város helytörténeti anyagának egy részvont látható a kezdetektől a II. világháborúig, a másik teremben berendezett néprajzi kiállítás pedig a Barcs környéki horvát és német nemzetiség anyagi kultúrájába engedett betekintést.

Az ekkorra felhalmozódott nagy mennyiségű gyűjteményi anyag azonban már előrevetítette a következő nagy feladatot: a meglévő 4x4 méteres raktárhelyiség egyre inkább kicsinek bizonyult, tehát új raktárterületet kellett találni. Erre az addig szolgálati lakásként használt kis épület jelentett megoldást.⁴

Az 1989-90-es rendszerváltás múzeumunk történetét is új útra terelte. A jelentősen lecsökkentett költségvetés miatt a megyei múzeumpolitika megszüntetéssel fenyegette a barcsi múzeumot. Közel egy éves tárgyalás után azonban sikerült megtalálni a megoldást: a megyei múzeum a barcsi múzeumot a marcali, a csurgói és a síófoki múzeumokhoz hasonlóan átadta a frissen alakult helyi önkormányzatoknak.⁵

1992-2002

A megyei múzeumi szervezetből való kiválás és a helyi önkormányzathoz történő átkerülés (1992. január 1-től) újabb fejlődési lehetőséget jelentett a múzeum számára. Már 1990-től a város finanszírozta ásatásainkat, 1992-től pedig lehetővé vált az is, hogy kutatási eredményeinket saját kiadványokban tegyük közzé.

Az intézmény által megjelentetett kiadványok:

- A Gyökerek - Dráva Menti Honismereti Folyóirat sorozatból:

Gyökerek – Iparosok... Kézművesek... Barcs, 1992. (próbaszám)

Gyökerek – Vegyes néprajzi tanulmányok. Barcs, 1992. 2-3. sz.

Gyökerek – A barcsi régészeti kutatás 5 éve. Barcs, 1993. 4. sz.

Gyökerek – Vegyes helyismereti dolgozatok. Barcs, 1996. 5. sz.

⁴ Az 1992-es évben önkormányzati felújítás kapcsán a raktárak kialakítása és felszerelése megtörtént, az elmúlt 10 évben viszont jelentősebb bővítésre, korszerűsítésre már nem jutott pénz.

⁵ Jogszabályi háttérét az 1990. évi LXV törvény adta.

B. Czeller Szilvia: A Dráva Múzeum története, tevékenysége

- A Dráva Menti Füzetek sorozatból:

Bagi Gáborné: Kitelepítés, lakosságcsere Barcson 1944-48 között.
Barcs, 1992.

Rózsás Márton: Temetők Barcson. Barcs, 1993.

Dr. Kéri Nagy Béla: Barcs antant-szerb megszállása és felszabadulása
(1918-1921). Barcs, 1996.

- Képzőművészeti albumok:

Gyaloglat Erdélyben (Fotók és szitanyomatok)

(Szerk.: Vörös András, Orzsi Zoltán).

Kapos Art – Dráva Múzeum, 1993.

Varga - Hajdu album (szitanyomatok) (Szerk.: Orzsi Zoltán) Barcs, 1998.

Üdvözlét Barcsról (Archív képeslapok reprodúciója)

(Szerk.: Orzsi Zoltán) Barcs, 1998.

A publikációs tevékenység részeként számos tanulmány, valamint rendezvény népszerűsítéséhez kiállításvezető, katalógus, ismeretterjesztő kiadvány (programfüzet, szórólap, meghívó, stb.) is készült.

Ebben az időben sikerült megszerezni Varga Hajdu István (1920-1981) barcsi születésű grafikusművész több mint 100 darabot számláló alkotását, melyekből egy emlékszobát rendeztünk be a Dráva Múzeumban.⁶ Képzőművészeti gyűjteményünk annak köszönhetően is rohamosan növekedett, hogy az 1991 óta az évente a városban megrendezett Barcsi Nemzetközi Alkotótábor anyagának egy része is hozzánk került.

1991 óta egységes muzeológiai adattár, könyvtár és fotótár áll a kutatók és a múzeumlátogatók rendelkezésére. A régebbi állandó kiállítások – Vörös Csillag MGTSZ története, Losonczy-szoba – megszűnésével kiállítótereink is átalakultak, időszakos kiállítások szervezésére alkalmasabbá váltak. Így nyílt lehetőség arra, hogy 1996-ban létrehozzunk egy közművelődési termet, amely kisgalériaként és előadóteremként is működött, jelenleg kutatószobaként funkcionál.

Az ezredforduló táján jelentős változások történtek a múzeum alkalmazotti létszámában is. 2000-ben távozott az intézményből Orzsi Zoltán néprajzos-igazgató, helyébe megbízott igazgatóként 2000. december 1-től H. Czeller Szilvia népművelő lépett. 2000. júniusától dolgozik az intézményben Takács Zoltán számítógépes adatrögzítő, akinek köszönhetően a gyűjteményi anyag túlnyomó része mára a hagyományos leltárkönyv mellett egy számítógépes adatbázisban is rögzítésre került.

⁶ Az emlékszoba berendezése a művész lánya által vásárlásra felajánlott grafikákból, olajfestményekből ill. személyes tárgyakból (fotók, festékek, ecset, rajzeszközök) készült 1996-ban, és 2002. nyaráig volt megtekinthető.

B. Czeller Szilvia: A Dráva Múzeum története, tevékenysége

2001. szeptemberétől önkormányzati testületi döntés alapján két új státusszal bővült a múzeum személyi állománya. Mészáros Ádám etnográfus lett a néprajzi gyűjtemény gazdája, a történeti tárgyi és dokumentációs anyag kezelője pedig Banicz László történész. Így – a régészetet kivéve – minden muzeológiai szakágnak van már felelőse.

Barcs Város Önkormányzata 2002. február 1-től dr. Takács Éva kaposvári történészt nevezte ki igazgatónak, aki a Kaposvári Egyetemen végzett oktatói tevékenysége mellett látta el az irányítási feladatokat.

Míg korábban a társadalom- és a természettudományokkal szemben a képzőművészeti kiállítások erős túlsúlyban voltak, az utóbbi két évben egyre több, különböző tudományterületről származó anyag is bemutatásra kerülhetett a múzeumban. Kiállításpolitikánkban egyre jobban érvényesül az elv, hogy az említett három nagy terület közel azonos mértékben képviselhesse magát, s lehetőleg minél változatosabb tematikával juttassák el a helyi lakossághoz a környék és a nagyvilág (főleg a szomszédos országok) kiállítási anyagát. Az utóbbi időben a saját anyagból rendezett kiállítások is nagyobb teret kapnak, s ez jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy látogatóinkat megismertessük a somogyi Dráva mente természeti és kulturális értékeivel. Saját anyagunk gyarapodására jellemző, hogy a 2002-ben felfektetett új néprajzi leltárkönyv közel 10 éves szünet után végre újabb gyarapodást (260 tétel) regisztrálhatott.

Az elmúlt év talán legjelentősebb vállalkozása a régi állandó kiállítás lebontása és az új felépítése volt. A már régóta fennállt, tematikájában és koncepciójában is elavult kiállítás helyén a 2002. évi Város Napján adtuk át a nagyközönségnek a *Barcs múltja és jelene* című állandó településtörténeti kiállítást, mely egy régészeti, egy néprajzi és egy újkori történeti szekciót foglal magába. A nem csak a helybeli, hanem a távolabbról érkező látogatók körében is népszerű állandó kiállítás mellett sikeresek voltak a karácsonyi ünnepváró – üvegfestő, gyöngyfűző és agyagozó – foglalkozások is.

Igazgatónőnk közelmúltban bekövetkezett tragikus balesete mélyen megrázta a kollektívát. Barcs Város Önkormányzata a rendkívüli helyzetre való tekintettel Mészáros Ádámot bízta meg a szakmai, Rózsás Mártont pedig az általános igazgatói teendők ellátásával.

A múzeumi gyűjtemények bemutatása

Régészeti gyűjtemény

A megyében a kis múzeumok között mi rendelkezünk a legnagyobb regisztrált régészeti anyaggal, mely terepbejárások, leletmentések és ásatások során gyarapszik. Az összegyűlt régészeti leletek nemcsak az ásató régész figyelmét keltik fel, hanem más szakembereket is. Több tudományos közlemény, szakdolgozat jelent meg eredményeinkre támaszkodva.⁷

Helytörténeti tárgyi és dokumentációs gyűjtemény

Egyrészt helyi vonatkozású anyagok, másrészt egy-egy korszak hű ábrázolásához elengedhetetlen tárgyak és iratok kapnak helyet benne.

A helytörténeti dokumentációs gyűjtemény megfelelhet egy válogatott, a településre vonatkozó levéltárnak; jelentős szerepet kapnak a jelen – később ez lesz a múlt! – kutatásának fontos dokumentumai; barcsi cégek és intézmények iratanyagai. Ezen a területen a gyarapodás folyamatos. Egyre több hagyatékot ajánlanak fel – ajándék és vásárlás formájában is – a Dráva Múzeumnak.

Néprajzi gyűjtemény

A néprajzi gyűjtemény nagyobbik részét nemzetiségi (német és horvát) falvakból származó tárgyak képezik, az utóbbi időben kezd kiegészülni a nemzetiségi néprajzi anyag a cigányság tárgyi anyagával. Nagy figyelmet szentelünk a hétköznapi tárgyi világának, a használati és gazdasági eszközöknek is. A néprajzi anyag gyarapodása 2002-től új lendületet vett.

Képző- és iparművészeti gyűjtemény

Rendszeres gyarapodását a Barcsi Nemzetközi Művésztelepen készült és a városnak ajándékozott munkák jelentik, valamint helyi alkotó és kiállító művészekről vásárolt festmények, grafikák, kisplasztikák.

Segédgyűjtemények

Ebbe a csoportba tartoznak az adattári, fotótári és könyvtári gyűjtemények.

Az adattárban a feldolgozatlan, publikálatlan tudományos kutatások, feltáró munkák találhatóak; itt kapnak helyet az újságcikk gyűjtemények⁸ és a településünket érintő szakdolgozatok is.

⁷ A barcsi régészeti kutatás 5 éve. Gyökerek, II. évf. 1.sz., 1993.

⁸ 1970. óta a helyi, megyei, országos sajtóban megjelent, Barcsot érintő cikkek kronologikus sorrendben albumba rendezve. A gyűjtemény folyamatosan gyarapodik.

Fotótárunkban az archív felvételeken kívül a tudományos kutatómunka „melléktermékei” (ásatási fotók, tárgyfotók) találhatóak, de igyekszünk megőrizni minél több régi épületet, a város jelentősebb eseményeit, arculatának változásait.

Könyvtárunknak is több funkciót kell ellátnia. Helyismereti gyűjteményként összegyűjti a megyére, a Dráva folyóra, a régióra vonatkozó könyveket. Speciális szakkönyvtárként a múzeumban működő szakmákat segítő szakirodalom beszerzésére is törekszik.

Beleltározott tárgyak számának alakulása 1994-2002 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Régészeti	7107	8077	8614	8899	9131	9431	9431	9431	9431
Helytört. tárgyi	2298	2389	2429	2472	2555	2642	2705	2723	2767
Helytört. Dok.	6471	6873	8393	9649	9134	9503	9768	10089	10923
Néprajzi	1322	1322	1322	1322	1322	1322	1322	1322	1594
Képzőművészeti	384	436	489	538	589	636	695	698	698
Adattári	997	1030	1044	1079	1120	1152	1193	1236	1264
Fotótári	2438	2708	2766	2909	3037	3161	3277	3352	3353
Könyvtári	1779	1852	1927	2005	2135	2226	2292	2336	2391
Összesen:	22796	24687	26984	27873	29021	30073	30683	31187	32421

Forrás: A Dráva Múzeum statisztikai adatlapjai. Készítette: B. Czeller Szilvia

Közművelődés, múzeumpedagógia

E tevékenységek is szorosan összekapcsolódnak a múzeumi kiállításokkal, rendezvényekkel. Támogatjuk a helyi vagy helyi kötődésű alkotók bemutatkozását, a testvérvárosi művészek tárlatának megszervezését is vállaljuk. Rendszeresen vándoroltatjuk a megyei közgyűjtemények között saját anyagainkat, fogadjuk az általuk felajánlottakat; de határainkon túlról is érkeznek érdekes kiállítások. Mivel kiállításaink fele képzőművészeti jellegű, ezért nagy gondot fordítunk arra, hogy abban többféle technika megjelenjen (fotó, grafika, szobrászat, textil). Az állandó természettudományi kiállítás hiányán úgy próbálunk enyhíteni, hogy rendszeresen beépítjük kiállítási terveinkbe – időszakos jelleggel – az ilyen témájú anyagokat. Ezek nagyon népszerűek a látogatók körében (pl. egzotikus rovarok, gombák, csigák és kagylók).

A közönség rendkívül kedveli vetélkedőinket, játszóházainkat, gyerekfoglalkozásainkat. Előadásaink népszerűek, rendszerint valamely aktuális kiállításunkhoz kapcsolódnak, lehetőséget adva a téma iránt érdeklődőknek

ismereteik elmélyítésére. Látogatóink száma növekszik, évente átlagosan 4000 főt jeleznek a statisztikák.

Összegzés

A múzeum mai helyzete mindent összevetve jónak tekinthető. A hat fős kollektíva lelkes és céltudatos munkájának köszönhetően a – lehetőségekhez képest – színvonalas és változatos kiállításokra és az intézményben folyó tudományos kutatómunkára egyaránt büszkék vagyunk. Ma már rendelkezünk mindazon feltételekkel is, melyekkel megfelelően működtethető az intézmény. A múzeum fenntartása a település számára nem kötelező, a város ennek ellenére korrekt finanszírozást valósít meg, sőt fejlesztésekbe kezdett.

2003. februárjában kapcsolódtunk be a múzeumok országos adatbázisába, melynek révén ma már az interneten is elérhetőek vagyunk. A közeljövőben egy saját honlapot is szeretnénk elkészíteni. Ez évi terveink között szerepel egy szabadtéri kemence felépítése a múzeum melletti zöldterületen, amely később egy külső kiállítóhely része lenne, és szabadtéri rendezvényeknek adna otthont.

A turizmus fellendülésével egyre aktuálisabbá válik egy, a Dráva mente természeti értékeit komplex módon bemutató, állandó természettudományos kiállítás megépítése. Ehhez azonban a tavaly nyár óta raktárként funkcionáló felső kiállítóter kiürítése és felújítása lenne szükséges. Mivel raktáraink tovább nem bővíthetők, külső raktár bérlése vagy új raktárak kialakítása nélkül a további gyűjteménygyarapodás is nehezen valósítható meg. A megoldandó feladatok közé tartozik a múzeum épületének tatarozása, környezetének rendbetétele is. Bár a közgyűjtemény alapvetően non-profit intézmény, a város által is megfogalmazott cél a bevételek növelése, a pályázati lehetőségek maximális kihasználása. A megfelelő feladatok és elvárások teljesítésével jó eséllyel pályázhatunk a regionális szerepkörre, részt vehetünk a kistérségi és régiós fejlesztésekben.

A múzeumi szakemberek feladata óriási: a helyi identitás meghatározóiként kell megőrizniük a rájuk bízott kulturális örökséget, továbbadni a megszerzett tudást, folytatni az évtizedek óta tartó gyűjtő- és kutatómunkát.

IRODALOM:

- H. CZELLER SZILVIA:** A barcsi Dráva Múzeum 20 éve (1979-1999). Szakdolgozat. Dráva Múzeum adattára 1164-2000.
- ORZSI ZOLTÁN:** Megnyílt a lakócsai tájház. In: Múzeumi Tájékoztató, Kaposvár, 1985. 9.sz. pp. 1-3.
- RÓZSÁS MÁRTON:** Feljegyzések a Dráva Múzeum megalapításának 15. évfordulójára. Kézirat, 1994.
- SÉTA FERENC:** Magtárból múzeum. In: Barcsi Kalendárium (Szerk: Vértes György). Barcs, 1988. pp. 83-87.
- SZILÁGYI JÁNOS:** Múzeumi napló. A Dráva Múzeum történeti-dokumentációs gyűjteménye BT.90.551.1.

BOTKA JÁNOS: ADATOK A BABÓCSAI-MALOMÁROK ÉS A BARCS-KOMLÓSDI RINYA PATAK MOLLUSCA FAUNÁJÁHOZ

A terület jellemzői:

Földrajzilag a Nagy-Alföld része, amely a Dráva, a Dunántúli dombvidék és Belső-Somogy homokos területei közé ékelődik be lassan keskenyedve nagyjából Gyékényes-Csurgó vonaláig.

Meghatározó része a Dráva alluviális síksága, amelyhez jellegzetes lépcsőkkel csatlakoznak a helyenként lösszel fedett magasabb térszínek, pl. Drávaszentés és Komlósd térségében.

E térszínbe mélyítette be medrét a címben említett két vízfolyás, illetve a Malomárok „anyafolyója” a Babócsai-Rinya.

A Babócsai-Rinya a környék legjelentősebb vízfolyása, amely a Barcstól néhány kilométerre - a Drávával részben ma is összeköttetésben lévő - Ó-Dráva morotváját táplálja. Felső szakasza három ágból egyesül. Ezek közül legfontosabb a Beleg-Böhönyei Rinya.

A Babócsai-Rinyából Rinyaszentkirály alatt ágazik ki és kis távolságban párhuzamosan folyik a Malomárok, mely Péterhida község alatt torkollik az Ó-Drávába.

A Barcs-Komlósi Rinya Görgeteg alatt ered és Barcs belterületén éri el a Drávát. Közben egy állandó és egy időszakos vízfolyást vesz fel: előbb a Drávaszentés alatt beleömlő Gyöngyösi patakot – amely Csokonyavisonta térségében ered, utóbb, a város északnyugati vége fölött – a Tekerési-árkot.

Délnyugat-Dunántúl éghajlata alapvetően nedves kontinentális, amelyet szubmediterrán hatás finomít. Az átlaghőmérséklet júliusban 20-22 °C, januárban – 10 °C. Csapadék átlagosan 700-800 mm.

Növényföldrajzilag az alföldi és a dél-dunántúli flóraidékek találkozásánál fekszik. A vizsgált területek növényzetének jellegét a vízközeli-vízi környezet szabja meg elsősorban. A Drávát egykor kiterjedt mocsárvilág és ezek közelében keményfás – szil-kőris-tölgy – ligeterdők szegélyezték. Ezek maradványai - vagy újulataik – ma is meghatározóak a két vízfolyás mellett. Legfontosabb színezőelemük a fehér nyár (*Populus alba*).

A cserjeszint leggyakoribb fajai a fekete bodza (*Sambucus nigra*), az egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), valamint - közvetlenül a partoknál - a kutyabenge (*Frangula alnus*).

Állatföldrajzilag is csatlakozási pont: a közép-dunai faunakerület (amely gyakorlatilag a Kárpát-medence területe), az Alföld (Pannonicum) körzetének a

Nagy-Alföld (Eupannonicum) faunajárása és az Illirvidék (Illiricum) körzet Drávamente (Praeilliricum) faunajárása érintkezik itt.

A gyűjtés körülményei és módszerei:

A Malomárokból 1993. július 15-én, Komlósnál 1993. augusztus 1-én történt a gyűjtés. Ekkor még tartott az 1980-as évek második felében kezdődött nagyon száraz nyarakkal jellemezhető időszak.

A Malomárok vizsgálata a Barcs-babócsai országút árkon átvezető hídjának a két oldalán történt, mintegy 50-50 m szélességben. E helyeken az árok alja teljesen száraz volt, semmilyen növényzet nem fedte, csupán a behullott levelek, néhol régebbi vízi hordalék és korhadó faágak fedték. A törmelékot kaparóval fellazítottam és egyelő gyűjtést végeztem. A meleg és száraz időben élő példányokat nem találtam. Friss héjakat is csak az *Aplexa hypnorum* és *Cepaea nemoralis* fajknál.

A Rinya medrében a fő növényzetet nád (*Phragmites communis*) és széleslevelű gyékény (*Typha latifolia*) képezte. Egyeléssel gyűjtöttem a patakban, valamint a bal parton, ahol a sűrű fatermetű növényzet miatt tehének és birkák nem legeltek.

A gyűjtött fajok listája az alábbi:

Ssz.	Faj	Má.	Db.	R	Db.
1.	<i>Viviparus contextus</i> /MILLET/	1	10	1	6
2.	<i>Viviparus acerosus</i> /BOURG./	0	-	1	7
3.	<i>Bithynia tentaculata</i> /LINNÉ/	1	11	0	-
4.	<i>Lymnaea stagnalis</i> /LINNÉ/	1	3	0	-
5.	<i>Lymnaea palustris</i> /O.F.MÜLLER/	1	9	1	3
6.	<i>Lymnaea truncatula</i> /O.F. MÜLLER/	0	-	1	4
7.	<i>Aplexa hypnorum</i> /LINNÉ/	1	37	1	2
8.	<i>Planorbis corneus</i> /LINNÉ/	0	-	1	1
9.	<i>Planorbis planorbis</i> /LINNÉ/	1	25	1	44
10.	<i>Anisus spirorbis</i> /LINNÉ/	1	9	1	2
11.	<i>Anisus septemgyratus</i> /ROSSM./	0	-	1	5
Összesen:		7	104	9	74

Mindkét lelőhelyen előforduló fajok száma : 5. A Sorensen hasonlósági index: 0. 62.

Botka János: Adatok a Babócsai-Malomárok és a Barcs-Komlódsi Rinya patak mollusca faunájához

Ssz.	Faj	Má.	Db.	R.	Db.
1.	<i>Unio crassus</i> /RETZIUS/	1	4/18	0	-
2.	<i>Unio tumidus</i> /RETZIUS/	1	5/31	0	-
3.	<i>Unio pictorum</i> /LINNÉ/	1	-/11	0	-
4.	<i>Anodonta</i> sp.	1	-/7	0	-
5.	<i>Sphaerium</i> sp.	1	-/2	0	-
Összesen:		5	9/69	-	-

Kagylófaunát csak a Malomárokban találtam. A 4/18-as szám arra vonatkozik, hogy a *crassus* esetében 4 teljes héjat találtam, és 18 fél teknőt. A -/11 azt jelzi, hogy a *pictorum* fajnál csak 11 db. össze nem illő fél teknőt gyűjtöttem. Az *Anodontánál* és a *Sphaeriumnál* csak töredékhéjakat találtam, így pontos fajnév nem adható.

Ssz.	Faj	Má.	Db.	R.	Db.
1.	<i>Succinea oblonga</i> /DRAP./	0	-	1	3
2.	<i>Succinea putris</i> /LINNÉ/	1	2	1	2
3.	<i>Succinea elegans</i> /RISSO/	0	-	1	2
4.	<i>Cochlicopa lubrica</i> /O.F.M./	0	-	1	2
5.	<i>Aegopinella ressmanni</i> /WEST./	1	6	1	22
6.	<i>Zonitoides nitidus</i> /O.F.M./	0	-	1	4
7.	<i>Bradybaena fruticum</i> /O.F.M./	1	16	1	9
8.	<i>Perforatella bidentata</i> /GM./	0	-	1	55
9.	<i>Perforatella incarnata</i> /O.F.M./	1	7	1	16
10.	<i>Perforatella umbrosa</i> /C.PFEFF./	1	2	1	6
11.	<i>Cepaea vindobonensis</i> /FÉR./	1	10	1	2
12.	<i>Cepaea nemoralis</i> /LINNÉ/	1	9	1	8
13.	<i>Helix pomatia</i> /LINNÉ/	1	4	1	2
Összesen:		8	56	13	133

A 13 szárazföldi fajból 8 közös. A Sørensen hasonlósági index: 0,76.

A faunalisták alapján levonható következtetések:

- A két gyűjtőhely között kb. 5 kilométeres távolság van. Éghajlati és talajadottságaik gyakorlatilag megegyeznek. Ennek ellenére a kagylófaunát egyszerűen nem lehet összehasonlítani és a csigafajok számában, megoszlásában szintén vannak különbségek. Ennek oka lehet mikroklimatikus különbség, de okozhatja emberi beavatkozás is. Erre a Rinya azért jó példa, mert egykori gazdag kagylópopulációi és az érzékeny kopolyús csigák – ezt az 1983-as mederkotrás anyaga bizonyította – hígtrágya és kommunális szennyezés miatt tűntek el.
- Az *Unio crassus* Barcs és környéke vízi élőhelyeiről eddig nem került elő, így a területre nézve új faj. Legközelebbi élőhelye a Siklós melletti Dráva-csatorna. A Zalában előfordul, Kelet-Magyarországon – elsősorban a Körösökben – közönséges.
- A Rinyában talált *Viviparus acerosus* példányokat élve gyűjtöttem. Előfordulása ritka, mindössze két adatot találtam vele kapcsolatban. Az egyik a Drávából Barcsnál, a másik a Rinyából, szintén Barcsnál. Magam 14 év gyűjtései során élő példányaival csak most találkoztam. Kifehéredett, megvastagodott, subfossilis héjait viszont többször gyűjtöttem Ferenctelep környékén, a Drávaszentes alatti rét patakjából és utoljára Barcon a Mátyás király utcai Rinya-híd mellett.
- Szárazföldi fajokat a Malomárok széles rézsűjén, a Rinyánál a partszegélyen és legfeljebb 5-8 m távolságig gyűjtöttem. Ez az élőhely – elsősorban késő délutántól – hűvösebb, párásabb környezetet biztosított.
- Érdekességként említhető, hogy a Malomárokban nagyon sok csúcsánál feltört csigahéjat – *Cepaeát* és *Bradybaenát* – találtam, amelyek friss héjak voltak. Tapasztalatok szerint ez nagyobb testű és erős csőrű énekes madarak – elsősorban énekes rigók /*Turdus philomelos*/ – csigafogyasztására utal.
- Mindkét gyűjtőhelyen viszonylag kis területen és egyszeri gyűjtés történt, amely – természetszerűen – nem adhat teljes képet. Tekintettel az azóta eltelt hosszú időre és az ismét csapadékosabbá vált időjárásra, érdemes volna a terület újbóli bejárása és szisztematikusabb gyűjtőmunka.

**Botka János: Adatok a Babócsai-Malomárok és a
Barcs-Komlósi Rinya patak mollusca faunájához**

Összegzés:

A két egymáshoz közel lévő és nagyjából azonos feltételeket biztosító lelőhely közötti különbségeket akartam bemutatni amellet, hogy újabb adatokat szerezzek Barcs tágabb környékének malakofaunájáról.

A faunák eltérésének oka – megfigyelésem szerint – a két lelőhely mikroklimájának különbsége: szárazságot jobban tűrő, vagy kedvelő fajok a teljesen száraz Malomárokban, és sokszínűbb, inkább vízközeli környezetet elfoglaló csigaegyüttes a Rinyánál.

A Rinya vizsgált szakaszán – a ritkaságnak számító v. acerosus megléte mellett – feltűnő a bivalviák teljes hiánya, ellentétben a Malomárok – kiszáradás előtti – érdekes kagylófaunájával.

A vizsgálat nyolc évvel ezelőtt történt. Az időjárás azóta csapadékosabbra fordult, emberi hatások is érthették a gyűjtőhelyek környékét. Ezen tényezők malakofaunájára gyakorolt hatását figyelembe véve volna szükséges újabb – és kiterjedtebb – terepvizsgálatot végezni.

IRODALOM:

HORTOBÁGYI TIBOR – SIMON TIBOR (szerk.):

Növényföldrajz társulástan és ökológia.
Budapest, 1981.

PINTÉR LÁSZLÓ – SZIGETHY ANNA.:

Magyarországi recens puhatestűek elterjedése –
SOOSIANA (Suppl. I.) 1979.

RICHNOVSZKY ANDOR – PINTÉR LÁSZLÓ:

A vizicsigák és kagylók (Mollusca) kishatározója –
VIZDOK Budapest, 1979.

SOÓS LAJOS:

Csigák II. – Fauna Hung. 41. Budapest, 1959.

DR. WÉBER MIHÁLY:

Az állatföldrajz alapjai. Budapest, 1985.

RÓZSÁS MÁRTON: ÚJABB ADATOK A BARCSI VEGYES CÉHRŐL

A céhek a kézművesek nagy hatáskörrel rendelkező, szakmánkénti testületei vagy egyesülései voltak a feudalizmus korában. Európában a XIII-XVI. században terjedtek el. A céhet az alapító mesterek királyi vagy földesúri privilégium (kiváltságlevél) alapján hozhatták létre. Bizonyos esetekben a privilégiumot más, erre jogosított szerv (pl. egyház) is kiadhatta. A kiváltságlevél a céh jogait rögzítette, míg a céhtagok kötelezettségeit az *articulusokban* (szabályzat) írták elő.

A céhek rendkívül zárt, szigorú szabályok között élő közösségek voltak. Élükön a céhmester állt, aki a céh összetartozásának jelképeit, a céhládát, a védőszent szobrát, a céhkancsót stb. őrizte. Legfontosabb szimbólum a céhláda volt, a céh életének minden jelentős eseménye - céhmesterválasztás, mesterré avatás - körülötte zajlott, amint a források említik „nyitott céhláda mellett”.

A mesterekhez beállt inasoknak általában 2-5 évig kellett tanulni a mesterséget ahhoz, hogy legényé váljanak. Ezt követően 3 évi vándorlás következett, hogy a legény más mestereknél, esetenként külföldön gyakorolja az ipart. A vándorló legény részére „Vándorló Könyv” – et állítottak ki, mely útleveleként és munkakönyvként is szolgált. A vándorlás, majd a katonaidő letelte után a legény mesterré válhatott. Ehhez a céhládába bizonyos összeget kellett befizetni, majd „remeket”, azaz egy előre meghatározott, szakmába vágó, minden tekintetben kiváló minőségű terméket kellett a mesterek előtt elkészítenie.

Tekintsük át röviden a kézművesipar kialakulásának utóbbi néhány évszázadát, annak helyi vonatkozásait. A középkori – késő középkori Baracson - valamennyi korabeli településhez hasonlóan - megtalálhatók voltak a kézművesek. A zömében paraszti életmódot folytató falvak életének nélkülözhetetlen részesei voltak a kovácsok, takácsok, fazekasok stb., akik helyi használatra és piacra új termékeket készítettek, illetve a mindennapi munka során szükséges javításokat elvégezték. A török hódoltság alatt az iparosok száma csökkent, és csak a XVII. század végétől kezdett újra életre kapni a céhrendszer.

Az első részletesebb információkat tartalmazó, 1794-ben készült helyi összeírásban takácsot, kovácsot, asztalost, kőművest, pintért említenek.¹ 1828-ban már 16 iparos dolgozott Baracson, nevezetesen 2 asztalos, 2 cipész, 2 kerékgyártó, 1 kötélgyártó, 1 szabó, 3 takács és 5 egyéb ipart űző mester.² Az iparosok számának növekedése bizonyára összefügg a mezővárosi jogok megszerzése utáni gazdasági

¹ Magyar Országos Levéltár. Széchenyi -cs. It. P. 623. IV.cs. „Topographica Conscriptio Oppidi Barcs 1794 – 1812 „

² Somogy Megyei Levéltár (továbbiakban: SML) Conscriptio Regnicolaris 1828.

fellendüléssel, az országos vásárok kínálta kedvezőbb értékesítési lehetőségekkel. 1836-ra szaporodott fel a mesteremberek száma annyira, hogy céh alapítására gondolhattak. Természetesen nem egy szakma önálló céhe jött létre – ehhez az iparosok száma kevés volt - hanem úgynevezett vegyes (generalis) céh, mely többféle mesterség iparosait tömörítette. Mivel az eredeti kiváltságlevél eddig nem került elő, későbbi összeírásokból és szórvány adatokból következtethetünk a céh szerkezetére. Már a megalakulás körülményeiről is keveset tudunk, csak a megyei céhszabályzat (articulusok) kiadását rögzítő megyei közgyűlési jegyzőkönyvbejegyzés bizonyítja a megalakulás tényét. A privilégium kiadójáról nem maradt fenn adat, de feltételezhetjük, hogy a céh királyi kiváltságlevél alapján jött létre.³

A céhről elsőként Valentényi Gáspár tett említést, de a megalakulás évén kívül más adatot nem közölt.⁴ A hazai céhes emlékanyagot komplex formában feldolgozó céhkataszter semmit sem közöl a barcsi céhre vonatkozóan,⁵ de egy ezt megelőző másik alaposabb feldolgozás sem ismeri.⁶ A Somogy megyei Levéltár egy korábbi fondjegyzéke szerint a levéltár őrizte a „Barcsi Mesteremberek Céhbéli Articulus”-át 1836-ból, de ez ma már nem lelhető fel a levéltár anyagában.⁷ A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum történeti gyűjteményében viszont található egy, a barcsi céh által készített „Mesterjog-levél” - ez azonban kitöltetlen példány.⁸

Az első kézzelfogható tárgyi bizonyíték a céh létezését illetően 1979-ben került a Dráva Múzeumba. Vásárlás útján jutott gyűjteményünkbe egy, a Barcsi Vegyes Céh által 1840-ben kiadott Vándorló Könyv, melyet RESETÁR JÁNOS takács legény számára állítottak ki.⁹ (1.kép) Ez a dokumentum őrizte meg a céh addig ismert egyetlen, vörös viaszba nyomott pecsétlenyomatát, mely a pecsétmezőben a koronás magyar ún. „kiscímert” ábrázolja, köriratában pedig a „PRIV. VEREINIGTE ZUNFT ZU MARKT BARCS” (Barcs Mezőváros Egyesült Céhe) felirat olvasható.¹⁰

³ SML. Közgyűlési jk. Prot. 145. 848. p. 1834. 1836. szept. 12. „*Sárközy fő Bíró Urra bizatott, hogy Bartszi mező Városban lakozó mester emberek részére czéh beli Czikkelyeket a Levelestárból kivévn folyamodóknak levélzökre szolgáltatassa jelenti hogy ki adta.*” Az alább megemlíttet, 1851-ben kiadott Mesterjog – levél szövege királyi privilégiumra utal. Azt, hogy ez mennyire volt tényszerű, és mennyire sablonos, átvett szabványszöveg a nyomtatvány elkészítése során, csak további kutatás döntheti el.

⁴ Valentényi 1909, 18.

⁵ Éri-Nagy-Nagybákay 1975.

⁶ Szádeczky 1913, 164.

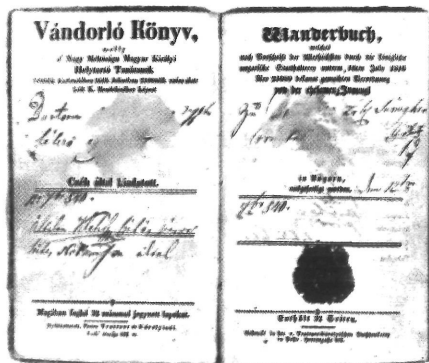
⁷ Kanyar 1962, 244. SML. IX. 2. „*Barcsi Mesteremberek Céhbéli Articulusa*” Mivel a céh a megyei céhszabályzatot használta, ez vélhetőleg annak adaptációja lehetett.

⁸ Rippl-Rónai Múzeum Történeti Osztálya. Sm. 633.

⁹ Dráva Múzeum történeti gyűjteménye. Ltsz. 86. 127. 1. 19x11. 5 cm. 1840. febr. 12.

¹⁰ Uo. A pecsétlenyomat töredezett, felirata nehezen olvasható. Átm. 2. 8 cm.; Rózsás 1985 a , 24 – 29.

Rózsás Márton: Újabb adatok a barcsi vegyes céhről

1. kép. Vándorlókönyv 1840-ből.

2. kép. A barcsi vegyes cég pecsétjének lenyomata a vándorlókönyvben.

1996-ban szerzett meg múzeumunk egy másik fontos dokumentumot, mely a céhre vonatkozóan új adatokkal szolgált. A gyűjteménybe került „Mesterjog-levél” kitöltött, ép, pecséttel is ellátott példány. (3. kép) Az 1851-ben, KHON JAKAB német varga részére kiadott okmányon egy éles lenyomatú, jól olvasható pecsétlenyomatot találunk, mely azonban különbözik a már említett vándorlókönyvben található pecsétől. Mérete csaknem megegyező az előbbivel, a pecsétmezőben ismét a magyar „kiscímert” láthatjuk. Fontos különbség azonban, hogy a pecsét körirata immár magyar nyelvű: „A BARTSI PRIVILEGIÁTUS EGYESÜLT CZÉH”, valamint a címerpajzs alsó részének két oldalán az évszámot is megtaláljuk, „18-37” formában.¹¹

¹¹ Dráva Múzeum történeti gyűjteménye. Ltsz. 96. 6. 1., 42. 5 x 53. 5 cm. A pecsétlenyomat átmérője 2. 7 cm.

3. kép. Mesterjog-levél 1851-ből.

4. kép. A barcsi céh pecsétjének lenyomata a mesterjog-levélen.

Az első pecséten nincsen ugyan évszám, de mivel ezt egy 1840-ben kiadott okmányon találjuk, nyilvánvaló, hogy ez lehetett a céh első pecsétje. Bár az ismertett dokumentumok önmagukban is megerősítő erejűek, vannak még megválaszolatlan kérdések! A Somogy megyei Levéltárban található iparlajstrom szerint ugyanis Barcson nem egy, hanem két céh (szervezet) létezett egyidejűleg!¹² Erre utal az, hogy az összeírás két, különálló folyószáma alatt regisztrálták a 60 mestert és kereskedőt, 10 legényt és segédet, valamint 5 tanítványt tömörítő, a megyétől 1836-ban céhszabályzatot kapott céhet, valamint a 11 mestert, 5 legényt és 3 tanítványt összefogó másik szervezetet (céhet?).¹³

¹² SML. 1868. évi iparendélyek névlajstroma. „Kimutatása Somogy megye Kormány területe Szigetvári járásában a Mesterségek, Czéhek s Testületek, ugy Kereskedelmi Egyesületeknek.”

¹³ Uo. 34. sorsz. alatt „többféle mesteremberek” - ez az „anyacéh”, a 38. sorsz. alatt „, Kováts, Takáts, Kereskedő”. Ismeretes a választóképes iparosoknak és kereskedőknek egy 1869-es összeírása is, ebben Barcson és Pálfaluban már csak 37 iparost és 8 kereskedőt vettek számba. Az ellentmondás magyarázata valószínűleg a választóképes megadásához szükséges vagyoni cenzus lehetett. Utaltam rá, hogy az iparosok egy része csak időlegesen űzte szakmáját, így vagyona valószínűleg nem

Az utóbbi az összeírás adatai szerint ugyancsak a megyei céhszabályzat szerint működött, de valószínűleg csak alkalmi, rövid életű, késői szerveződésről lehetett szó. Erre utal a megjegyzés rovat „inkább földművelésből élnek” beírása. A mesteremberek nagy része csak az őszi-téli hónapokban dolgozott szakmájában, az év többi részében inkább a biztosabb megélhetést nyújtó paraszti munkákkal foglalkozott. A privilégium és az articulusok kiadásának időpontjára nincsen utalás, de ezek már mindenképpen a céhszervezetek válságának idejére, az 1860-as évekre tehetők.

A két eltérő pecsétlenyomat kapcsán felvetődik a kérdés: vajon ugyanazon céh két eltérő pecsétnyomójától származnak-e a lenyomatok, vagy két különböző szervezet egy-egy pecsétjéről van-e szó? Véleményem szerint az első feltételezés a valószínűbb. 1836-ban, a privilégium kiadása idején a település (mezőváros) uralkodó nyelve a német és a horvát, így szinte természetesnek mondható a pecsét német nyelvű felirata.¹⁴ A koronás magyar „kiscímer” alkalmazását a pecsétmezőben - a céhektől megszokott szakmai attribútumok helyett - a reformkor után már gyakran tapasztalhatjuk.¹⁵ A barcsi vegyes céh nyilván szakmai összetételének sokszínűsége miatt választhatta ezt a megoldást. Ugyancsak erre a korra, a 19. század első felére utal a címeren látható késő barokk korona ikonográfiája.¹⁶

A második (évszamos) pecsét vésete sokkal tisztább, finomabb, a címerpajzs alakja már a reformkori, ívelt oldalú formát mutatja, a korona ábrázolása is közelít a valósághoz. Hogy meddig használhatták az első pecsétet, nem tudjuk biztosan. Több ok is kiválthatta ennek megváltoztatását, illetve új pecsétnyomó készíttetését. Ilyen indokot jelenthettek a szabadságharc helyi eseményei.

Történelmi forrásokból, illetve hitelt érdemlő egykori helyi visszaemlékezésekből tudjuk, hogy az 1848. szeptember 11-én a Dráván átkelő Jellasics-seregtest katonái, illetve az azokat követő irreguláris egységek kifosztották a települést. Valószínűsíthető, hogy ezt az akciót a céh is megsínylette. Nem kizárt, hogy az eredeti céhláda valamint a benne őrzött egyéb rekvizitumok - közte a pecsét is - ekkor semmisülhettek meg.¹⁷

érte el a kívánt mértéket. (SML. „Somogy megyében lévő iparosok és kézművesek, kereskedők összeírása. 1869. „)

¹⁴ Barcs 1797. május 26-án kapott mezővárosi privilégiumot. Fényes Elek még 1851-ben is magyar - német mezővárosként említi.

¹⁵ Dráva Múzeum adattára. 405 - 87. Dr. Nagybakay Péter megerősítő szakvéleménye a céhpecsétről. 1985.

¹⁶ Zolnay 1986, 212. A barokk - kori koronaábrázolások sajátossága, hogy a korona pántjai alatti sapkát (capucium) hagyma alakúnak, „pufóknak” ábrázolták. Ez az első pecsétlenyomaton jól kivehető.

¹⁷ Rózsás 1985 b, 17 - 21. ; „Barcs és Vidéke” 1896. ápr. 19. Az 1896 - ban még élő szemtanúk visszaemlékezései szerint kifosztották a módosabb gazdákat, pénzt, bútort és ruhaneműt raboltak,

Más verzió szerint a váltás a szabadságharc bukása után, talán éppen 1850-51-ben történhetett, amikor a passzív nemzeti ellenállás egyik formájaként jelenhetett meg a magyar felirat és a „modernizált” címer a pecsétnyomón. E két feltételezésen kívül más ok nehezen képzelhető el, hisz egy ritkán használt, gondosan őrzött, szimbolikus értékkel is bíró pecsétnyomó másfél évtized alatt nem használódhatott el annyira, hogy cserélni kelljen.

Összefoglalva elmondhatjuk: a két pecsétlenyomat rokonsága mellett szól, hogy a körirat szövege (más nyelven ugyan) de lényegében megegyezik és a vegyes céhre utal, az évszám is erősíti ezt a tényt.¹⁸ A második céhnek (szervezetnek) a pecsétjét, pecsétlenyomatát – ha volt ilyen – eddig nem ismerjük.

Magyarországon a céhrendszert az 1859. évi császári pátens nyomán megszületett iparrendtartás erősen meggyengítette, az 1872. évi VIII. törvénycikk, az ún. I. Ipartörvény pedig lényegében már a végét jelentette. A hagyományos iparüzés válsága ugyanis az 1860- 1870-es években tetőzött hazánkban, és ebből a teljes iparszabadság bevezetése révén reméltek kiutat találni. A fogyasztás bővüléséhez, szerkezetének és minőségi követelményeinek átalakulásához, az olcsó tömegtermékek versenyéhez iparosaink a céhes keretek között már nem tudtak alkalmazkodni. A céhek ugyanis a kapitalista fejlődés kerékkötőivé váltak, mivel zártságuk révén nem fogadhatták be az új, korszerű gyártási eljárásokat, valamint az egyre kevesebb inas felvétele miatt erősen csökkentették a szakemberek számát. A valóságban azonban a céhes hagyományok, szokások még sokáig tovább éltek, egészen a 20. század első évtizedéig. Az idősebb mesterek még ezek szellemében nevelték tanítványaikat. A céhek szerepét legtöbb helyen az ipartestületek, ipartársulatok vették át. Barcson 1874-ben alakult meg az ipartestület, mely a mesterek új, a céhnél nyitottabb szervezetévé vált.

Jelen tanulmányom is bizonyítja, hogy a Barcsi Vegyes Céh megalakulását és működését illetően még nagyon sok a bizonytalanság, a homályos pont. Mivel a szervezet iratanyaga még töredékeiben sem maradt fent, ezért nagy jelentőségűnek tarthatunk minden olyan adatot, mely rávilágít a céh működésének eddig ismeretlen részleteire. Az elkövetkezendő években az elmélyültebb kutatás bizonyára feltárja és összeilleszti a barcsi céh (ek) történetének eddig még hiányzó láncszemeit.

gyűjtögettek. A céh nyilván tetemesebb pénzüsszeget tartalmazó ládája több mint valószínű, hogy nem került el figyelmüket. A ládát Oblián József fő – céhmester feltehetően a házában őrizte.

¹⁸ A céh alapításának időpontja egy év „csúszással” szerepel a pecsétlenyomaton. Ez talán azzal magyarázható, hogy a dokumentumok elpusztulása miatt emlékezet után készítették el az új pecsétnyomót, vagy a privilégium elnyerése és a tényleges működés megkezdése közt egy év eltelt.

IRODALOM:

ÉRI ISTVÁN-NAGY LAJOS-NAGYBÁKAY PÉTER:

A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere. Budapest, 1975.

DR. KANYAR JÓZSEF: Somogy megye Levéltára. Kaposvár, 1962

RÓZSÁS MÁRTON: A barcsi céhről. In: Barcsi Műsor 1985/3. (a)

RÓZSÁS MÁRTON: Az 1848-as események Baracson. In: Barcsi Műsor 1985/9. (b)

SZÁDECZKY LAJOS: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Budapest, 1913.

VALENTÉNYI GÁSPÁR: A Somogy megyei céhek. Szekszárd, 1909.

ZOLNAY LÁSZLÓ: Mozaikok a magyar újkorból. Budapest, 1986.

BANICZ LÁSZLÓ: CSALÁDI IRATOK A DRÁVA MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

Egy lelkes középiskolai történelem-tanár nő felajánlásának köszönhetően 2002-ben a barcsi Dráva Múzeum gyűjteménye jelentős mennyiségű történeti dokumentummal gyarapodott. A múzeum anyagában jelenleg 7437 darab dokumentum található. Ezek közül 265 irat, kisebb-nagyobb egységben 12 családhoz tartozik. A gyűjteményben tehát kevés az egységes családi anyag. Ezt a hiányosságot részben pótolja az a 400 dokumentum, amelynek néhány darabja helytörténeti szempontból igen értékes.

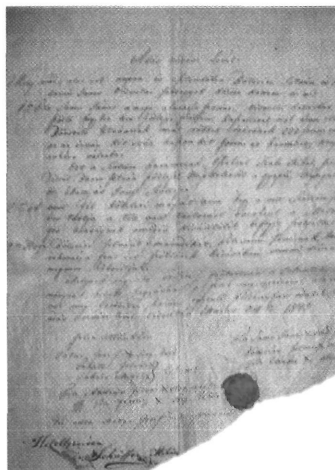
A dokumentumok nagyobbik része a Barcon és Barcs környékén élt családok iratai, kisebbik hányada a megye és az ország távolabbi tájairól származik. Az iratok 60%-a földhivatali tulajdonjogi bejegyzéseket és a hozzájuk kapcsolódó adásvételi szerződéseket tartalmazza. A fennmaradó 40% anyakönyvi kivonat, bizonyítvány, számla, magánlevél, néhány fénykép és igazolvány. A tulajdonjogi és adásvételi szerződések magas aránya részben azzal magyarázható, hogy az említett családok, melyek több generáció óta Barcon és környékén laktak, döntően földműveléssel foglalkoztak. A 20. század közepéig a földműves családokra az volt jellemző, hogy a legszükségesebb papírokon kívül - legyen az hivatalos vagy személyes jellegű - más iratot hosszabb ideig ritkán őriztek meg. Fényképezőgép elé is csak nagyon kivételes alkalmából álltak. A bevonuló férfiakról általában készült legalább egy fénykép, de az esküvői felvételek már közel sem voltak ennyire gyakoriak.

A múzeumba került új anyagot hét családi és egy vegyes gyűjteményi egységben helyeztük el. A következő oldalakon a friss szerzemény néhány érdekesebb darabját mutatjuk be.

A legrégebbi irat egy 1845-ben kelt adásvételi szerződés:

„ Mely mái alol írtt napon és esztendőben Bötseits István és File Samu János visontai jobbágyok között köttete u. m.

1. File Samu János a maga akarátja szerint, visonta határában nagyobb szöllő hegyben lévő szölléjét pincével kaszállóval örök áron eladta Börtseits Istvánnak, mint többet ígérőnek 222 forint és 30 krajtzár az az írván két száz huszon két forint és harminz krajtzárokért váltóban.”

1. kép: Adásvételi szerződés 1845-ből¹

A szerződést Visonta vörös viaszba nyomott mezővárosi pecsétjével hitelesítették.

Az iratok között további 29 db 19. századi írományt találunk. Barcs vonatkozásában számunkra talán egy 1852-ben kötött adásvételi szerződés a legértékesebb, amelyen Barcs vörös viaszba nyomott „Barcs Mező Város 1849” körfeliratú pecsétje látható.

Ez Barcs mezőváros ismert pecsétjei közül a későbbi típushoz tartozik. A korábbi pecsétképben nem szerepelt évszám.²

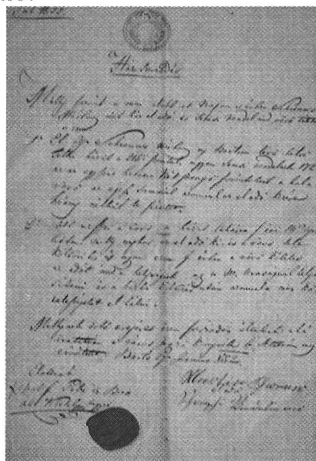

A szerződést az eladó és a vevő mellett „Wolf Péter ör bíró” (az öregbíró rövidítése; a község első bírója a kisbíró felettese) és Klätzl Vilmos, Barcs jegyzője

¹ Dráva Múzeum BT-02.45.1

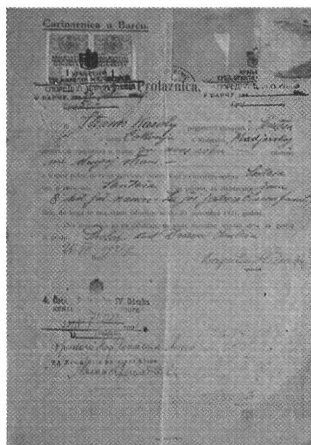
² Nagy 1993, 103-104, 120. Barcs pecsétjének és címerének történetéről lásd még: Rózsás M.: Barcs pecsétje és címere. In: Barcsi enciklopédia. (Kézirat)

látta el kézjegyével. Az irat felső részén a 3 krajcáros illeték befizetését igazoló szárazpecsét lenyomata látható.

2. kép: Adásvételi szerződés 1852-ből³

A drávaszentesi Strasser család iratai nem csak a koruk miatt érdekesek. A barcsi királyi járásbíróóság (mint telekkönyvi hatóság) 1939-es földbirtok-rendezési bejegyzésétől a drávaszentesi községi Tanács VB. 1953-ban kiállított beszolgáltatási értesítéséig a legkülönfélébb hivatalos okmányokat is megtalálhatjuk közöttük. Talán az egyik legérdekesebb az a szerb-horvát nyelvű fényképes átjáró igazolvány, melyet 1920. július 29-én állított ki a megszálló szerb hatóság.

3. kép: Átjáró igazolás 1920.⁴

³ Dráva Múzeum BT-02.128.1

„Strasser Károly szentesi lakos, Csokonya járás, Magyar Királyság, a barcsi vámhivatalnál árú szállítását bejelentette, tárolva a másik oldalon, melyekkel a saját kettős birtokára megy egy családtagjával. Szentes község igazolása szerint megmunkálásra 8 katasztrális hold szántója van Szentes határában.

A határidő, amíg vissza kell térnie, meghatározódik 1921. november 30-ig. Ez az engedély nem hatalmazza fel, hogy tűzifát és építőanyagot szállítson be. Átlépés Drávaszentesnél.”

Az engedély hátoldalán a gazdának szállításra használt két lovát, ezek színét és korát, valamint egy kocsit tüntettek fel, illetve azt, hogy a kocsin mezőgazdasági szerszámok találhatóak.

Az engedély eredete és szövege némi magyarázatot igényel.

Az első világháborút követően 1918. november 13-án megkötött belgrádi fegyverszüneti egyezmény értelmében a Szamos völgyétől a Dráva mentén, egészen Varasdig húzódó ideiglenes demarkációs vonaltól keletre, illetve délre eső területeket a magyar kormánynak ki kellett ürítenie. A demarkációs vonal Barcstól északra a drávaszentesi Györgyös pataknál húzódott. Barcsra 1918. november 16-án vonult be egy kisebb szerb egység és néhány napon belül megkezdődött a közigazgatás átszervezése is, bár a belgrádi szerződés értelmében a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében maradt volna.

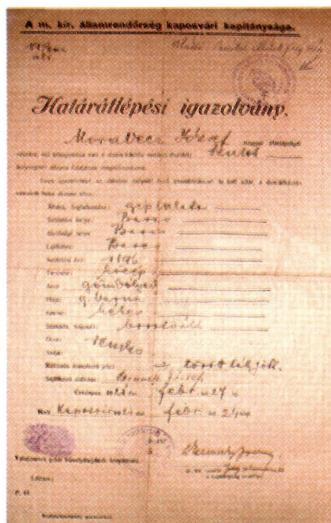
Strasser Károly Drávaszentes szerb megszállás alatt lévő oldalán lakott, de a magyar fennhatóság alatt maradt oldalon is volt földje. Ezt jelzi a „saját kettős birtokára megy” mondatrész. A demarkációs vonalat csak ezen engedély birtokában tudta átlépni. A határátlépési engedélyeknek volt egy másik típusa is, amelyeket családok részére állítottak ki és magyar nyelven is fel voltak tüntetve a családtagok adatai. Az engedélyen a munkaképes családtagok csoportképe volt látható. A demarkációs vonalat csak a képen szereplő személyek léphették át.⁵ (Strasser Károly határátlépési engedélyéről hiányzik a családtag fotója.)

A magyar hatóságok is adtak ki hasonló határátlépési igazolványokat, azzal a különbséggel, hogy ezen nem fotó alapján azonosították az igazolvány tulajdonosát, hanem a jobb hüvelykujjának lenyomatával.⁶

⁴ Dráva Múzeum BT-02.71.1

⁵ Kéri Nagy Béla (DM adattár 897-93.)

⁶ Dráva Múzeum: BT-85.171.1

4. kép: Határátlépési igazolvány⁶

A családi gyűjteményben fennmaradt egy szép díszoklevél is, melyet ifj. Strasser Károly kapott egy 1933-as körzeti leventeversenyen.

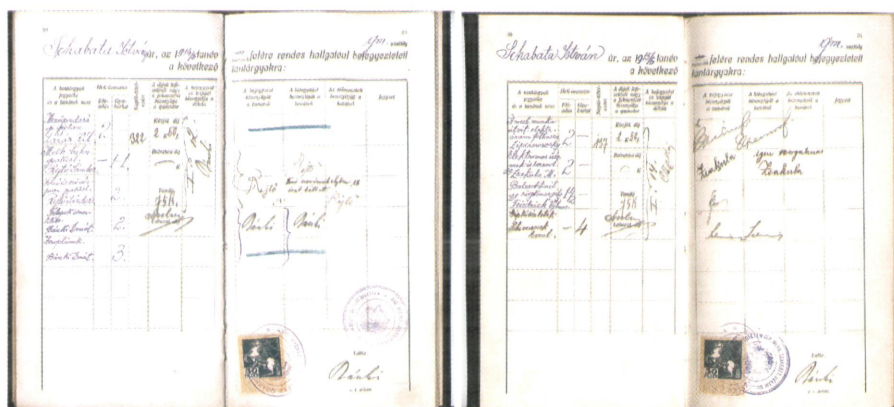

5. kép: Díszoklevél 1933-ból⁷

⁷ Dráva Múzeum BT-02.72.1

A leventékről és a leventeservezetről itt érdemes néhány szót szólni. A testnevelési törvénynek nevezett leventetörvénynek (1921. évi LIII tc.) az volt a célja, hogy kikerülje a trianoni békeszerződés 103. és 104. cikkeit, amelyek megtiltották az általános hadkötelezettséget, illetve 35.000 főre korlátozták a hadsereg létszámát. Azoknak a fiúknak, akik kikerültek az iskolából 12 éves koruktól 21. életévük betöltéséig kötelező volt a leventeoktatásban való részvétel. Ez tulajdonképpen egy félkatonai kiképzést jelentett. Bár az antant 1927. márciusában megszüntette a katonai ellenőrzést és 1932 augusztus 1-én a kormány bevezette az általános védkötelezettséget, a törvény hatályban maradt, sőt a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. a leventekötelezettséget kiterjesztette az iskolásokra is.

A gyűjteménynek van egy kultúrtörténeti érdekességet is. Schabata István a budapesti királyi József-műegyetem gépészmérnök hallgatójának 1912 és 1916 közötti leckekönyvében olyan prominens egyetemi oktatók aláírásaival találkozhatunk, mint Zipernovszky Károly és Bánki Donát - az egyetem dékánja -, akik koruk meghatározó tudósaihoz tartoztak.

6., 7. kép: Egyetemi leckekönyv, 1912-1916⁸

A régi családi papírokból sok mindent ki lehet olvasni. Egy - többnyire száraz - adásvételi szerződésből és tulajdonjogi bejegyzésből következtetni lehet az adott család vagyoni helyzetére. Ha egy községben a földbirtok-rendezési iratok közül akár csak egy is fennmaradt már a település többi lakosának anyagi helyzete is megmutatkozik bizonyos mértékig. Például egy 1939-ben kelt telekkönyvi bírósági végzés 129 új telekkönyvi bejegyzés iktatását rendelte el Drávaszentesen. Az iratból azonban nem csak az új tulajdonosok nevét és a föld vételárát tudhatjuk meg, de a

⁸ Dráva Múzeum BT-02.157.1

késői dátum azt is jelzi, hogy az 1920. évi XXXVI. tc. végrehajtására és az ezzel kapcsolatos birtokrendezésre itt meglehetősen későn került sor.

A sárgult, szakadozott papírok, amelyek gyakran jelentéktelennek tűnnek, nagyon fontos információkat hordozhatnak egy kutató számára. Ezekből a mozaikokból áll össze a történelem.

IRODALOM:

- KÉRI NAGY BÉLA, DR.: Ideiglenes határátlépési engedély Drávaszentesről az antant-szerb megszállás időszakából. Dráva Múzeum adattára 897-93.
- NAGY PÁL: Somogy megyei mezővárosi és községi pecsétek 1768-1856. In: Levéltári Évkönyv 24. Somogy megye múltjából. Szerk.: Szili Ferenc. Kaposvár, 1993. pp. 103-104, 120.
- RÓZSÁS MÁRTON: Barcs pecsétje és címere. In: Barcsi enciklopédia. (Kézirat. Dráva Múzeum)

MÉSZÁROS ÁDÁM: DRAMATIKUS JÁTÉKOK FARSANG IDEJÉN.

A SOMOGYI FARSANG A MAGYAR ÉS AZ EURÓPAI HAGYOMÁNY TÜKRÉBEN

A naptári év legvidámabb időszaka a vízkeresztől hamvazószerdáig tartó farsang. A paraszti életben ez a tánc, a mulatozás, a féktelenség, a mértéktelen zabálás és vedelés ideje. „Farsang farkában” vagyis a farsang utolsó vasárnapjától húshagyókeddig terjedő napokban a mélyen vallásos és máskor mértéktartó parasztság színe-java a kocsmába járt táncolni. Ettek, ittak, maskarát öltve bolondoztak, s olyan dolgokból űztek tréfát, melyet „normális időben” tisztelettel öveztek. Hogy miért tették mindezt és hova vezetnek farsangi szokásaink gyökerei, erre keres választ ez az írás, ízelítőt adva a farsanghoz kapcsolódó igencsak gazdag jeles napi szokáshagyományból.

Legrégebből ismert farsangi szokásaink német hatásra terjedtek el Magyarországon a 13. század második felétől.¹ A farsang szó maga is német eredetű. A „Vaschang” bajor-osztrák szó eredetileg csak a böjt előtti napokat jelölte, az ebből alakult „Fasching” kifejezés viszont már „bolondosan beszélők gyülekezetét” jelent.² A farsangi ünnepkör szokásai azonban ennél is régebbi időkbe nyúlnak vissza.

Az ókori görögök február végén tartották Dionüszosz isten ünnepét, akinek hitük szerint a virágzást, a termékenységet, a természet tavaszi újjászületését köszönhette az emberiség. Az „apollóni” mértéktartással szemben Dionüszosz a fájdalomban fogant gyönyört testesítette meg, a kéjben, kínban és tudásban való teljes mértéktelenséget képviselte, amely mámorában kimondja a máskor elhallgatott igazságot. Az ókori Rómában Bacchus, a szláv mitológiában Perchta, a germánoknál Holda volt az, aki a görög isten személyiségjeit magán viselte. A télbúcsúztató, tavaszváró ünnepeket mindig is önfeledtség jellemezte, mely táncsal és lakmározással járt együtt. A farsangi ünnep másik neve, a latin „carneval” is, mely a carne (= hús) szóból született, az ilyenkor szokásos mértéktelen zabálásra utal.

A kora újkori Európában az év legnagyobb népi ünnepe volt. A korabeli farsangot egy hatalmas színjátéknak tekinthetjük, melyben az utcák és a terek alkotják a színpadot, a város egy falak és tetőzet nélküli színház, a lakók pedig a színészek és a nézők. Ebből az időből is maradtak ránk feljegyzések jelmezes

¹ Míg a parasztságnál és a polgárságnál német, a királyi udvarban olasz és francia hatás mutatható ki a farsangi hagyományokban. A „karnevál” és a „maskara” szavakat például Itáliából importálta a magyar nyelv.

² Tátrai – Karácsony 1997, 47.

felvonulásról, játékos versenyekről és tréfás színjátékról, melyben bírósági tárgyalást vagy éppen lakodalmat jelenítettek meg az alkalmi színészek, máskor pedig a Farsang és a Böjt küzdelmét játszották el. A farsangot megszemélyesítő alak rendszerint vidám, nagy hasú ember volt, míg a böjtöt fekete ruhás, szikár öregasszonynak ábrázolták.³

A farsang önfeledt, vidám hangulata több művészt is meghihletett. A francia *Rabelais* (1494-1554) *Gargantua* és *Pantagruel* c. műveiben például – melyekben groteszk képekkel és humoros fordulatokkal gúnyolja ki az egyház álszenteskedését és a világi hatalom visszaéléseit – a népi világlátás azon fontos vonásait fedezhetjük fel, melyek a karneválok alkalmával a felszínre törnek. A mulandóság, az örök mozgás, a kényszerű és elkerülhetetlen halál és az azt követő újjászületés hatja át ezeket a képeket.

A felvilágosodás-kori farsangi bálóknek és alakoskodásoknak a magyar *Csokonai Vitéz Mihály* (1773-1805) állít emléket – számunkra különösen örvendetes módon – éppen Somogyban. A *Dorottyát* a költő 1799-es csökölyi és hedrehelyi élményei ihlették. A vidámsággal, de csúfondáros humorral is átítatott történetben a költő nem csak kortársai tudatlanságát teszi gúny tárgyává, hanem elárulja azt is, hogy a farsangi vigasságok nem sokat változtak a hosszú évszázadok során.

A vázlatos történeti kitekintés után magukról a szokásokról bővebben kell szólnunk. Farsangkor a táncos multságok mellett a pártában maradt lányok és a mulatni nem akarók kicsúfolása, a fiúk tréfás versengése, és az adománygyűjtéssel termékenységvarázslással egybekötött köszöntők mondása mindenütt szokásban volt. Lányok és legények csoportosan járták végig a falu házait, s a jókívánásokat és a csúfolókat egyaránt versbe vagy dalba foglalva adták elő. Sokszor tréfás színdarabbal fűszerezték felvonulásukat, melyet rendszerint álarcban, maszkában játszottak el. Az ünnepet mindenhol nagy evések és ivások kísérték, mellyel a régi hit szerint a természetet is hasonló bőségre akarták készíteni.

A farsangi szokások közül a leglátványosabb és a leginkább jellemző az álarcos alakoskodás, maszkázás vagy maskarázás. Ez a népi színjátszásnak egy olyan válfaja, melyben a szereplők álarcot vagy jelmezt viselnek. Legrégibbi gyakorlata a férfi és a női viseletek felcserélésének van, de foglalkozásokat, papot, katonát, koldust, cigányt vagy betyárt is gyakran megszemélyesítettek. Az utóbbi időben, a népviseletek kiszorulása révén, maga a paraszti viselet is jelmezzé vált. A farsangi alakoskodás Magyarországon a 15. század óta ismert. A magyar adatok számos európai párhuzamot mutatnak, mint ahogy abban is egyezés volt, hogy az egyház a farsangot az ördög ünnepének tartotta, s tiltotta, elítélte a buja vigasságokat. Temesvári Pelbárt ferences szerzetes 1502-ben íródott *Pomerium de Tempore* c. művében Somogyból hoz elrettentő példát a farsang –szerinte – „ördögi” szokásaira:

³ Burke 1991, 225-234.

Mészáros Ádám: Dramatikus játékok farsang idején. A somogyi farsang a magyar és az európai hagyomány tükrében

„Az Úr 1480-ik évében... a Kapos mellett egy asszony több fiatalasszonnyal együtt férfiruhába vagy másfajta ruházatba öltözve, álarcos játékot űzött. Egyszerre csak az asszony, aki leginkább buzdította őket erre... egy démon által a táncolók köréből elragadtatott... elpusztult, hogy többé sem a testét nem találták, sem ruhái nem kerültek elő... Ó, jaj, ezekben a napokban hány keresztény ember fordul a kegyelem világosságából a sötétség cselekedeteihez, vagyis a torkossághoz, az iszákossághoz, a bujálkodáshoz. Az efféle emberek a farsangban isteniüknek választják az ördögöt, akit álarcos mulatsággal és fajtalan énekekkel dicsőítenek.”⁴

Az álarcos, táncos mulatság nem csak a parasztságnál dívott. A királyi udvar „olaszos” farsangjairól sem hiányoztak a jelmezek. Beatrix, Mátyás felesége az 1487-es farsangra Ferrarából 56 féle álarcot rendelt, 140 évvel később, 1628-ban pedig Bethlen Gábor felesége Velencéből hozatott magának „harminchat maskara ábrázatot”.⁵

Bár az urak mulatsága is hasonlított valamelyest a népi farsanghoz – itt is volt maskara, tánc, mértéktelen vedelés és verekedés –, térjünk vissza mégis a köznép farsangi játékaihoz. Hans Seybold bajor főúr, aki 1477-ben éppen Mátyás udvarában vendégeskedett, nem restelt elnézni „holmi budai tabernák tájkára” sem. Így tudósít a budai nép farsangjáról: „amíg az urak lovagi tornát vívnak, Buda havas utcáin suhancok, apródok, diákok eljátsszák a lovagi bajvívás népies – póriás paródiáját. Kitömött ruhákban ékeskednek páncél helyett. Lándzsák híján pedig fadorongokkal püfölik egymást gebéik hátán...”⁶

Sokféle jelmezes játékot űztek az emberek farsangkor, melyek közül a fenti csak egy kiragadott példa. Közös jellemzőjük ezeknek a tréfa, az önfeledtség és a vaskos humor.

Az álarcban előadott dramatikus játékok több szereplős, párbeszédes vagy pantomim színdarabok, melyek a Kárpát-medence minden szegletében ismertek voltak. Leggyakrabban az ún. halottas játékot adták elő, de elterjedt volt a betyárjáték és a lakodalmas játék is. A böjt és a farsang küzdelmének eljátszása és a farsang bírósági tárgyaláson való elítéltetése szintén elterjedt témája a népi dramatikus színjátékoknak. A farsangi állatalakoskodás Dél-Dunántúlon a délszlávoknál gyakori, legismertebb példái a mohácsi busók és a berzencei medvealakoskodók.⁷ Erdélyben és a szatmári falvakban gólya, kecske és ló is szerepelt az efféle játékokban.

A szokáscelekményt nagyobb településeken csak egyszer játszották el. A helyszín itt a főutca, a főtér vagy a kocsmá volt. Ahol a színjáték adománygyűjtéssel párosult, ott házról házra jártak az alakoskodók. Az alakoskodók számára sok

⁴ Dömötör 1964, 81 és Uő. 1986, 82-83.

⁵ Zolnay 1977, 517.

⁶ Zolnay 1977, 515.

⁷ Imrő 2001, 417.

minden megengedett volt, amiért más időben komoly büntetés járt volna. A házakban fölfordulást csináltak, fölborították az asztalt, összekormozták a falat. Élelmet loptak a kamrából, megtréfálták az utcán járókat, sőt olyan is volt, hogy a gazda szekerét darabokra szedték és a ház tetején rakták újra össze. A felvidéki Ipoly mentén *bakkuszoknak*, Csallóközben *dőröknek*, az erdélyi Hétfaluban pedig *kukáknak* hívták az ilyen mókacsinálókat.

A dramatikus játékokban sokszor találkozunk irodalmi vagy félnépi szövegek folklorizált változataival is. Ilyen például a székelyföldi *ördögfarsang* vagy *dúsgazdagolás*, amely a 17. századi ponyvairodalomból került a népi színjátászásba, s a bibliai *Gazdag és Lázár* példázatát jeleníti meg párbeszéd formában.⁸ A Belső-Somogyban ma is ismert halottas játék is merített az „elit” kultúrából. A temetés paródiája rendszerint a pap beszédével kezdődik, amely a valódi gyászbeszéd mintájára, de vaskos, obszcén kifejezésekkel tarkítva hangzik el. Az obszcenitás a cselekményből sem hiányzik. Előbb tréfás szertartás keretében táncolják körül a halottat, majd siratni kezdik. A ravatalon fekvő férfiről időközben kiderül, hogy nem minden testrésze halott: kukoricacsővel, répával vagy botdarabbal imitált fallosza az ég felé mered, miközben azt jajgató felesége két kézzel fogja. A „halott” végül felkel az asztalról, és a mulatság közös táncsal folytatódik. Olyan változatot is ismerünk, ahol a halottat végül jelképesen eltemetik. Ha a halottat szalmabáb helyettesítette, azt a falu határában elégették, miután tréfás, erotikus szöveggel búcsút vettek tőle. Ezt farsangtemetésnek hívták, mert a „halott” az elmúló farsangot, az elmúló telet testesítette meg. Egy 17. századi szöveg így írja le a farsangkor előszeretettel játszott játékot:

„Egy ember lefeküdt a szoba közepére, kezét-lábát elnyújtva, arcát zsebkendővel betakarva, teljesen mozdulatlanul. Erre megrendelték a muzsikásnál, fújja csak dudán a halottas táncot. Mihelyt rákezdték, körüljárta néhány férfi és nő énekelve, félig siránkozva a fekvő fickót, összetették a kezét a mellén, összekötötték a lábát, hol a hasára, hol a hátára fordították, s mindenféle játékot űztek vele. Végül lassan-lassan felállították és táncoltak vele. Nagyon utálatos látvány volt, mert a legény meg sem rezdült, hanem megmeredten állt, úgy ahogy a többiek a tagjait igazították.”⁹

A betyárjáték szereplői betyárok és pandúrok, néha kocsmárosok, kereskedők voltak. Az ún. „Savanyú-játékot” Zala megyében jegyezték föl. Cselekménye a következő: egy pohár bor mellett pénzét számoló Bogyait az odalopakodó betyár szíven szúrja, elveszi a pénzét, iszik a borából, majd kisbaltával levágja a végtagjait. Ezután a halott felett az élénkebb zenére táncot jár a betyár, majd áldozatát felemeli a földről, és párosan járnak tovább.¹⁰

⁸ Tátrai – Karácsony 1997, 68-69.

⁹ Pesovár E. 1972, 26-27.

¹⁰ Savanyú Jóska mellett Bogyai, a betyárokat üldöző szabadszapat vezére is valóságos személy volt. (Pesovár E. – Pesovár F. 1990, 277.)

Mészáros Ádám: Dramatikus játékok farsang idején. A somogyi farsang a magyar és az európai hagyomány tükrében

Az esküvői menetet, a szertartást és a vőfélyverseket parodizáló dramatikus játékhöz is vaskos, tréfás szövegek kapcsolódtak. Általában a menyasszonyt is legény alakította, s a tréfás eskető szöveg után a „lakodalom” táncban folytatódott. Minden dramatikus játékban fontos szerepe volt az improvizációnak, hiszen az előadást a közönség reakciója, viselkedése erősen befolyásolta.

A halottas játéknál már volt szó a farsang eltemetéséről. Több népi játék dolgozza föl a farsang illetve a tél halálra ítéltetését és kivégzését is. Az „álbírósgai tárgyaláson” miután a bíró versbe szedve az elítéltet játszó alakoskodó vagy állat, szalmabábu fejére olvasta annak bűneit, az elítéltet halálra ítélték és jelképesen vagy valóságos módon kivégezték. A halálra ítélt figura természetesen itt is az elmúló telet, a farsangot személyesítette meg, akinek halála egyben a tavasz eljöttét is jelentette.

A böjt és a farsang küzdelmének eljátszása szintén a farsang halálával végződött. Ezt a viadalt húshagyókor vagy hamvazószerdán játszották el. Volt, ahol alakoskodók, másutt szalmabábok személyesítették meg őket. A farsang figurája rendszerint kövér, víg kedélyű férfi volt, a böjt alakja pedig egy szikár öregasszony. Legtovább Erdélyben és a Felvidéken maradt meg az a hagyomány, hogy a böjt és a farsang vízkeresztkor és húshagyókedden is megküzdött egymással. Vízkeresztkor, a farsang kezdetén természetesen a farsangot megjelenítő alak győzött, húshagyókor viszont a böjt kerekedett felül. Cibere¹¹ vajdának nevezték a böjti ételt megtestesítő alakot, a farsangi zsíros, húsos ételt képviselő bábut pedig Konc királynak.

A barcsi németek farsangi felvonulásában is találunk két ruhába öltöztetett bábut. A *Krédli* és *Hanzi* névre hallgató kócos rongybabákat vagy a hintó végébe ültették úgy, hogy azok kerekéken forogtak körbe-körbe.¹² A mókás felvonulás főszereplői közül *Hanzi (Hans, Johannes)* fiú volt, *Krédli (Gretl, Gréta)* pedig leány. Hans és Gretl a mesevilágban a magyar Jancsi és Juliska német megfelelői. A hatvanas évek elején még élt ez a barcsi szokás, aztán a szekerek kiszorulásával a farsangi felvonulás is lassan elmaradt.

Összességében elmondhatjuk, hogy mára a népi ünnepek karneváli formája sokat szelődült. Napjaink urbánus társadalma szintén ünnepli a farsangot, s ha a régi szokások elhagyásával egy több száz éves fonal szakadt is el, az ünnep jellege alapjában véve máig megmaradt. A karnevál mindig is együtt járt az addigi világ rangfosztásával, megsemmisítésével. Ez a rangfosztás a „hétköznapi” világ játékos, mókás kigúnyolásával, nevetségessé tételével valósul meg. A régi és az új állapot közötti átmenet a karnevál ideje. Ilyenkor kell „meghalni és újból megszületni”. Ilyenkor minden a feje tetején áll, és a Természet erői tombolnak. A tél eltemetése, a tavaszvárás, az indulatok szabadon eresztése és az önfeledtség ma is összefonódik

¹¹ A cibere tulajdonképpen erjesztett gabonálé. Szegényes táplálék, amelyet sok helyen böjti ételként fogyasztottak.

¹² *Joó* 1954 és *Imrő* 2001, 417.

Mészáros Ádám: Dramatikus játékok farsang idején.

A somogyi farsang a magyar és az európai hagyomány tükrében

ezzel az ünneppel. „Színhátéka mindig új, mert mindig új közönséget toboroz neki. Legszebb találmánya az élet, a halál pedig eszköz, amellyel az életet megsokszorozza. (...) Teljes egész, mégis örökre befejezetlen. Ahogy most működik, működhet öröklétig.” *Goethe* ezen szavai *Rabelais* világlátását is tükrözik. Mindketten tudták, hogy a világ Egész, mint örök befejezetlenség, humoros és vidám, vagyis megértéséhez csak a nevetésen keresztül nyílik mód.

A népi ünnepek idején nincs bölcsesség, nincsenek észérvek. Ilyenkor a „bolond igazsága” érvényesül. Ilyenkor mindenki egyenlő. Nincs anyagi önzés, nincsenek rangok és címek, és nincsenek törvények sem. Anarchia van. A karnevál alatt szinte mindent szabad. Meg lehet verni azokat, akiket nem szeretünk, meg lehet leckéztetni a zsarnok urakat, és mindezt büntetlenül. Értelmetlen is lenne a büntetés fogalma akkor, amikor nincs törvény, és ezért bűn sincsen.

Farsangkor az, aki a halált és a föltámadást nem akarja, és ragaszkodik a régi dolgokhoz, irgalmatlanul pusztulásra van ítélve: mint a régi világ része, neki is azzal együtt pusztulnia kell. „Elkerülhetetlen és lehetséges életünk mostani rendjének teljes elhagyása, mert csak így tehetünk szert kellő erőre az élet költői ábrázolásához.”¹³

¹³ Dobroljubov szavait Mihail Bahtyin (1982) idézi.

IRODALOM:

- BAHTYIN, MIHAIL: Francois Rabelais művészete. Bp., 1982.
- BERTÓK LÁSZLÓ: Így élt Csokonai Vitéz Mihály. Bp., 1973.
- BURKE, PETER: Népi kultúra a kora újkori Európában. Bp., 1991.
- CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY:
Dorottya vagy is a dámák diadalma a farsangon. Furcsa vitézi verszet négy könyvben. 1799.
- DÖMÖTÖR TEKLA: Naptári ünnepek – népi színjátszás. Bp., 1964.
- DÖMÖTÖR TEKLA: Régi és mai magyar népszokások. Bp., 1986.
- GOETHE, JOHANN WOLFGANG:
Utazás Itáliában. Bp., 1961.
- IMRŐ JUDIT: Szokások. In: Somogy megye népművészete. Szerk.: Kapitány Orsolya, Imrő Judit. Kaposvár, 2001. pp. 413-436.
- JOÓ JÓZSEF: Barcs néprajza. Kaposvár, 1954. (A Barcs monográfiája c. szakdolgozat részlete, Dráva Múzeum adattára 22-84.)
- PESOVÁR ERNŐ (szerk): A magyar tánc történet évszázadai. Szöveggyűjtemény. Bp., 1972.
- PESOVÁR ERNŐ – PESOVÁR FERENC:
Dramatikus-pantomikus táncok. In: Magyar néprajz VI. (Főszerk. Dömötör Tekla) Bp., 1990. pp. 264-278.
- PINTÉR ISTVÁNNÉ: Dráva mente néprajza. Dombóvár, 1988. (kézirat, Dráva Múzeum adattára 524-88.)
- TÁTRAI ZSUZSANNA – KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA:
Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997.
- ZOLNAY LÁSZLÓ: Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Bp., 1977.

„... Mossuk az aranyat
reggeltől estelig,
tellik is az acskó
negyedig vagy félig...”

Aranyászdal töredéke

N. LÁSZLÓ ENDRE: ARANYÁSZOK A DRÁVÁN ÉS A MURÁN

A Kárpát-medence folyóvizeinek fővenyében már az ősember felfedezte az aranyat. Tudtak az itteni hordalék aranyáról a föníciaiak és a görögök is. Hérodotosz írt a Kárpát-medencében a legelső név szerint ismert nép, a Maros mentén lakó agatirszek pompás arany ékszereiről, valamint arról is, hogy országunk folyóiban, azok fővenyében sok az aranyrög és az aranypor.

A mai Dunántúl folyóinak fővenyéből rendszeresen mosták az aranyat a kelták. Bizonyítja ezt egy 1906-ban, a szalacscai magaslaton – Somogy megyében – feltárt kelta pénzverőműhely. A kelta hatalom hanyatlásával kezdődött meg Pannónia rómaiak által történő megszállása. Ez három szakaszban ment végbe. Tudnunk kell azonban, hogy akkor Pannóniához tartozott Alsó-Ausztriának, Stájerországnak és Krajnának keleti fele, a Szávától délre elterülő keskeny földszalag, valamint a Száva és a Dráva köze is.

Amikor Augustus Kr. e. 35-ben Siscianál (Sziszek, Sisak) legyőzte a keltákat, a birodalomhoz csatolta a Szávától délre elterülő keskeny földszávot. Tiberius császár Kr. u. 10-ben foglalta el a Száva és a Dráva közét, majd – csaknem száz évvel később – Traianus 107-ben terjesztette ki Pannónia északi és keleti határait a Duna magyarországi vonaláig, sőt azon túl is.

A szakemberek körében köztudott, hogy egyedül Dáciában a rómaiak a rabszolgák százezreivel mosatták és bányásztatták az aranyat. Hogy milyen körülmények között dolgoztak ezek a szerencsétlen páriák, azt több szemtanú is leírta. Mivel a folyók vízállása rendszerint ősszel és tél elején a legalacsonyabb, s így aranymosásra legalkalmasabb, a hidegben, szélben csaknem ruhátlanul dolgozó rabszolgák embertelen kínokat álltak ki, de Róma egyre több aranyra vágyott.

Abban az időben Pannóniában két pénzverde is működött. Mégpedig az egyik a már említett Siscianban, a másik Sirmiumban (Szerém, Sremská Mitrovica). Kiss János írja Ércteleptan című könyvében: „... a Mura (Muravid, Szentmária, Alsómihályovec) és a Dráva ártéri területének (Vihnye, Légrad, stb.) aranymosóit a rómaiak is hasznosították, Siscia és Sirmium aranyverőinek nyersanyaga feltehetően innen származott...”¹

¹ Kiss J. 1982

N. László Endre: Aranyászok a Dráván és a Murán

Miért is szállították volna ide az aranyat a távoli provinciákból, hiszen a római birodalomban – mindig az aranylelőhelynek közelében – tizenyolc pénzverde működött, nyilván éppen azért, hogy az aranyat ne kelljen szállítaniuk. A rómaiak tehát nem csak itt Pannóniában termelték ki a sirmiumi és a sisciai pénzverdébe szállított aranyat. S hogy egymáshoz aránylag közel két pénzverdét is működtettek, azt igazolja, hogy a pannóniai aranymosás révén jelentős mennyiségű aranyhoz jutottak.

„... bizonyára több száz kilogramm lett itt évente akkor kimosva, mert a rómaiak bányavállalataiknál rabszolgákat alkalmaztak, a melyeknek ezreivel rendelkeztek s ez igen olcsó munkaerő volt... Hogy mind a két pénzverőt elegendő mennyiségű arannyal ellássák, mindenesetre több ezer rabszolgával mosatták az aranyhordalékot...” – írja századunk elején Rákóczy Sámuel bányamérnök.

1. kép: Aranymosók munka közben (G. Agricola könyvében)

A Mura és a Dráva hordalékában található arany az Alpok, pontosabban a Tauern ajándéka. A Tauern aranya telérekben, szulfidokhoz kötve, vagy finomszemű behintés alakjában fordul elő. Abban az anyagban, amit az erózió onnan elindít, s a Duna, Mura, Dráva és mellékfolyóik, mint kavicsot és homokot legörgetnek, megtaláljuk a Tauern aranyát is. A kavics aranya kétféle. Egy része mint szabad arany van apró pikkelyekben a hordalékban, más része pedig „kötött”, tehát nem mosható aranyként, a kavics anyagában. A talán évmilliók kőbörtönéből, a hosszú úton zúzódó, morzsolódó, kopó anyagból ez az arany szabadul ki, s ahol a víz folyása meglassul, ott – egyes partszakaszokon és zátonyokon – lerakódik. A víz itt tulajdonképpen valamiféle Hamupipőke munkáját végzi el, mert a messziről hozott anyagokat – nagyjából – fajsúlyuk szerint még osztályozza is.

Azokat a partszakaszokat és zátonyokat, ahol a fövény szabadarany tartalma lényegesen nagyobb az átlagosnál, az aranyászok „dúsulásoknak”, „dúsulások

helyeknek” vagy „habzásnak” nevezik. Az aranymosás mindig, tehát évezredekkel ezelőtt is – és olcsó rabszolgamunkával is – csak ezeken a helyeken fizetődött ki, de ezeknek a helyeknek egyedüli ismerői az aranyászok voltak, akik apáról fiúra adták tovább tudásukat és mesterségbeli fogásaikat. Az aranyban leggazdagabb helyeket titokban tartották, hiszen éppen ezektől függött a mindennapi kenyérük. Dr. Uzsocki András – az aranymosás történetének kiváló ismerője – szerint már a rézkortól folyt itt kisebb – nagyobb megszakításokkal az aranymosás.

2. kép: A legrégebbi ismert rajz a Dráva aranyászáiról egy XVI. századi térképen

Írásbeli dokumentumaink vannak már a XI. századból is arról, hogy a királyaink mennyire komolyan vették az aranymosást, s éppen ez igazolja, hogy a bányászott aranyon kívül a mosott arany is igen jelentős mennyiségű lehetett. A honfoglalás óta szabadon dolgozó aranyászok igen hamar rájöttek, hogy a nehéz munkával kitermelt arany a hivatalosnál lényegesen jobb áron is értékesíthető, s így a szigorú rendeletek ellenére, kimosott aranyuk legnagyobb részét a csempészeknek adták el, vagy a feketepiacon. Ez az oka, hogy a honfoglalás óta egyszerűen nincs megbízható kimutatás az évente és vidékenként kimosott arany mennyiségéről. „... Mivel az arany beváltásánál a kincstár sokat levont, (az aranyász) érintkezésbe lépett az aranycsempészekkel, s így folyvást jókora aranyérték vándorolt túl az ország határain...” – írja Lukács Béla 1872-ben.²

A felügyelet alatt álló aranymosó rabszolgáknak és a bányaraboknak alkalmuk sem nyílt arra, hogy az általuk kinyert aranynak egy részét félretegyék maguknak, hiszen megmotozták őket. Viszont az akkori kimutatások a kimosott arany mennyiségéről – többé-kevésbé – pontosak lehettek, ha éppen a felügyelők nem dézsmálták meg az aranyat.

² Lukács B. 1872, 62-73, 97-98.

Ezen írásom terjedelme kizárja az aranymosásról szóló dokumentumok, királyi rendeletek felsorolását, és ezért kénytelen vagyok most néhány évszázadot átugrani.

3. kép: Ladikjából kitanyázó aranyász (N. László Endre grafikája)

Az erdélyi fejedelemség idején – bár királyi és fejedelmi rendelet védte az aranyászokat – szigorú törvény határozta meg, hogy válthatják be az aranyukat: „... Aranyat mosni a folyóvizekből, patakokból és a havasokban lévő fövény és porond között aranyport keresni szabad volt akárki határán, s az ilyen móddal élő „residentiátlan” emberek a fejedelem jobbágynak tekintettek; kötelesek voltak azonban keresményüket a fejedelem aranybeváltóinál beváltani, különben halállal, vagy egyéb „érdemük szerint való büntetéssel” lakoltak. Mások is kereshettek jobbágyuk vagy szolgálk által por-aranyat a saját területükön, de kötelesek voltak a fejedelem pénztárába a tizedet beszolgáltatni s a beváltásnál a fejedelmi váltóházaknak, illetőleg a cusoria- vagy separatoriaházaknak (aranyolvasztó- és pénzverőház) elsőséget adni.

Bizonyíték és érdekes kultúrtörténeti adalékként közlöm itt Mária Terézia 1776-ban kiadott latin nyelvű pátenslevele magyar fordításának néhány részletét, mivel fényt vet az aranymosás múltjára, s a mosott arany jelentőségére.

„... Miután köztudomású dolog, hogy nem csupán a Duna, továbbá a Dráva és a Száva, hanem más Magyar-, Horvát- és Szlavonországunkban lévő folyók és patakok iszapjukban aranyat hordanak, már ezelőtt is (például 1747-ben) kegyelmesen intézkedtünk az ilyen, víz és iszap alá rejtett kincsek felkutatása irány, amelyek rájuk fordított munka hiányában – saját természetük szerint – haszon nélkül elvesznek; elrendeltük ennél fogva, hogy nemcsak a fent elősorolt országok közvetlen uralma alá tartozó kincstári birtokainkon, hanem a magánuradalmak területén is, ahol erre kedvező alkalom kínálkozik, aranymosás kezdődjék...”

„... kitűnt, hogy az aranymosás beneficiumát élvező földesurak az összegyűjtött aranyat, noha az fejedelmi regálét képez, a kincstárnak – beváltás végett – átszolgáltatni elmulasztják, különben is e téren még többféle visszaélés követték el az iparosok, főleg pedig család a zsidók részéről...”

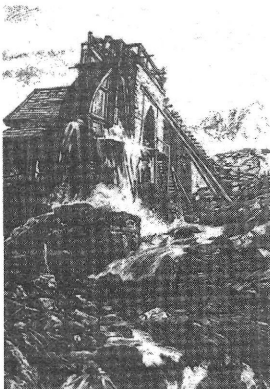
„... egyebekben tilalmazni óhajtjuk, hogy a földesurak, vagy bárki más, az aranymosóktól aranyat beváltson, vagy saját szükségletének ürügye alatt azt megtartani merészkedjék...”

„... nem szabad bárkinak is a pátenslevéllel ellátott és megbízott aranymosókat bármi adóval is terhelni, még kevésbé szabad őket a mosott aranyak kamarai hivatalokba való beszolgáltatásában gátolni, vagy bármi módon, bármi címen zavarni, vagy zavartatni, sőt inkább nekik e tekintetben minden szükséges segítség nyújtassék és akik őket ebben gátolnák, azok ellen, mint a királyi jövedelmek csonkítói ellen, eljárás indíttassék... .. ezen jog tehát a jelen levél felmutatása mellett (minden aranyász rendelkezett ilyen nevére szóló mosási engedéllyel), a földesurakkal, vagy azok tisztartóival szemben gyakorolható legyen...”

A pátenslevél tényeiből, hangvételeiből még a leghitелlenebb olvasó is kiérezheti, milyen nagy fontosságot tulajdonított annak a – bizonyára nagyon is jelentős mennyiségű – mosott aranyak, amit azóta is szállít a Duna, a Mura, a Dráva (s több más folyóvizünk), ami most ott hever a partok, zátonyok fövényében, vagy éppen a folyóvizek medrében (vagy ösüledékben) érintetlenül, az emberi tudatlanság és a bűnös közöny nemtörődömség kiáltó példajaként...

Vajon hivatalosan mit fizettek akkor a mosott aranyért? Erre a kérdésre is választ kaphatunk Mária Terézia idézett pátensleveléből.

A dunai arany latja	13 forint, 30 krajcár
A murai és a drávai aranyé	14 forint, 45 krajcár
A többi sáraranyé	11 forint

4. kép: Alpi aranybánya vízműve

Golub János írja 1903-ban:

„Kétségtől bízattól hatott mindenkor a muraközi aranyászkokra, hogy az ő aranyukat a királyi „szabadalom levél” legdrágábbnak mondja ki. A fenti osztályozás magyarázata abban keresendő, hogy a mosott arany, származási helye szerint, nem egyformán tiszta, hanem több-kevesebb ezüstöt tartalmaz, ami abszolút értékét csökkenti. Különben a drávai (és murai) mosott aranyak jó híre, hogy legtisztább az e nemű termékek között, régidőktől meg van alapítva...”

Csaplovics³ valóban valóban megbízható adatai szerint „még az 1800-as évek elején is nagyobb terjedelemben űzték itt az aranyosást, amikor több beváltóhivatal működött Varasd és Kőrös megyék területén. A zalamegyei aranyászkok akkor főleg Deryén váltották be aranyukat és 600-1000 aranyig menő forgalmat értek el”.

Ugyancsak Csaplovics említi, hogy e vidéken oly jövedelmező volt az aranyászás, hogy az olasz csempészek egész bandákban űzték titokban ezt a foglalkozást a félreeső zátonyokon, míg a földesurak, majd – a törvényes szabályozás után – a kincstár véget nem vetett ezeknek az üzelmeknek.

Érdekes, hogy még az úgynevezett szakemberek (pl. néprajzosok, geológusok, bányamérnökök, stb.) is aránylag nagyon keveset tudtak az aranyosásról és az aranyosókról a múlt (19.) században és századunk elején, amikor bár veszített már jelentőségéből az aranyosás, s erősen megfogyatkozott az aranyászkok száma, de még mindig igen sokan keresték meg mindennapi kenyerüket kizárólag vagy részben ezzel a titokzatos ősi mesterséggel. Egyébként az aranyászkokat bántotta ez legkevésbé. Minél kevesebben és kevesebbet tudtak róluk, annál nyugodtabban dolgozhattak.

Most pedig lássuk csak, mit írtak még az első világháború előtt a Murán és a Dráván folytatott aranyosásról?

„... A Mura és Dráva folyókban régi idők óta mosnak aranyat. A két folyó mentén lakó vend és horvát népnek Mária Teréziától kapott oklevele van, melyben a királynő privilégiumot ad nekik aranyosásra... A mosás Vasmegeye területén kezdődik és Zala, Somogy megyében folytatódik. A két folyamban mosott aranyat a nagykanizsai adóhivatal váltja be: az itt beváltott arany mennyisége 1884-1902-ig összesen 207.49 kilogramm volt, közel fél millió korona értékben...”⁴

„... A Mura és Dráva folyókban mosott aranyat a nagykanizsai adóhivatal váltja be. Újabb időben általánosan feltűnt, hogy az évenként beváltott arany a 10, sőt a 15 kg-ot is meghaladja... Első sorban téves azon adat, hogy csak igen kevés paraszt foglalkozik aranyosással; személyesen meggyőződünk, hogy nagyobb víz után a lakosság valósággal ellepi a mosásra alkalmas helyeket... A mosás a két folyó mentén mintegy 275 km hosszúságban történik, ezen a hosszú területen évenként

³ Csaplovics J. 1821, 170-172.

⁴ Alsólendvai Hírlap, 1907. 42. szám

„... Az aranymosó 13-14 óra alatt 14-15 mázsa iszapot mos fel (háromszor-négyszer ennyit!), s ebből kinyer 1,0 – 1,5 gr aranyat 92-94%-os finom aranytartalommal. Napi keresete 3 korona 04 fillér és 4 korona 56 fillér között váltakozik... Drnje községben (Belovár – Kőrös megye) a Dráva iszapjából egy nap alatt egy munkás 13 sőt 16 gr. aranyat is kimosott... Belovár - Kőrösmegye határában fekszenek Drnje, Molve és Virje aranymosó községek... Az itt kimosott arany másodlagos képződmény, s forrása távolabb keresendő, a Dráva mentén, egészen annak forrásáig... Muraközben aranyat mosnak: Kotor, Szt.-Máris, Alsó-Mihalyovecz, Muravid és Légrád község lakosai... Tirol mészkőrétegeiben is arany szemek fordulnak elő beágyazva, melyeket egykoron az Inn, a Dráva és Sill vize mellett földmostak... Egész a stájerországi határig a múlt században a Rábától is mostak aranyat, de mindig csak kisebb mennyiségben. Jelenleg a Rábából már nem mosnak aranyat...” – írja Rákóczy Sámuel bányamérnök 1905-ben, majd 1907-ben.

„... Vannak folyók, - ehhez tartoznak a mieink is – a melyekben annyi arany van, hogy az aranymosás egészen hálás foglalkozás. Nálunk nem is olyan régen még a Dunából is aranyat mostak. De aranytartalmú a Dráva, Maros, Sztrij, Olt, Száva, Szamos iszapja, de főleg az Aranyos...”⁶

Tény, hogy a Dráva és Mura aranyásza „learanyásztak” egészen a Dunáig és igen gyakran elvetődtek a Szávára is. Ár ellenében pedig „felaranyásztak” a Murán „Radkersburgig, hatvan évvel ezelőtt – tehát a múlt (tizenkilencedik – a szerző megj.) század negyvenes-ötvenes éveiben – pedig még egészen Marburgig és Gráczig, s a Dráva kutatói is messzire felhatoltak a Dráva és mellékvizei mentén, de ma már csak Pettauig járnak...” – írja 1903-ban Golub János, s megemlíti az aranymosó községek sorában még egy helységet, Alsódomborút, majd így folytatja:

„... Ez idő szerint Mura-Vid község még középpontnak, centrumnak mondható, a mennyiben 125 családfő, körülbelül ugyanannyi segédmunkással, Szt-Máriában 25, Alsó Domborún 20 és Kotoron körülbelül ugyanannyi ember állandó mellékkeresetképpen úzi az aranymosást, mikor ezt az évszakok időjárása és a mezei munka megengedi. Átlagos évi keresetük személyenkint 400 K., a segédmunkásé saját kenyéren 134 K., de e mellett mezei munkájukat sem hanyagolják el. A hidegebb téli napok kivételével, mindennap kijárnak a folyóhoz...” (Az arany mennyiségére vonatkozó adatok természetesen nem a feketepiacon, hanem csupán a hivatalosan értékesített arany mennyiséget tükrözik!)

Baranya megyét két oldalról is kerülgették az aranymosók; délről a Dráván, keletről pedig a Dunán. Tulajdonképpen a Dunántúl minden északi, keleti, déli és

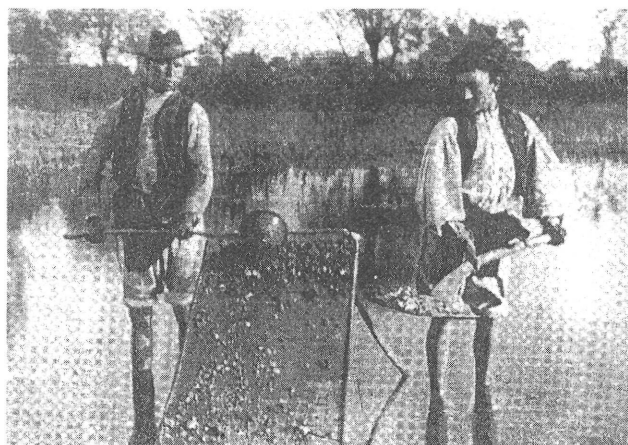
⁶ Sz. Szathmáry L. 1908, 109.

N. László Endre: Aranyászok a Dráván és a Murán

körülbelül 10-15 kg aranyat mosnak ki... az arany mennyiségét többször megmértük; köbméterenkint meghaladja az 1 grammot... Az aranymosással foglalkozók mindegyikének hivatalos engedélye van a mosásra. Igen sok családnak fő jövedelmi forrását képezi az aranymosás, különösen az oly területen, ahol a gyakori árvíz miatt a föld terméketlen... egy paraszt 3-4 köbméter anyagot mos át naponta... a parasztok mosás alkalmával 50% aranyat veszítenek, ez azonban olyan apró, hogy kizárólag csak amalgámzott ezüstlapokkal bírtuk kimosni... Radkersburg közelében található szemek jóval nagyobbak, mint pl. 100 km-rel lejjebb találhatóak...”⁵

5. kép: A Dráva aranyászlai megérkeznek mosóhelyükre

6. kép: Ketten dolgoznak egy padra. A baloldali mossa, a jobboldali felrakja az anyagot.

⁵ Pollák G. 1907, 295-297.

nyugati megyéje érdekelt lehetne – kisebb-nagyobb mértékben – az aranymosás nagyobb megbecsülést érdemlő múltjának, néprajzának, történetének kutatásában.

Amikor Mária Terézia egyszer idézett és többször említett pátenslevelét kerestem, az Országos Levéltárban bukkantam rá egy példányra, s annak hátiratán még egy aranymosásban érdekelt helység nevét találtam meg. Az érdekesség kedvéért idézem ezt a hátiratot:

„... A jelen levél felmutatójának R. Kedmenesnek Vidovecz (a dőlt betűk idegen írással – a személy, a község, az uradalom és a megye neve) községbe, a csáktornyai uradalomba, nemes Zala megyébe tartozó lakosnak és aranymosónak a kegyelmes császári királyi pátens kiadatott a királyi pénztár által 1831. évi okt. 16-án, N.-Kanizsán.”

Az eddig felsorolt helységek névsora egyyel tehát ismét gyarapodott, s a pátenslevél tulajdonosának neve azt is elárulja, hogy nem csupán horvát és vend nemzetiségűek foglalkoztak a Dráván és a Murán aranymosással!

7. kép: Aranymosás a Dráván (N. László Endre grafikája)

Az aranymosás, az aranyászat tehát szabad foglalkozás, de a gyakorlása mégis alaki engedélyhez volt kötve már évszázadokkal ezelőtt is, akárcsak ma.

Az aranyászok – ilyen hátirattal ellátott – pátenslevelet kaptak, egyúttal arra is kötelezték őket (akárcsak ma), hogy a mosással nyert aranyat, „törvényes bírság terhe mellett”, egy bizonyos beváltóhivatalnak szolgáltatassák be. Viszont az engedély tulajdonosa a polgári és a katonai hatóságok részéről – szükség esetén – támogatásban részesült és szabadon moshatta az aranyat a Monarchia bármely részén.

Ennek a pátenslevélnek az emléke ma már úgy él az aranyászok és leszármazottaik emlékezetében, mint kizárólagos szabadalom egy-egy község aranyászaik részére, melynek alapján nekik nem csupán hazánk, hanem az egész Monarchia területén mindenütt joguk van arra, hogy aranyat moshassanak. Az egyéni és rendi kiváltságok világában kétségtelenül rendkívül nagy dolognak

N. László Endre: Aranyászok a Dráván és a Murán

tünhetett az ünnepélyes hangvétellő, nagy folio alakban kiállított és névre szóló, latinnyelvő oklevél.

Az aranyosásról, erről a csodálatos, s lényegében szabad, független ősfoglalkozásról azért tudunk ilyen keveset, mert eddig senki nem szánt a kutatásra elegendő időt, energiát, pedig a nyomok itt-ott még egészen frissek, pedig ez az ősfoglalkozás itt-ott még él. Ötvennegyedik éve járom a Kárpát-medence aranyászainak elárvult ösvényeit, s mindig újabb és újabb nyomokra bukkanok, mert aki keres, az talál!

A néprajzkutatás területén a negatív eredmény is eredmény. Az aranyosás esetében már az is valami, ha megtudjuk, hol nem folyt aranyosás, vagy hol nem tudnak róla semmit. Mielőtt munkához látnánk, ezeknek a fehér foltoknak határait kell először berajzolniuk térképünkbe.

A lendvai Népújság főszerkesztője, Varga Sándor például nemrégiben ezt írta: „... Egyes idősebb emberek állítása szerint az aranyosás valamikor a Dráva és Mura vidékén csak a horvátországi szakaszokon volt ismeretes. Erre vonatkozó dokumentumokról nincs tudomásom...”⁷

8. kép: Kalinics József, a Dráva aranyásza feleségével Őrtiloson

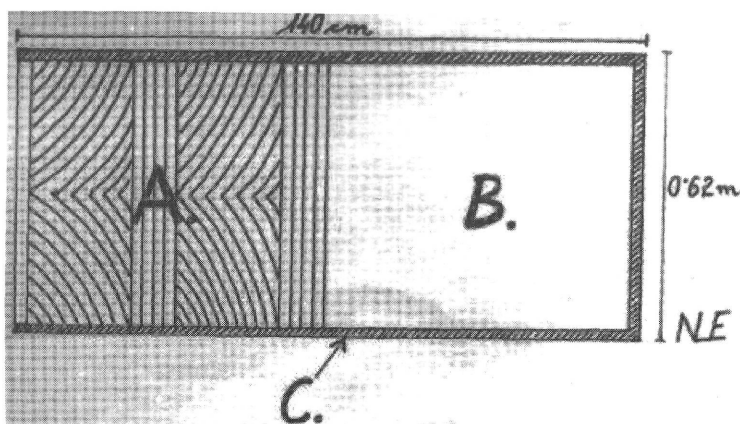

9. kép: A házaspár fiukkal és két unokájukkal 1976-ban

⁷ A levél eredetije a szerző gyűjteményében.

Szombathelyről írja a Vas Népe főszerkesztője, Csonka György: „... nálunk sem a múltban, sem a jelenben nem volt, s ma sincs hagyománya az aranymosásnak...”⁸ Az írásomban felsorolt néhány dokumentumból egészen más állapítható meg!

A nagykanizsai Thury György Múzeumból írja dr. Kerecsényi Edit néprajzkutató: „... Az aranymosók a Mura menti községekben, Tótszerdahelyen, Molnáriban, Őrtiloson éltek... munkaeszközeik egy részét már felapították... mindössze egy kis deszkánk és seprőnk van Őrtilosról. A keszthelyi múzeum azonban őriz a Mura mentéről egy rovátkolt aranymosódeszkat és egy merőlapát...”⁹ Ez a szűkszavúnak tűnő közlés a beavatottnak igen sokat árul el és fontos nyomokra vezet rá őket.

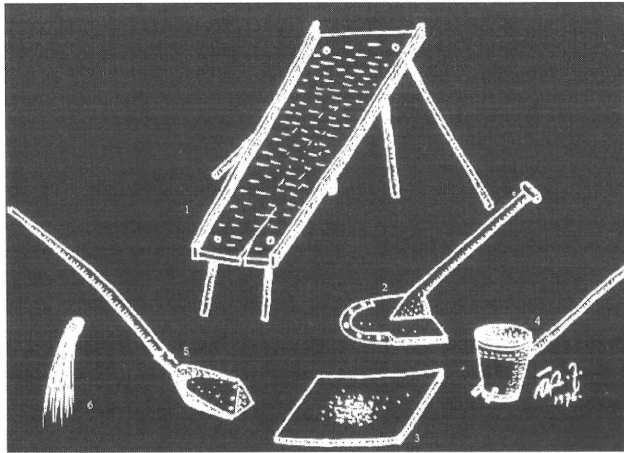

10. kép: Rovátkolt felületű mosópad

Sokat segít a három új helységnév, mert ezeken a helyeken már biztosra mehetünk, ha elkezdjük a rendszeres gyűjtőmunkát, de a közlésből megtudhatjuk azt is, hogy milyen eszközöket használtak az ottani aranymosók, hogy melyik múzeumban mit találhatunk.

⁸ A levél eredetije a szerző gyűjteményében.

⁹ A levél eredetije a szerző gyűjteményében.

11. kép: Az aranyász felszerelése:

1. nagydeszka, 2. nézőlapát, 3. kisedeszka – vagy simadeszka, 4. vízmerő sajtár, 5. vaslapát, 6. nyír- vagy fűzfavessző söprű (Josip Fluksi rajza)

Ez az ősi mesterség éppen akkora figyelmet érdemel, mint a pásztorkodás vagy a halászat, de – országos viszonylatban – alig néhányan tudnak róla valamit. Bízom benne, hogy még ebben az évtizedben – valahol a Dráva mentén – sikerül külön aranyász-múzeumot létrehoznunk, mely egyedülálló lesz a maga nemében, s az egyetlen egész Európában.

IRODALOM:

- AGRICOLA, GEORG: Bermannus avagy Beszélgetés az ásványok csodálatos világáról. Miskolc, 1994.
- AGRICOLA, GEORG: De re metallica. Bp., 1985.
- CSAPLOVICS JÁNOS: Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn. (A Magyar Királyság topográfiai-statisztikai irattára.) I. kötet. Die Gold-Wascherei an der Drava (Aranymosás a Dráván.) Wien, 1821.
- GOLUB JÁNOS: Muraközi aranyosók. Néprajzi Értesítő 1903/10. sz. pp. 201-210.
- KISS JÁNOS: Ércteleptan. Bp., 1982.
- LUKÁCS BÉLA: Az arany rabjai. Kolozsvár, 1872.
- LUKÁCS BÉLA: Az erdélyi aranybányászat. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. VII. kötet. Budapest, 1901. pp. 20-36, 512-589.
- POLLÁK GÉZA: Újabb adatok a muraközi aranyosásokhoz. In: Bányászati és Kohászati Lapok, 1907. pp. 295-297.
- RÁKÓCZY SÁMUEL: A magyar bányászat története. Bp., 1907/1909.
- SZ. SZATHMÁRY LÁSZLÓ: A tengervíz aranya. Természettudományi Közlöny 1908.

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról

MÉSZÁROS ÁDÁM – RÓZSÁS MÁRTON: „RABLÓKKALI TALÁLKOZÁS.” – JUHÁSZ MIHÁLY NÉMETI PLÉBÁNOS FELJEGYZÉSEI GELENCSÉR JÓZSIRÓL, A NEVEZETES SOMOGYI RABLÓRÓL

„*Habent sua fata libelli*”- a könyveknek is meg van a maguk sorsa. Juhász Mihály plébános, a németi katolikus egyházközség kiérdemesült lelkipásztora 1870. október 31-én, 15 évi szakadatlan szolgálat után nyugalomba vonult. Azaz, mégsem teljes nyugalomba, hiszen ekkor kezdte meg régóta tervezett, 1875-ig tartó, szinte valamennyi európai országot érintő körutazását. Egy nemrég előkerült, naplószerűen vezetett vaskos kéziratos kötet őrzi ennek az utazásnak az emlékét, mely napló utolsó sorait 1875. szeptember 30-án vetette papírra Budapesten. A barna papírkötésű könyv a használtcikk piacon bukkant fel, és onnét került magántulajdonba.¹ A korabeli európai nagyvárosokat egy vidéki pap szemszögéből bemutató érdekes beszámolók mellett, a kötet végén, a 345–384. oldalakon számunkra rendkívüli értékkel bíró feljegyzéseket találhatunk. Juhász Mihály 1855-ig a Baranya megyei Bogdása, majd 1855–1870 között az ugyancsak Baranya megyei Németi (ma Szalánta része) község plébánosa volt. Életében valószínűleg igen mély nyomot hagyott az akkori idők egyik legrettegettebb somogyi rablóvezérével, Gelencsér Jóskával és bandájával történt találkozása. Oly annyira, hogy a leírtakat – az első oldalon található bejegyzés szerint – vélhetőleg csak legbensőbb barátai ismerhették meg, sőt, a naplóban sem találhatunk utalást a szerző személyére!²

Környékünket illetően a néprajzkutatás eddig igen kevés figyelmet szentelt a rablók – betyárok – szegénylegények körül kialakult, számos legenda forrásává vált történetek és események összegyűjtésének, valósághű feldolgozásának.³ A betyárok alakját és tetteit sokszor csak a folklór „görbe tükrén” keresztül – a nép ajkán elterjedt eufemizáló, romantizáló költeményekből és elbeszélésekből – ismerjük. A *paupers celeratus*, azaz a híres szegény lator, mint társadalmi igazságszolgáltató ideológiája egészen *Robin Hood*-ig visszavezethető, akinek ponyvája a 16. században lett népszerű Európában.⁴

¹ A kötet 389 számozott, beírt oldalt tartalmaz, a merített papírlapok mérete 22. 5x14. 3 cm.

² A szerző személyének kiderítéséhez Zagorác István, szalántai esperes úr nyújtott értékes segítséget, melyet ezúton is köszönünk.

³ Máig a legjobb feldolgozás e témában: *Gönczi* 1944. Újabbán igen részletesen ugyanerről: *Berta* 2002.

⁴ A 13. században élt angol hős története csak mintegy 300 évvel később, a romantikus ponyvairodalom hatására lett Európa-szerte ismert és kedvelt történet.

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

A középkori latorköltészet még félnivaló, veszedelmes alakként ábrázolta a szökött katonákat, bujdosó, fosztogató rablókat. A nemzeti nyelvű irodalmak kibontakozásának valamint a rokokó, a szentimentalizmus és a hősköltészet térnyerésének köszönhetően a latrok, betyárok alakja egyre inkább zsánerfigura lesz, akikről a folklór romantikus, heroizáló hangon szól.

Magyarországon a török hódoltság és a Rákóczi szabadságharc után nőtt meg nagyon a betyárrá lett szegénylegények száma. A korábban fegyverforgatásból élt, földet sohasem művelő, nincstelenné, földönfutóvá lett vitézek közül sokan adták fejüket erre az életformára. A szökött katonák és a kicsapott pásztorok számára pedig nem is volt más lehetőség, mint hogy bandákba verődve, fosztogató bűnözők módjára éljenek. A nép természetesen továbbra is félt ezektől az emberektől, s az első kézből való, helyi történetek bizony elítélő hangon szólnak a betyárok tetteiről. A szájról szájra terjedő, nem első kézből való betyárhistóriák azonban, melyek távolabbi eseményről tudósítanak, már népi hősként és igazságosztóként beszélnek a betyárról, aki csak a gazdagot bünteti meg, és a szegények igazáért harcol. Az emberek bámulják, idealizálják a betyárt, aki nagy tetteket visz véghez, és nem talál legyőzőre, csupán árulás útján tudják – ha tudják – elfogni. Több történet szól a megyehatáron épült csárdákról, s az ott mulató betyárról, akit a megyebéli pandúrok nem foghatnak el, mert az ő asztala már a másik megyébe esik. Csárdásokról, orgazdákról, betyárokról és pandúrokról szól jelen közlésünk is, ragaszkodva a tényekhez, a pusztá igazsághoz.

Ha a betyárokkal kapcsolatosan nyomozunk, és a szóbeszédet, romantizáló szépítgetést, heroizáló túlzást el akarjuk választani a valós tényektől, erősen nehezíti munkánkat, hogy a korabeli sajtó pontatlan információi többnyire csak a szenzációra éhes olvasók hamis betyáromantika iránti igényét elégítették ki, a valós események rekonstruálása pedig sok esetben a levéltári források hiánya miatt csak részben lehetséges. Ezért tartjuk fontosnak az említett feljegyzés közlését, hiszen esetünkben nem többszörös áttételen keresztül ismerhetjük meg az eseményeket, hanem annak szenvedő alanya vetette papírra az átélt kalandot.

A feljegyzést tartalmilag két részre bonthatjuk. Az első részben – mintegy bevezetésképpen – leírtakat, azaz a Patkó János (sic!) betyárhoz köthető történeteket hallomásból, illetve a korabeli tudósítások alapján jegyezte le a plébános.⁵ Az előadottakban jól tetten érhető az elbeszélésnek az idők folyamán

⁵ Ezen a néven két betyár, Patkó István és János (valójában Csorba István és Bergán János) működött, nevük és legendájuk a folklórban, a népi emlékezetben Patkó Bandi apokrif személyében fonódott össze. Csorba „Patkó” István 1862-ben, a pandúrokkal vívott tűzharcban halt meg, Bergán „Patkó” Jánost 1864-ben lötték agyon a pandúrok.

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.” Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról, a nevezetes somogyi rablóról

történet átalakulása, illetve torzulása, hisz az események után alig több mint egy évtizeddel a történetből a valós elemek már szinte teljesen eltűntek.⁶

Számunkra a feljegyzés második felében foglaltak az értékesebbek. Az itt elbeszélte események alapján nem csak Gelencsér Józsi és társai személyiségét és gondolkodásmódját ismerhetjük meg, hanem – mintegy az események utóéletéeként – bepillantást nyerhetünk a korabeli adminisztráció útvesztőibe, az üldöző és üldözött itt-ott összefonódó, olykor sok megválaszolatlan kérdést felvető érdekeinek világába is.

Mielőtt átadnánk a szót Juhász Mihálynak, tekintsük át vázlatosan a somogyi betyárvilág jeles alakjának, Gelencsér Jóskának rövid, de eseményekben gazdag életútját!

A szigetvári járás Dráva menti erdőségeiben lévő, szokatlanul nagyszámú csárda és zugkocsmá felszámolását a megyei nagygyűlések a 18. sz. végétől szigorú, de végre nem hajtott rendeletekkel mondták ki. Ezek a csárdák megbízható menedéket jelentettek nemcsak a betyárok és szegénylegények, de a velük együttműködő csaplárosok, csavargók, útonállók és orgazdák számára is. A mellettük éjszaka elhaladókat gyakran érte támadás, sőt még a rendre felügyelő pandúrokat is nemritkán puskatúz fogadta odabentről. Ismert „tívornyázó hely” volt környékünkön az 1860-as években a rigóci és a bóki, valamint az istvándi Csillag csárda, a Lanka csárda Lakócsán és a visontai Királyrév csárda. E csárdák gyakran voltak a betyárok és a pandúrok véres összeütközéseinek színhelyei is. Somogy déli részén, Barcs környékén három „jelesebb” banda működött, Kara vagy Zdeljár Mihály (Kara Miska), Bergán (Patkó) János és Gelencsér József vezetésével.

Gelencsér Jóskáról nem szövödtek legendák, a nép nem foglalta dalba szörnyű tetteit, melyek őt a legrettegettebb somogyi rablóvá tették. Gönczi Ferenc, a somogyi betyárvilág avatott ismerője könyvében „állatias, durva, kegyetlen” emberként jellemzi, rablásairól és gyilkosságairól levéltári adatok alapján részletes leírásokat közöl.⁷ Gelencsér és bandája számára egyre ment nemesembert, papot, kereskedőt vagy parasztot kirabolni és megölni, avagy a postakocsit megtámadni és kifosztani.

A rigóci csárdás négy fia közül ő volt a legidősebb, valószínűleg 1839-ben született.⁸ Testvérei közül István és János is többször összeütközésbe került a törvénnyel, végül mindketten akasztófán végezték. Már apjuk is ismert orgazda volt. A Patkó (valójában Bergán Jancsi) - féle banda szétugrasztása után annak

⁶ Példa erre a Deák Ferenc kirablásáról előadott és Patkónak tulajdonított eset, holott azt Hajnal Jancsi követte el. Lásd még: 9. sz. jegyzetnél

⁷ Gönczi 1944, Berta 2002, 250-260.

⁸ Elfogatása utáni kihallgatásakor 25 évesnek vallotta magát.

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

életben maradt tagjai nála húzták meg magukat. E banda maradékából, és néhány új emberből szervezte meg Gelencsér a saját csapatát.⁹

Említsük meg néhány nevezetesebb barcsi és Barcs környéki tettüket. 1863. december 17-én a pálfalusi és a lakócsai pandúrok a Rigóc és Darány közötti erdőben megszorították a Kara Miska által vezetett bandát. A csatában a rablók két pandúr őrmestert lelőttek, a pandúrok viszont egy rablót elfogtak, egyik pedig sebesülten Péterhidára futott, és ott meghalt.¹⁰

Bergán Jancsi 1863. február 9-én Barcson kirabolta Kremzir Károly kereskedőt, ugyanezt tette Kara Miska 1864. elején Fried Vilmos kereskedővel. A Barcs környéki rablások mellett nem kímélték a megye belső területeit sem, sőt Szlavóniába is át- átcsaptak. Ennyi törvénytelenység láttán az addig sem tétlenkedő megyei vezetés radikális lépésekre szánta el magát. A katonai „talpon álló”, azaz rögtönítélő bíróságok hatáskörébe utalták nem csak a rablók, de az orgazdák feletti ítélezést is. A rögtönítélő bíróságok kérlelhetetlenek voltak. Halálos ítéletnél enyhébbet ritkán hoztak az orgazdákra, a rablókat pedig kivétel nélkül felakasztatták.¹¹

Időközben a pandúrok létszámát is növelték, a veszélyeztetettebb területeket pedig katonasággal erősítették meg. Barcson félszázadnyi katonaság állomásozott.

Az intézkedések egyik első eredményeként 1864. áprilisában lecsaptak a rablókkal kapcsolatban álló barcsi és pálfalusi orgazdákra. A rögtönítélő bíróság elrettentő ítéletet hozott: *„Miután az ellenük rögtön bíróságilag lefolyt vizsgálatból kiderült az, hogy Bergán és Kara rablóknak és társainak ételt, italt, ruházatot és lőport szolgáltatottak, sőt azok összejövetelét elősegítették - a rablókkal czimborálkodás bűnében vétkesnek találtatván, a fennálló törvények és felsőbb rendeletek értelmében mindnyájan kötél általi halálra ítéltetnek.”*¹²

⁹ A Patkó- féle bandából rövid ideig Gelencsérrel dolgozott Hajnal Jancsi (néha Hadnagy-ként említve), aki 1863 nyarán Tófejen (Zala megye) Deák Ferencet is kirabolta. In: *„Fővárosi Lapok”*, 1880. április 20. *„Deák bácsi a pusztán”*. Az ő végzete 1864 októberében teljesedett be, a rögtönítélő bíróság Kaposváron felakasztatta.

¹⁰ Bartel József és Schmid János csendőröket Barcson, a Vasvári P. u-i temetőben temették el, sírjuk a 60-as évek végéig azonosítható volt.

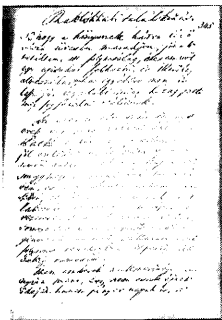
¹¹ 1864-ben 29 betyárt és 25 orgazdát ítélt halálra Somogy megyében a rögtönítélő bíróság. = *Kanyar* 1967, 252.

¹² Somogy Megyei Levéltár. Cs. Kir. Megye Bírósági iratok 1864. 560. sz. Lásd még: Főispáni iratok. 443/ 1864. eln. sz.

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.” Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsról, a nevezetes somogyi rablóról

1864. április 30-án Pálfaluban, a temető előtti téren egyszerre öt orgazdát akasztottak fel, köztük Gelencsér Jóska öccsét, Jánost. Az anyakönyvi adatok szerint a kivégzetteket az Ó-Dráva partján jeltelen sírba temették.¹³

Szörnyű események következtek ezután. A „rigóci csárda ostroma” néven ismert összecsapás során a pandúrok a banda csaknem minden tagját lelőtték, a csatának a csárdában tartózkodó számos ártatlan ember is áldozatul esett. Gelencsérnek ekkor még sikerült egerutat nyernie. 1864. október 7-én a besúgással vádolt tamási bírót, Hegyi Jánost otthonában lelőtték. Ekkor már egyre jobban szorult a hurok Gelencsér Jóska és társai körül. Miután a banda maradékának egyik tagját saját társa, a másikat a pandúrok lőtték le, a vezér magára maradt. Bajánál átkelt a Dunán és Halason húzta meg magát, várva a vészterhes idők elmúltát. Ez idő alatt a banda egyik volt tagja, Soromfai József saját bőrét mentve, a hatóságok tudtára adta tartózkodási helyét. 1865. január 14-én a gyanútlan Gelencsér Jóska bűvőhelyén meglepték és elfogták. Előbb Pécsre, innét Szigetvárra, majd Kaposvárra szállították, ahol a katonai bíróság május 27-én felakasztatta. A vele kapcsolatban állók közül még tíz halálos ítéletet hajtottak végre.¹⁴

1. kép: Részlet a plébános naplójából

„Rablókkali találkozás.”

Nehogy a könyvnek hátra lévő része üresen maradjon, jónak találtam itt folytatólag, életemből egy epizodot felhozni, és illetőleg elbeszélni, noha egyébbre nem is lesz jó, legalább mint hézag potló meg fog felelni céljainak. Az ezer nyolc száz ötvenes évek vége felé, valami, álnéven Patkó, valóságban pedig, ha jól emlékszem, Kovács János nevű rabló gyilkos, a' kaposvári Somogy megyei - fogházból megszökvén, és a' szabadban néhány hasonszőrü, és és érzelmü egyénnel csatlakozván, az ország déli részén, nevezetesen pedig

¹³ Róm. Kath. Plébánia Barcs. Halotti anyakönyvek. II. kötet. 1855 – 1868. 84 – 88. sorsz. A helyi emlékezet szerint az egyik elítélt félelmében már előző éjjel meghalt.

¹⁴ Somogy Megyei Levéltár Főispáni iratok 1865. 29/5. sz.

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiáról,
a nevezetes somogyi rablóról

Baranya, Tolna, Somogy, és Zala megyék lakóit, gonosz, és vakmerő vállalataikkal folytonosan rémülésben – és pedig több éveig tartották.

Ezen emberek vakmerősége annyira ment, hogy nem csak éjnek idején, hanem fényes nappal is, a' legnépesebb helységekbe betörték, és a' kit ők maguknak áldozatul kiszemeltek, azt mindenkor egy krajczárig irgalmatlanul kipusztították.

Hogy e mellett a Hatóságok sem maradtak békével, az igen természetes. Volt is üldözés minden oldalról, pandurok, zsandárok és más, a csend és béke fenntartására szentelt egyének éjjel nappal fáradoztak, sőt utóvégre a' Pécssett tanyázó császári Vadász Zászlóalj is kirendeltetett, kik is hegyen völgyön, erdőségek, és sok mezők közepette utánjárnak, hogy a' gonosztevőket kézre keríthessék. De mindenkinek munkája és törekvése sikertelen volt, történtek ugyan több ízben a' rablók, és üldözőik közt forma szerinti összeütközések, de ilyenkor és mindig ez utolsók huzzák a rövidebbet, mert több pandur és Zsandár esett el a rablóknak jól célzott fegyvereik által, még ezek mindig kimenekültek, és gazzetteiket azután is folytatták.

Egyébiránt azon időben általánosan elhírült dolog volt, hogy ezen utonállók rablási vállalataikban általánosan mérsékelt módon, sőt ha szabad magamat így kifejezni, szelíden, és emberségesebben jártak el, és csak ott, és akkor vetemültek nagyobb kegyetlenségekre, a' hol és mikor egyenes ellenszegülést tapasztaltak, vagy ha valakit feladási, és őket elárulási szándékról gyanúsítottak – ilyen esetekben, az igaz, hogy kegyetlenségük határt nem ismert, és ölnek, gyilkolnak irgalmatlanul.

Tényleges példáik szolgálnak mind a' kettőnek bebizonyításán. Ugyan is az elsőt illetőleg: Patkó és társai betörték egy alkonyat táján Bakonyán, Pécs városának egy szollván tőszomszédságában, a Plébánoshoz, Gundi Mihályhoz, és ' mint hogy ez lelki éberségét teljesen megtartva, őket egész komoly udvariassággal fogadva, és követeléseiket minden vonakodás nélkül azonnal teljesítette átadván nekik a' mi pénzkészlete volt körül belől tizenkétszáz forintot, ők is a legnyájasabb módon viselték magukat, sőt a' nekik vendégszeretőleg feltálatlalt vacsorát is jó izüen elköltötték – minek végeztével Patkó még ezen barátságosan tréfás szavakkal vett bucsut vendég szerető gazdájától: ” Ne busuljon semmit a jó tisztelendő úr, hiszen majd ki fogja ezt is heverni.”

Nem sokára ez után beköszöntöttek a' Bakonyának szomszédságában létező Szent Gyenis Plébánoshoz Spiltiner /?/ Jánoshoz de ehez már éjnek idején jöttek, s' midőn gyertya világ mellett a szobába betódulván fegyvereiket az ágyban fekvő Plébánosra irányozák, ez félig tréfásan, félig komolyan figyelmezteté őket, hogy tartsák félre azt a piszkafát, ők is azonnal, mint színleg kiengesztelődve higgadt és barátságos beszélgetésbe ereszkedtek, és miután a Plébánosnak öt száz

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.”
Juhász Mihály németi plebános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

forintját, s' ezzel egész pénzkészletét zsebre tették szinte békével, és minden más kicsapongás elkövetése nélkül odább állottak.

Az alább következő esetet annak idejében minden újságlapok is körülményesen leírták. Egy estélyen, melyben Deák Ferenc is részt vett, számos uri vendégek társaságában – rögtön ott termett Patkó is, és milly kedélyesen társalgott valamennyivel, hogy miképp adta vissza Deáknak a' már elkobzott pipáját, midőn ez azt kedves emlék tárgyának lenni kinyilatkoztatá. Sőt mikép adott a' házi asszonynak egy aranyat ajándékba, mint ezt az akkori lapok körülményesen felsorolták.

Mind ezekből, és más itt fel nem sorolható esetekből kiviláglik –, hogy a' magyar szegény legények, ott hol barátságosan fogadtatnak, részükről is hasonló nyájas eljárást tanúsítottak.

Ellenben ott, ahol erőszakos ellenszegülésre bukkantak, vagy valakit arról gyanúsítottak, hogy őket feladni, vagy elárulni szándokozkodik, ott már és akkor határt nem ismerőleg kegyetlenkedtek.

Igy cselekedtek a' szegény Czapt Godfried – Mozsgói Somogy megyei plebánossal. Az alatt, míg az a' helybeli számtartónál látogatóban volt, este 9 óra tájban, a' rablók a' plebániába nyomultak, s' midőn a Plebános mit sem gyanítva haza felé tartván, az ajton őrt álló rablót megpillantotta, hangosan elkezdte kiáltozni: Emberek, segítség! Zsiványok vannak nálam – a házamnál! az őt ráfogván fegyverét, őt ágyékon lőtte, s midőn e lövésre nem csak a rablók, hanem a' házbeliek is előrohantak – a Plebánost már az utsza közepén fekvő, a' vérében fetrengve találták. Maguk a' rablók is segítséget nyújtottak a sebesültnek bevitelére, s' mintegy mentegetőzve a megsebesítettnek azon szemrehányást tették, hogy

miért csapott lármát, ha halgang marad, semmi bántódása sem lett volna. A szegény pap másnapra szörnyű kínok közt kiadá lelkét.

Még irtózatossabb kegyetlenséget követte ezen rablók Bogdásán, Baranya Megyében, hol magam is 1855 – ik év végéig mint Plébános laktam.

Ezen helységben, két községbeli lakóst, öreg Papp Jánost és ennek fiát, szinte Jánost, keresték fel a' zsiványok egy nyári alkonyatkor leginkább azon szándékból, ezek árulása folytán lettek a' zsiványok néhány nappal azelőtt ugyan azon helybeli Rector házánál a' pandurok által meglepetve, és egyik közülük agyon löve, míg a' többi szerencsésen elmenekült.

A Rablók az említett két Papp Jánosnak előbb kéz ujjait hasogatták fel, azután kivezetvén őket az utszára, ott mindkettőt agyon lötték. Minek teljesítése után a' helységen végig vonultak – fegyvereiket ki sütögetvén, és a' lakósoknak hangos kiáltással meghagyván, hogy senki se merészelje háza küszöbét átlépni, mert rögtön agyonfog lövetni: Természetes, hogy az emberek, csak ablakaikon keresztül, és a' kapuhasadékókon át nézték a rablók elvonulását.

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

Hasonlóan cselekedtek a' rablók egy Görögali /:Somogy Megyei:/ polgár emberrel, ezt is azon feltevésből, hogy az őket elakarja árulni, saját házában agyon lőtték.

Mind ezen, és más, általam most fel nem sorolható események, bennem legalább, azon eszmét érlelnék meg, hogy ezen gonosztevők elől nincs menekvés, és hogy azt, akire ezen rablók rátörnek, vagy csak rátörni magukban elhatározzák, semmi nemű hatalom és semmi nemű Hatóság sem képes ezen veszélytől megóvni, és megmenteni. Minél fogva, az elválló pillanatban, midőn engem is ezen veszély megközelített, teljesen megfeledkeztem arról, hogy az említett Hatóságok közbenjárását hívjam fel segítségemül, hanem inkább ön magamból iparkodtam kimeríteni azon módokat és eszközöket, mellyekkel a' bajt magamról elhárítandó voltam.

Az eddig felsoroltakat, ámbár semmi nemű közvetlen viszonyban nincsenek, s nem voltak az én alább megírandó esetemmel, még is szükségesnek tartottam felhozni, hogy ez által saját kalandomat nagyobb világosságba helyezzem.

Még egyszer Patkó magaviseletéről. Ugyan ezen idő tájban Sumonyban, Baranya megyében az uradalmi Ispány nagyobb szerű vadászatot akarván adni, a' többi meghitt vendégei között volt Két Úr, a' kik éppen azon községben laktak, amelyben én is

hivataloskodtam. Bálovits Ignác eszterághi Ispány – és Zombory Pál szalántai Jegyző. Ezen urak vadászat után este az ispányi lakban lefekvés előtt még egy kis ferbli pártit rendeztek, és midőn szép csendesesen – amugy kicsinyben, mint mondani szokták, jádszanak, egyszerre csak közibük esik, mint a farkas a' mesében, Patkó – tetőtől talpig felfegyverkezve. Hogy a' hatalmas Nimródoknak a vadászat, és éveik által felhevült vérük azonpercben jéghideggé vált, azt ők maguk is bevallották, de fegyver után nyulni, pedig ott volt mind a' falhoz támogatva, egyiknek sem jutott eszébe. Patkó azonban a legilledelemesebben viselte magát, az első szó, amellyet kiejtett volt, a' házi gazda után tudakozódni, 's midőn az Ispány előállott, kérem, ugymond szíveskedjék kocsiját és lovait, kocsisával együtt egy kis időre rendelkezésünk alá bocsátani, s legyen megnyugodva, mert nem sokára mind sértetlenül fog visszaérkezni. Ezután különféle dolgokról beszélgettek – a többi közt Patkó nehezteléseképen felemlíté, hogy őtet olly tüzesen üldözik, hiszen ugymond, ezzel azért czélt nem fognak érni, mert ha engem el is tesznek a' láb alul, csak hamar fog találkozni más, a' ki helyemet elfoglalandja, mert, ugymond terem az ember mindenre, mint a' fűszál. És erre teljes illedelemmel bucsut vett mindnyájától, és ó csoda, a pénzt mellyet a' jádszók ijedtükben az asztalon szétszórva hagytak, még csak figyelmére sem méltatta. Ebből látszott, hogy neki is voltak bizonyos emberei, kiket áldozatául kiszemelt, a többit békében hagyta.

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

De valamint mindennek a' világon, úgy Patkó János garázdálkodási szereplésének egyszer vége lett, de hol, és mikor vészett el, soha sem jött köztudomásra, annyi mindenesetre gyanítottatott, hogy egyikben az összeütközések között megsebesítetvén valamelyik czinkos társánál titokban ápolást nyert, a' ki által azután, midőn meghalt, szinte olly titokban elis temettetett.

Azonban Patkónak letűnésével a' rablások még sem szűntek meg, mert éppen úgy, mint Patkó maga megjósolta, találkozott ismét ember, ki a' vezérséget magához ragadva, alárendelt társaival a gonosz játékot tovább is folytatta – és ez így tartott folyvást egész 1864 – ik évig, midőn a' rabló bandának feje valami Gelencsér Jósi Somogy megyei fiatal legény lett, ki negyed magával azon vidéket is meglátogatta, a' mellyben és laktam, és a kivel azután, mint alább elbeszélem, nekem is volt találkozásom.

1864-dik év Aprilis 14-én csötörtöki napon negyed nyolcz óra tájban bementem a tőlem csak másfél órai távolságban fekvő Pécs városába. Végezvén dolgomat délután két orakor ismét vissza haza tértem. Midőn az udvarban megállapodtam, láttam cselédemet a' kocsi felé közeledni, de olly feldult arcvonásokkal, hogy magam is megrémülve felkiálték – az Istenért, csak nem ért valami nagy baj benneteket azóta, hogy oda jártam? De ő szólni sem mervén, csak arra kért, hogy mennék be a házba, és ott fog felelni. Felelt is azonnal, a' mind bementünk, és elmondá: miszerint mindjárt reggeli eltávozásom után néhány perczre, hír jött a szomszéd eszterághi pusztáról, hogy az annyira elhíresülett rabló banda oda megérkezett, és hogy ezen emberek azt izenték volna, hogy este felé engem is megfognak látogatni. Az egész előadás olly határozott, és a valószínűség is olly nagy volt, hogy az egész dolgon egy perczig sem kételkedtem, de természetesen aggodalmam és rémülésem is azon mértékben nevedett. Mit csináljak? ez volt az első kérdés, melyet magamhoz tettem, felülni a készen álló kocsira, és vissza hajtani Pécsre, ez volt véleményem szerint a legüdvösebb lépés, mellyett ezen setben tehettem. Igen, de hát a hivatalos teendőket ki fogja napokonát, vagy órákonát helyettem elvégezni? S azután, Pécsset sem maradhatok mindig, egyszer csak vissza kell jönnöm, már pedig ki biztosít engem, hogy a rablók, ha már egyszer elhatározták, hogy engem megraboljanak, nem fognak a hetek vagy hónapok mulva is az tájón ismét megjelenni, s gonosz szándékjokat rajtam teljesíteni?

A másik gondolatom az volt: hogy bevárom itt a rablókat, akár hogy is fog a dolog véget érni. Igen, de ezen esetben ismét mennyi félelem, mennyi rettegés fogja dulni keblemet azon perczig, míg a várt vendégek megérkeznek, mert akár jönnek, akár nem jönnek, nekem egész éjjel egészen felöltözve ébren kell maradnom, hogy az első jeladásra, azonnal teljes készüllettel léphessek elő. – Mert ezen esetben, és ezen emberek ellen ajtókat bezárni, kapukat lelakatolni,

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogi rablóról

csak annyi volna, mint egy dühös vad állatnak csekély és gyenge nádkerítést felállítani, át törekednek minden akadályon, s ilyenkor dühösségek még inkább fokozódtak.

A legcélzesebb, sőt egyedül alkalmas és sikeres lépcső lett volna ezen esetben, rögtön jelentést tenni az illető Hatóságoknak, s ezekre bízni minden további teendőt. – Igen, de éppen ezen eszme, ezen gondolat volt az, melly ezen alkalommal távolabb volt tőlem, mint ég a földtől – minden csak ezen gondolat nem jött eszembe. A dolog hihetetlennek látszik, de én akkép magyarázom ezen feledékenységem, vagy ezen észbe nem jutást, hogy azon gondolat mikép a zsványok előtt nincs menekvés, és ha az embert semmi hatalom vagy hatóság sem képes ezek ellen biztosítani – ezen gondolat, vagy is inkább ezen meggyőződés annyira elfoglalta minden eszmélő tehetségemet, sőt hogy úgy fejezzem ki magamat annyira rögeszmémé vált, hogy a Hatóságokra, mint valami külső segítségére reá sem gondoltam, s minden lelki és testi erőmet oda irányítottam, hogy hogy ön magamból, és önmagam által szerezzem meg azon eszközöket és módokat, mellyek alkalmasak lesznek engem ezen bajból kiszabadítani.

Végre a sok tünődés és tépelődés után egy gondolat villant fel agyamban, mellyet azonnal megragadtam, és ki is vittem, és ezen gondolat az volt: elmenni, és a zsványokat saját tanyájukban felkeresni, és ott a dolgot velük úgy amint lehet, elvégezni. Mert pszichológiai – lélektani elvből kiindulva, így okoskodtam: ha én lepem meg előbb a rablókat, ezek, ha nem is rendkívüli, de bizonyosan szokatlan eljárásom által annyira elfogom őket kábítani, és rendes gondolkozásmódjukból ki forgatni, hogy minden rossz szándékukról, és megtámadási terveikről meg fognak feledkezni s számításomban egy cseppet sem csatlakoztam.

Azon perczen tehát a' mikor ezen gondolat eszembe jutott, köpenyemet nyakamba akasztva, és zsebjeimet szivarokkal megrakva utnak indultam, és olly sietséggel mentem hogy nem egészen tíz perc alatt a pusztai épületnek tágas udvarában találtam magamat. Itt egyenesen az ispányi laknak tartottam, a' hol az ispányt Bálovits Ignátzot, nejét, és férjhez menő leányát egygyütt találtam, mély, és bus, mint nekem tetszett legalább, gondolataikban elmerülve. Jó estét mondván nekik, belépve hozzájuk – Mi ujság van, Önöknél? Semmi, felelé az Ispány, de ezen „semmi” olly jelentőség teljes volt, hogy minden, nálomnál kevésbé elfogult, és felizgatott ember is, azonnal az ellenkezőt következtethette volna. Dehogy nincs, mondtam én, sőt igen is van és szomorú ujságoknak kell itt lenni, mert én csak ez előtt egy pár óra negyeddel értesültem az iránt, hogy a rablók itt Önök környezetében ütötték fel tanyájukat és mitöbb azon szándékot táplálják, hogy engem estére meg is fognak látogatni.

Erre az Ispány bevallotta, hogy igen is itt vannak a zsványok, és pedig már tegnap este óta, de mi, ugy sem merünk megmoczanni, mert mindnyájunkat legyilkolnak, most javában vígadoznak, ma már a' harmadik bárányt vágatták le, és a bort is szünet nélkül hordatják.

Erre én folytatólag kérdém az Ispányt ha vajón van e tudomása a felől, hogy engem is ki akarnak rabolni? Erre ő bizonyos és határozott feleletet nem adhat, ugymond, de nem hiszi, hogy a gonosz emberek ezen szándékban volnának. Az Ispány nem hiszi, de nem is tud semmi bizonyosat - én pedig teljes világosságot és bizonyosságot akarok szerezni magamnak, mert ezen hullámzatos állapot rosszabb ezer halálnál. – Hányan vannak, kérdém végre négyen, felelé. Hogy hívják a' banda vezetőt ? József, mondá már az Ispány és hol ütötték fel tanyájukat? A számadó juhász gazda lakásában – volt az Ispány utolsó felelete. – Jól van, mondám, elmegyek, felkeresem őket és reménylem, hogy járásom nem lesz sikertelen. Erre az Ispányné hozzám fordulva: az Istenért mondá, ne tegyem ezt, mert életemmel fogok adóztatni. Igen bizony, talán csak ember hussal élnek ezen szegény legények, hiszen a legvadabb állatokat is meglehet szelidíteni, miért ne lehetne ezeket az embereket is józanabb utra téríteni? Ezeket mondva az Ispányéktól elbucsuztam, és a' jelzett juhász lakása felé ballagtam.

A juhászi lak küszöbéhez érve, láttam ott a' tűzhely körül három egyént ácsorogni. – Jó estét, mondám nekik, talán csak fáztok, hogy ugy körülfogtátok a tüzet? Igen is fázna, felelé az egygyik – mert hűvös van. Egy pillantás reájok elég volt arra, hogy külsejüket, ugy míveltségüket szoros vizsgálat alá vegyem. Az első, aki szóllott – közép termetű, barna hajú és jól ápolt tömör fekete bajuszu mint egy 26 éves legény volt, fekete tüzes szemei nem annyira vadságot, mint inkább határozott elszántságot, és törhetlen merészséget árultak el. Ruházatja fekete, zsinoros magyar dolmány – rövid, de bő és tágas patyolat lábra való, és jó borjú bőr csizma volt, fején kis pörge magyar kalapot viselt.

A második, egy szöke hosszú lábu de rendkívül vékony testű és tagu körül belől 19 éves legény volt – pisze, és a' hegyén kissé felfelé meghajlott orra, egész arczkifejezésének némi kellemetlen és visszataszító jellemet kölcsönzött, szóval mint mondani szokták – impertinens pofája volt. Ruházatja egészen hasonló volt az elsőjéhez. – A harmadik egy zömök, a közép termeten aluli – mintegy negyven éves ember volt, rajta semmi zsványos, vagy betyáros nem volt látható, hanem ruházatja, mely egy fehér bárány bőr sapkából, rövid derékig érő birka bőrből kiészült ködmönyből, valamint hosszabb, de egyszersmind keskenyebb házi vászonból varrot lábra valóból, és, ha jól emlékszem egy pár bocskorból állt, mondom tehát, hogy ezen ruházatja, szinte valóságos baranyai parasztot árult el.

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról

Ezen vizsga után, melly csak egy pillanat műve volt, tudván azt, hogy az ilyenféle emberek igen is gyanakodók, és a' világerért sem szívelik meg hogy akár mellyik társuk valakival egyedül és titkosan beszélgessen – mindjárt beköszönésem után azt kérdeztem, hogy hol van a negyedik , vagy is a' Józsi, mert valami belső sugallat folytán azonnal észre vettem, hogy az előttem lévő három egyén közül egyik sem az igazi vezér. Mire csak egy jobb oldali ajtóra mutatván értésemre adták, hogy ott azon szobában van, - én nyers és határozott hangon kiálték neki: jertek utánom – és benyitva az ajtót – „Jó estét Józsi” szavakkal beléptem. Az általam megnevezett, ki beléptemkor, egy nagy juhász bundába burkolva, s könyökével az asztalra támaszkodva ott ült egyedül maga a' szobában, be köszönő szavaimra hirtelen felugrott, és néhány lépéssel hozzám közelebb jött. Szép egy ifiu legény volt, véleményem szerint alig 25 éves – inkább kicsiny mint nagy – de vékony és karcsu termetű ember, arcvonásai a' legszabályosabbak – fehér arcbőre, szőke haja – kicsiny – és inkább veress, mint szőke bajusza kellemes nyugalommal szolgálhattak minden szemlélőnek, nekem pedig, éppen ezen körülmények ujj erőt és bátorságot szereztek.

Józsi, így kezdém hozzá intézett beszédemet, miközben a' többi rabló hátam mögött állapodott meg, – én az ide is meglátható szomszéd Némethi helység plébánosa vagyok, csak néhány perczel ez előtt vissza jöttem Pécsről – megtudtam, hogy ti itt a' pusztán tartózkodtok, és mi több, még azt is, hogy szándékotokban áll engem ma estére meglátogatni. A célát, és okot, melly miatt engem meglátogatandók valátok, magad is elképzelheted, hogy teljesen ismerem, mert jól tudom, hogy ti csak pénzt kerestek, azonban éppen ez az, a mi miatt titeket felkerestelek, és a mi miatt veletek személyesen akartam beszélgetni. Tudjátok meg tehát, hogy nekem pénzem nincs – nem rég vettem egy házat az anyám számára Pécsen, s ezen vételre adtam ki minden pénzemet. Ti tehát, pénz kaphatás végett hozzám jöven – természetesen megcsalatkoztok volna, mert tőlem ezt semmi módon ki nem kerülhetnétek. – Azonban azt is előre láttam, hogy ti nálam megjelenvén, s szavaimnak hitelt nem adván, engem a' legirtózatosabb kínzásoknak alája vetendők valátok – minél fogva csupán csak azért, hogy ennek elejét vegyem, és veletek előre tudassam, hogy hozzám ezen célból hiába fáradoznátok – jöttem ide hozzátok – itt vagyok tehát, minden félelem és rettegés nélkül, de egyszersmind felkészülten várva, hogy mit fogtok határozni irányomban – az az hogy hisztek e szavaimnak, vagy ellenkező esetben akartok e valamely keményebb módokhoz folyamodni? Hogy én mindenre el vagyok készülve, azt éppen azon körülmény is bizonyítja, hogy itt köztetek vagyok.

Ezen egész beszédem folyama alatt, a rabló kire merően néztem mindig, egy perczre sem ütötte fel szemét, hanem azokat földre szegezve, s mint látni véltem,

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.” Juhász Mihály németi plebános feljegyzései Gelencsér Józsiról, a nevezetes somogyi rablóról

a' legnagyobb figyelemmel hallgatva, állott előttem. Végezvén beszédemet, ő egyszerre felemelte fejét, s akkor sem reám, hanem a' szobában körül nézvéen ekkép kiáltott fel: „Még így se jártam soha – mások bujnak, futnak előlem, az úr meg ide jön, és személyesen felkeres engem, ezt már csak ugyan érdemes volna az ujságba ki tenni.” Meglehet, mondván neki, hogy idővel ez is megeshetik – de most én egyenes feleletet kívánok tőled, az az: határozott bizonyosságot akarok kapni szándékotok felől, hogy én is meglehessek nyugodva. Mire ő azt felelé: Uram, legyen megnyugodva, az ilyen embereket mi nem szoktuk háborgatni. Emberem vagy, mondám neki, most tehát szent a békeség köztünk.

Erre mind az öten körül ültük az asztalt, és elővévén szivaraimat, azokat köztük felosztám. A társalgás ezután, igen élénk és kedélyes lett. Ők elbeszélétek sokféle kalandjaikat mikép védelmezték magukat egy ház tetején – vagy inkább padlásán – több körül álló csendőrök ellen, mikép sikerült a' házfedélen eszközlött résen által menekülniök. Maguk mutatták szinte a tabi (Somogy megyei) plebánostól elvett dupla puskát, ezen ember, mondá többi közt, Gelencsér Józsi, nem akarva előadni pénzét, s mi bizony ezért egy kissé keményen elbántunk vele, míg végre azt nem mondotta, hogy pénze a' - Por Cassában - ¹⁵ (Gölöncsérnek tulajdon szavai:) van, s ekkor békét hagyunk neki, de puskáját elhoztuk.

Mindegyik közülük elmondotta nevét, születése helyét, sőt még vallását is. Érdekes a többi közt az általam feljebb leírt barna legény nyilatkozata. Ezek ketten, t. i. a fiatal nyulánk magas legény és a' kis zömök baranyai paraszt kálvinisták, – de mi ketten, ő és Gelencsér Józsi pápisták vagyunk – s böjti nap a világért sem ennénk meg a husételeket. Azt elhiszem, mondván én neki, de emelett azután raboljátok és nyomorgatjátok az embereket. Jajj, de hát nekünk is kell egy pár garas, volt rá a felelet. Erre azután, látván hogy ők előbbi mondásomat minden megindulás nélkül meghallgatták, bátorságot vettem magamnak hasonló értelemben tovább beszélni. S ezért folytatólag mondám: hogy hát miért nem mondanak le ezen nem csak ártalmas, hanem ő reájok nézve is veszedelmes életmódról, hiszen a' korsó addig megy a' kutra, míg eltörik, őket is előbb utóbb kézre fogják keríteni. Ezen szavaimra csak a' barna fiu felelt, a többi nem csak meg nem indult, hanem a' legnagyobb közömböséget mutatta.

Én nem tehetem, volt reá a' felelet, mert én szökött katona vagyok, és ennél fogva én nyugodalmas, és háborítatlan életre soha sem adhatom magamat, hanem azt is fogadom, hogy engem élve el nem kapnak, – mert és ekkor kigombolva dolmányát, a nyakáról bőr szalagon lelógó pisztolyt rántott elő, s ezt mellének

¹⁵ „Pór Cassa”- szegények perselye, az ebben összegyűlt pénzt a szegények és a koldusok közt osztották ki.

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogi rablóról

szegezve, előbb fog ez, ugy mond ide elsülni, mint hogy engem elevenen kézre kerítsenek.

Mit látván, meggyőződtem a' felől hogy itt minden predikációm hasztalan, másra fordítám a' beszédet és hogy pénztelenségemről még jobban meggyőzzem őket, elmondám nekik, milly nagy szükség uralkodik most tavaszal a' plebániai nép között, és hogy majd kenyérré majd takarmány beszerzésére naponkint kell népemnek pénzt előlegezni, s hogy az a' mi kevés van ezen szükség fedezésére mind reá megy – mert egymás után jönnek hozzám horváth halgatóim, és : dajte Gospodine – ¹⁶ hajtogatják füleimbe. Erre a' barna fiu azonnal beleszólt szinte horváth nyelven, mondván hogy ő is horváth – és ki és miféle vagy ? kérdém tőle – erre a' nevét is megmondá – de én ezt már elfelejtettem – a lakócsai tisztek kanászának a' fia. Ekor jutott eszembe, hogy Bogdásán lakomban többször volt alkalmam a' tiszti lakók közül apját is látni, és megis nézni.

Végre az idő annyira előhaladván, hogy gyertya világot kellett behozni, én még csak azon egyre figyelmeztettém őket, hogy legalább a' vidékről távozzanak – mire ők ugyan semmit sem feleltek, de későbbben a Juhász gazda előtt törtek ki – ekképp fejezvéni ki magukat: mit parancsol nekünk ez a' pap. Mi köze hozzá akár hol is vagyunk. Mi ő nekünk nem urunk! Ezekből csak azt a' következtetést vontam le, hogy én akkora tekintélyt szereztem magamnak előttük, hogy szemembe mit sem mertek szólni, hanem csak hátam mögött duzzogtak és panaszkodtak. Midőn ott hagytam őket – Gelencsér Józsi egész a' konyha ajtóig kikísért, és ezen szavakkal bocsátott el: Uram semmit se szóljon senkinek ittlétünk felől, mert életébe kerülhet. Ebből azután eleget érttem. – Fel kell még említenem, hogy az alatt még a rablókkal mulattam, az Ispány is bátorságot kapván közibénk jött, és egy darab ideig részt vett a' társalgásban.

Én haza térvén, természetesen néma maradtam mind azt illetőleg, a' mit eddig tapasztaltam. A dolog azonban még sem maradt titokban, minek következése lett, hogy néhány napra reája egy – Szalántán a jegyzői lakban megjelent zsandár hadnagy által felszólítottam, hogy az eddigi eseményekről neki hiteles számot adjak. Fel is vett ő egy ugynevezett „Protocoll”¹⁷ mellyet, az én aláírással ellátva magával Pécsre elvitt.

A protocollum felvétele után ötöd napra a járás főbírája Förster Béla tudtomra adta, hogy ő felsőbb meghagyás folytán kénytelen felettem ítéletet hozni. És ezen ítélet miből fog állni? kérdém tőle: vagy négy száz forint pénzbírság, vagy négy évi fogság. És miért, kérdém tovább. Mert létezik, ugymond egy rendelet, mellynek folytán mindenki a rablókkal bár minő

¹⁶ „Dajte Gospodine”- „Adjál Uram” (horvátul)

¹⁷ „Protocoll” -, jegyzőkönyv, esetünkben kihallgatási jegyzőkönyv.

érintkezésbe jövén ha ezt bizonyos határidő alatt feljelenteni elmulasztja – ha bár bűn nem terheli, a nevezett bírságban elmarasztalendő. Az tehát, hogy én harmadnap a’ rablókkal találkozás után a kormány biztos – és megyei Főnöknek Szalay Nikodémnek az egész eseményt saját szobájában elmondám, s ő nem csak semmi kifogást nem tett, hanem, a’ mint ő maga mondá, az egész tragi-comicus historin felette jó ízűen nevetett, nekem mit sem használt, mert már késő volt.

Az ügy előleges megvizsgálására Bartos Lajos megyei Esküdt küldetett ki, mellynek teljesítése után Förster Béla főbíró az ítéletet meghozta, de nem négyszáz mint maga mondta előbb, hanem azon alaki axióma folytán: Lex in codice, favor in iudice – ¹⁸ Tekintve az enyhítő körülményekre csak 50 forint erejéig marasztaltatott el, és mi több ezen baráti tanácsot adta, hogy keressem fel a’ megyei főnököt ki fel van jogosítva az ítéletet megsemmisíteni.

Ennek következtében elmentem Szalay kormány biztoshoz, de mindjárt első szavaiból kivettem, hogy már reája is bizonyos oldalról pressió gyakoroltatott, és felhagyván minden további szorgalmazással, egyenesen a’ főbíróhoz siettem, és a megítélt ötven forintot lefizettem.

De a’ becsületes ember ezen még nem akart megnyugodni, hanem igazi barátságos rábeszéléssel sürgette, hogy adjak be még egy felfolyamodványt az akkori Ország közjegyzőjének Pálffy grófnak – biztosítván engem a’ felől, hogy ez a bírság pénzt vissza fogja adni. Elfogadtam a’ baráti és jó szándékból eredt tanácsot – és a rögtön elkészített apellátát a főbírónak azonnal át is adtam.

Az apelláta felterjesztése után fél évre jött meg végre a válasz Pécsi Demeter aláírással, mellyben azon tekintet, hogy én már állásomnál fogva is a rablókkal czimboráskodással nem gyanusíthatatok, a letett összegből 25 forintot nekem vissza adatni rendeltetik, a’ többiről nem szól a chrónica. Azonban a nekem vissza ítélt huszonöt forintot sem vettem fel – hanem megírván a’ felvételről szóló nyugtát, azt Förster Béla főbírónak átadtam azon kéréssel, hogy a’ mondott összeget adja át Bartos Lajos esküdtnek, aki még a’ vizsgálati fáradságáért semmi jutalmat nem kapott.

És így ért végett ezen, előttem mindenkor emlékezetes kaland, melly azonban még gyászosabb módon is végződhetett volna, ha történetesen épen az idő alatt, míg én bent a’ szobában mellyből csak egy kijárás volt a konyha ajtón, a’ rablókkal mulattam, a házat a csendörök körül fogják, mi ha nem is történt meg, de megtörténhetett volna. És ekkor vagy a’ zsványok vertek volna agyon, azon gyanuból, hogy én árultam el őket, vagy ha ezek megkímélnek, az ablakon

¹⁸ „Lex in codice, favor in iudice”- tartalmát leginkább a „Szigorúbb a törvény leírva, mint az ítélet kimondva.” fordítás adja vissza. (latin)

Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról

belövöldözendő csendőrök golyóinak eshettem volna martalékául. De ha a két eset közül, mindegyikből megmenekülök is, akkor is a' német monda szerint: Mitgefangen, Mitgehagen – Brrr...¹⁹

A mi pedig a rablóknak állítólagos üzenetét illeti, miszerint ők előre tudatták volna, hogy engem az nap este megfognak látogatni, csupa koholmánynak valósult be későbbben. Ugyan is egy némethi munkás, ki az eszterághi pusztán az nap dolgozott, és megtudván a rablók ott létét, erről a' helységbe huzakozott, egyszersmind azon véleményét is nyilvánította, hogy a rablók valószínűleg a' plebániát is fel fogják keresni. S' ezen véleményét a' megjedjt cselédem nekem mindjárt valóság gyanánt terjesztette elő. De a rablók nagyon is fennakadtak azon, mikor én ezt tudokra adtam, nevezetesen Gelencsér nagy bosszusan kijelentette, hogy ők bizony soha és senkit nem értesítenek előre jövőendő megjelenésükről.

Ahogy a' rablók mit sem adtak abbeli felszólításomra, miszerint legalább abból a' tájból távozzanak el, azt mindjárt másnap, pénteken világosan bebizonyították. Ugyan is a' mondott napon esteli 7 ½ óraker, tehát még elég világos időben saját községünkbe betörték, és abban egy gazdag sertéskereskedőt felkerestek – kinek azonban sikerült néhány perczel előbb összes pénzével együtt az utczára kiszökni, mintahogy a' háznak ellenkező oldalán fekvő kertjének végéről közeledő fegyveres csoportot még jókor észrevette. Minek következtében a' rablók csak néhány forint ezüst pénzt és egy két pár fehér ruha neműt vehettek el. A megmenekült kereskedő azonnal fellármázta az egész falu népét, melly nem is késett a' rablók által megszállott ház körül összecsoportosulni – de természetesen csak illő távolságban, mert az utsza ajtóban álló egyetlen fegyveres őr, elégséges volt arra, hogy egy egész község népét egy lőtávolságon kívül tartsa magától. Sőt másnap hallottam, hogy többen csupa kíváncsiságból a' ház háta mögé vonultak, hogy legalább valamit lássanak, vagy haljanak a' házban lejádszott drámából – nem pedig azért, hogy a' rablókat kézre kerítsék. Nem is féltek ezek semmit is, mit azzal is bebizonyítottak, hogy végezvén bent a házban, kint az udvaron vagy 5 diadal lövést sütöttek ki fegyvereikből, és csak azután távoztak el.

Néhány napra reája kiderült, hogy a' rablók vezetője volt egy eszterághi pusztai béres, ki nem csak községünket, hanem ennek lakóit is különösen azon kereskedőt is jól ismerte, kihez a' rablók először betörték. Miért is az említett béres üldözőbe vétetvén néhány napig a szomszédos csalitokban rejtegette magát,

¹⁹ „Mitgefangen, Mitgehagen” – német szólás, magyarul szó szerint nem értelmezhető, leginkább talán a „Cseberből vederbe” mondás adja vissza a tartalmát.

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkali találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

végre a csendőrök által utoléretvén, midőn futni akarna, egy csendőrtől ágyékába olly szurony dőfést kapott, hogy néhány óra múlva belehalt.

Találkozásunk utáni harmadnap azaz szombaton a' szomszéd telegéri molnárt keresték fel és ettől három száz forintot raboltak el, melly pénzt a' molnár csak iszonyu megkínóztatása után adott ki.

Az utána való napok egyikén a helységüinktől elég egy órai távolságban fekvő Görcsöny faluba mentek, s ott a' plébános Josics Flóriánt, minthogy tíz forintnál többet nem adhatott nekik, (mert valóban nem is volt neki több) kegyetlenül elkínózták, s azután a' tíz forintot a földhöz csapva, és ott hagyva eltávoztak.

Végre lementek Vaiszlóba, tőlünk mintegy három órai messzeségben, s miután az oda való zsidót kirabolták volna, vidékünkéből, és Baranyából is egészen eltávoztak.

Ezek után még Somogy és Tolna megyékben folytatták egy darab ideig rakoncátlanokadásukat, míg végre, reájuk nézve is megjött az óra, mellyben végkép elpusztultak.

Nem sokára azután, hogy a' rablók vidékünkéből eltűntek, hírülvettük, hogy az általam köpczös – baranyai paraszt formájúnak leírt rablót a mecskei (Baranya megyei) erdőben halva találták. Általányos volt a gyanú, hogy saját társai által lett meggyilkolva.

A másik, t. i. a' fiatal, nyulánk, impertinens arczu rabló valahol Somogy megyében üldöztetése közben egy szőlő hegyi présházba húzta meg magát, honnét ki lövöldözvén sokáig függiben tartotta a' ház körül állott csendőröket, még végre egy jól célzott golyó által ugyanott bent a' présházban földre terítettvén, rövid idő alatt meghalt.

A harmadik, vagy is a' lakócsai barna Gyuri az általa megjósolt módon végezte életét. Mert, szinte Somogymegyében, közelebről üldöztetvén, egy házba menekült, s ott hosszabb védelem után megsebesítettvén, midőn látta, hogy többé el nem menekülhet, saját fegyverét szájába sütötte el, és ez által rögtöni halált okozott magának.

Mind ezek után Gelencsér Józsi magára hagyatva, egy darab ideig egyedül lappangott, míg végre, mint mondák, Pécsen át Mohácsra jutott, s ott fegyverét a' Dunába vetvén, a Dunán átkelt és Kunságban Halas táján juhász bojtárnak elszegődött. Meglehet, hogy még idővel becsületes ember vált volna belőle, ha rejtek helyén, és álnév alatt békeségben maradhat, de a' Nemesis mást végzett felette. Ugyan is valami Soromfai nevű régiebb bandákból egyedül fennmaradt, de azért még folyvást üldözött rabló, megunván vészteljes kalandozásait, a' szigetvári járásbíróshoz be izent, hogy ő Gelencsér Józsink hollétét felfogja

**Mészáros Ádám – Rózsás Márton: „Rablókkal találkozás.”
Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról,
a nevezetes somogyi rablóról**

fedezni, ha saját személyére amnestiát kap. Hosszabb tusakodás után, végre meghalgattatott, és ő egy átöltözött csendőrrel utnak indulván, a' semmit sem gyanító Gelencsért épen, mint mondák, az akol udvarában meglepték, s megragadván őt összekötözték. S csak is így sikerült őt élve megkapni, különben, mint tudva volt, ő is önmagát kivégzendő volt, ha a közeledőket előre látta volna.

Vissza hozták tehát Gelencsér Józsit, és pedig Pécsen át Szigetvárra, onnét Kaposvárra beljebekték, a' hol is, talán fél évig tartó kínos, és gyötrelmes vattatások után, már inkább holtan, mint elevenen a' bitófára felfüggesztették.

A szerencsétlen ifiu mind a' mellett, hogy illy gyászos véget ért, nem mondhatok egyebet: mind hogy nyugodjék békeségben.

Mielőtt letennem tollam, legyen szabad még egy rejtélyes talányt, mindenkinek tetszése szerinti megfejtése végett ide iktatnom.

Ugyan is az elmondottakból kétségtelenül kiviláglik, hogy az Ispány és Juhász számadó is épen ugy voltak érintkezésben a' rablókkal, mint én is, sőt ők még nagyobb mértékben mint én, mert én csak pár óráig mulattam velök, a fent említettek ellenben csak nem két egész napig a' rablókkal, ugy szólván, együtt laktak. És még is, ezeket még kérdőre sem vették, mintha ők azon idő alatt, míg a' rablók náluk tartózkodtak, nem is Eszterághon, hanem valahol Chínában lettek volna, és csak egyedül engem tartottak érdemesnek arra, hogy a' darab lejádszatása után, még a színpadot is én seperjem ki – Rebus – Meg kell még említeni, hogy a meghatározott időbeni feljelentést a fentebbiek épen ugy elmulasztották mint én is teljesíteni.²⁰

IRODALOM:

BERTA GYULA: Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban. Kaposvár, 2002.

GÖNCZI FERENC: A somogyi betyárvilág. Kaposvár, 1944.

KANYAR JÓZSEF: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Kaposvár, 1967.

KÜLLŐS IMOLA: Betyárok könyve. Budapest, 1988.

²⁰ A napló szövegét eredeti helyesírással adtuk közre. A nehezen olvasható kézírásban a rövid és a hosszú ékezetek között néha nem lehetett különbséget tenni, ilyenkor a ma szokásos helyesírás szerint jártunk el.

DUNA-DRÁVA NEMZETI PARK

DRÁVAMENTI Takarékszövetkezet

7570 Bács, Bajcsy- Zs. u. 57., (+82/565-446, 565-447, 565-448, 565-449, 565-440)

MINDIG HELYBEN! MINDENT EGY HELYEN!

Helyben, a helyiekkel, a helyiekért!

Szerkesztette: Mészáros Ádám
Munkatárs: Rózsás Márton
Képek: Banicz László
Címlapfotó: Győri Vilmos
Technikai szerkesztő: Ungvári Zoltán

Szerkesztőség címe:

Dráva Múzeum

7570 Barcs

Széchenyi u. 22.

Tel/fax: (82) 463-207

E-mail: drava.barcs@museum.hu

Honlap: www.museum.hu/barcs/drava

Felelős kiadó: Mészáros Ádám és Rózsás Márton

Kiadja: Dráva Múzeum, Barcs

Nyomdai munkálatok: Typodrawa Bt. Barcs, Tel.: 82/463-827

HU ISSN 1216-6863

